

Waar is Vrijdag gebleven?

Albert Helman

bron

Albert Helman, *Waar is Vrijdag gebleven?*. De Walburg Pers, Zutphen 1983

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/helm003waar02_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

Ontleend aan de kaart van de 'West Indies and Central America' van National Geographic Society, Washington DC, 1969. (1,5 x vergroot)

Voorwoord

Na in de loop der jaren talloze kleinere geschriften en een bakkersdozijn boeken uit diverse talen in het Nederlands te hebben vertaald, deels om in mijn levensonderhoud te helpen voorzien, deels als vaardigheidstraining voor het oplossen van bepaalde taal- en stijlproblemen - ongeveer op de manier waarop een instrumentalist zijn vingeroefeningen en études speelt - leek het mij interessant om ook eens mijzelf te vertalen, niet in, maar uit een vreemdtalig origineel. Dat ik door de mogelijkheid om dit te doen gekweld kon worden, heeft een toevallige oorzaak.

Omdat ik het altijd moeilijk genoeg gevonden heb, mij op passende wijze al sprekend of schrijvend uit te drukken in wat men ‘gangbaar Hollands’ noemt, heb ik nooit de pretentie gehad iets, zelfs in een andere taal die ik vlot kon spreken, zó leesbaar en zo natuurlijk klinkend te kunnen schrijven, als waartoe ik mij in staat achtte in die éne taal waarin ik op dit moment schrijf. Niettemin heb ik mij weleens genoodzaakt gezien artikelen of speeches in een ‘vreemde’ taal te schrijven; en eerlijk gezegd, ook wanneer zij een enkele maal werden geprezen (soms na enige correctie door een bevriende relatie), hebben ze mij nooit geheel bevredigd. Ik ga er dan ook niet licht toe over.

Wel ervoer ik al spoedig dat, om enigszins te slagen met het produceren van een vlot geschrift in een vreemde taal, ik het van het ogenblik van zijn eerste conceptie af, in die taal moest *denken* en mijn bedoelingen vooral niet uit formuleringen in mijn gewone dagelijkse denktaal mocht overbrengen in de uiteindelijke doeltaal. Deze diende van meet af aan de voorrang te hebben, op straffe van iets onnatuurlijks, iets vertalingachtigs en houterigs in de eindtekst. Ik kwam dan ook tot de logische conclusie dat men alleen door in de volle zin des woords ‘tweetalig’ te zijn - dat wil zeggen: het vermogen te bezitten om onwillekeurig in meer dan één taal te denken - in nòg een andere dan de eigen moedertaal een ‘natuurlijk’ aandoend product kan voortbrengen.

Hoe staat het echter met het omgekeerde? Kan men datgene wat men van meet af aan in een bepaalde taal gedacht en adequaat geformuleerd heeft, zonder al teveel moeite of distortie in zijn eigenlijke 'eigen' taal terugvertalen wanneer men - zoals ik - van huis uit niet zó tweetalig is dat men de 'andere' taal reeds van kindsbeen af heeft aangeleerd? Gaat men dan al of niet als een 'echte' vertaler te werk met zijn eigen tekst, - een tekst waarover je, anders dan met andermans werk, tenslotte volledig heer en meester bent? Het werd een intrigerende vraag, de moeite van een experiment waard.

Dat heb ik nu ondernomen met een aantal teksten die ik 'ambtshalve' - in mijn hoedanigheid van mede-oprichter en directeur van het 'Museum of Tobago History' - rechtstreeks in het Engels schreef en publiceerde onder de naam van mijn civiele alter ego. Voor een deel in de vorm van enkele door het Museum uitgegeven 'Papers', voor een ander deel als een in Trinidad gedrukt boekje, getiteld 'Crusoe's Only Isle'. Ze vonden grif aftrek en werden, wat ook de bedoeling was, een kleine bron van inkomsten voor het ongesubsidieerde museumpje waaraan ik jarenlang veel tijd en liefde besteed heb, en dat tot op heden zijn taak uitstekend vervult, al kan het nog niet zo uitgroeien als ik het zelf zou willen en de instelling in elk opzicht verdient.

Wat het experiment zelf betreft, met het resultaat waarvan de lezer der hiernavolgende bladzijden wordt geconfronteerd, ik moet bekennen dat het mij niet is meegevallen. Het was, gek genoeg, niet alleen moeilijker dan een 'gewone' vertaling, maar het bleek mij ten enen male onmogelijk de oorspronkelijke tekst met een zelfde respect te behandelen als waar een te vertalen tekst van een wildvreemde recht op heeft. De altijd al bestaande neiging tot 'bewerken' of 'verhelderen' die een gewetensvolle vertaler meestal tracht te onderdrukken of met een beroep op zijn vindingrijkheid en zijn vermogen om compromissen te sluiten tot een minimum tracht te beperken, liet zich, nu het om 'eigen' werk ging, zó sterk gelden, dat ik niet bij machte geweest ben haar aan banden te leggen, hoewel dit aanvankelijk toch in mijn bedoeling lag. Vertaal dan ook nooit jezelf, luidt voor mij de les uit dit experiment getrok-

ken, want het draait toch uit op een ‘bewerking’ in de ouderwetse betekenis, of op de ‘vertaling’ van een nietbestaande ‘veel vermeerderde en verbeterde druk’ van het origineel. Personele unies veroorzaken altoos haken en ogen.

Hoe dan ook, de drie hier voor de eerste maal onder één titel bijeengebrachte studies over de geschiedenis van het eiland Tobago, waar gedurende zowat een halve eeuw de Nederlanders het voor 't zeggen hadden, en over zijn twee belangrijkste bewoners, de heer Robinson Crusoe en zijn ‘Man Vrijdag’, hebben mij meer hoofdbrekens gekost dan wanneer ik ze al meteen geschreven had onder de naam welke thans hun inhoud dekt en geadopteerd werd door een ééntalige auteur die zich liever door anderen vertaald ziet, dan dat hij dit zelf doet.

Tobago's Indianen en Blanken

Toen Tobago, een eilandje ten noordoosten van Trinidad en niet ver van de Orinoco-mondingen verwijderd, weinig groter dan Goeree-Overflakkee, maar met een grote verscheidenheid van landschappen en een rijke begroeiing, door de eerste Europeanen bezocht werd aan het begin van de 16de eeuw, was het al minstens duizend jaar en misschien wel tweemaal zo lang bewoond geweest. Dit was gedurende de periode vóór de ‘ontdekking’ van Amerika, die de ‘Precolumbische’ genoemd wordt. Sommige geleerden nemen aan, dat Tobago zelfs al 3000 jaar geleden menselijke bewoners moet hebben gekend. Het waren evenwel tot in de na-Columbische tijd altijd slechts tijdelijke bewoners, want deze, met de algemene naam van ‘Indianen’ aangeduid, waren - haast per definitie - trekkers, zowel te land als ter zee, en allerminst honkvaste lieden.

Tot aan hun eerste aanraking met de Europeanen en zelfs nog een hele poos daarna leefden zij geheel en al in het Stenen Tijdperk, gebruikten geen metaal voor hun wapens en gereedschap, beoefenden wel een pottenbakkerskunst die in de loop der eeuwen een zekere ontwikkeling onderging, zoals valt af te lezen aan de talrijke archeologische vondsten die op het eiland gedaan zijn en nog steeds hier en daar uit de bodem tevoorschijn gehaald worden. Uit het ‘Oude Stenen Tijdperk’ is er helaas maar heel weinig over dat ons iets kan bijbrengen omtrent de geheimzinnige historie van de ‘eerste’ bewoners. Van het ‘Jongere Stenen Tijdperk’ waarin Indianen ook op Tobago met enige landbouw en het kweken van dieren begonnen, weten wij heel wat meer, dank zij al de ‘restanten’ van hun aanwezigheid die in de grond bewaard zijn gebleven. Men kan zich daardoor een denkbeeld vormen van hun levenswijze en strijd om het bestaan; hoe zij trachtten te jagen, te vissen of te planten; hoe zij zich versierden en wat voor huisraad zij gebruikten; ook hoe zij hun doden begroeven.

Voor zover men heeft kunnen nagaan kwamen al deze

Indianen van het naburige Zuidamerikaanse vasteland, rechtstreeks of via andere eilanden naar Tobago getrokken en behoorden de eerste neolithische Indianen op Tobago tot het grote volk van de Arawak, waarvan de nazaten nog steeds - sterk gedecimeerd - in en om de tropische regenwouden van het continent heen, in kleine groepjes, stamverbanden, rondzwerven. Het was geen erg krijgsvol, maar wel een heel begaafd volk. Ook op het eiland kwamen en gingen ze, zonder er lang achtereen te blijven, net zoals zij dit eveneens op Trinidad deden, op hun weg naar Tobago. Roeiend en zeilend in hun met stenen werktuigen vervaardigde kano's, waren het geduchte zeevaarders, die tenslotte de gehele Caribische Zee bevoeren.

Al toen zij nog op het vasteland woonden, werden zij opgejaagd door een veel groter en agressiever volk, de Carib, die zich in een reeks van onderstammen hadden verdeeld en - niet veel anders dan de belangrijk hoger beschaafde Azteken - een vorm van kannibalisme beoefenden. Zij volgden de Arawak tot overzee, van de ene Antille naar de andere en begonnen deze eilanden te bezetten na de nogal vreedzame Arawak telkens te hebben overwonnen. Gewoonlijk doodden zij de mannen zonder onderscheid, maar namen zij de vrouwen en jonge kinderen op in hun stam, om zo grotere en sterkere families te vormen. Sommige daarvan vestigden zich metterwoon op de naburige eilandjes St. Vincent en de Grenadines. Op deze wijze ontstond hier dus een 'gemengd' volkje, ten dele van Carib, ten dele van Arawak oorsprong, en dit waren de Indianen die de eerste Blanken die deze eilanden betraden, er aantroffen.

Pas op zijn derde reis naar de Nieuwe Wereld kreeg Columbus in het begin van augustus 1498 als eerste Europeaan een glimp van Tobago te zien, dat hij bij wijze van compliment 'Bellaforma' noemde en verder stilletjes voorbij zeilde. Het is zelfs mogelijk dat hij zich vergiste en 'alleen een bergachtig deel van Trinidad met een ver uitstekende kaap' voor een afzonderlijk eiland hield, volgens sommige experts.

Hoe dan ook, de naam Bellaforma werd een tijdlang gebruikt voor het eiland dat de Spanjaarden door de In-

dianen uit de omgeving als ‘Tabago’ hoorden aanduiden. Maar al in de 16de eeuw werd het door de zeevaarders in hun journalen ook ‘Tabaco Island’ genoemd, en wel lang voordat men er ‘tabak’ cultiveerde. Het ligt dan ook voor de hand dat men bij wijze van volksetymologie de Indiaanse naam ‘Tabago’, van helaas onbekend gebleven betekenis, heeft aangezien voor die van het kruid dat door de Indianen voor magisch-medicinale doeleinden gerookt werd, en dat door de Blanken zo grif als genotmiddel van hen werd overgenomen.

Daar de Spanjaarden veel meer belangstelling voor de grotere Antillen en voor het vasteland hadden, lieten zij Tobago ongemoeid en gaven zij het eiland aanvankelijk geen aparte naam. Op de oudste gedrukte Spaanse kaart van het Caribische gebied, omstreeks 1530 door Pedro Martyr gemaakt, staat het kleine eiland recht ten noorden van Trinidad aangeduid als ‘Isla verde’, groen eiland. En inderdaad was Tobago weinig meer dan een verzameling van groene heuvels, omringd door de diep-blauwe zee. Slechts weinig zeevaarders hebben in de 16de eeuw verder iets vermeld van een incidenteel bezoek aan deze plek, dan om er zoet water te halen of er een veilige schuilplaats te zoeken voor een naderende storm. Een van hen, Captain Andrew Barker uit Bristol, meldde in 1576 wel, evenals een Fransman Bountillier uit Sherbrouke (Cherbourg) in 1591, dat zij (volgens Hakluyt) Trinidad bezochten en daar buitengewoon vriendelijk door de Indianen ontvangen werden. Maar reeds twee jaar later was ook Trinidad door de Spanjaarden bezet, en dezen konden gemakkelijk een oogje houden op het naburige zuster-eiland Tobago, al lieten zij met opzet na het te koloniseren.

Volgens Walter Raleigh die in 1595 het met de Spanjaarden op Trinidad te stellen kreeg ‘wordt dit eiland volgens de inboorlingen Cairi (Caribi?) genoemd en wonen er diverse naties (...) de Iaiio (...) de Arwacas (...) de Salvajos (wilden) (...) de Nepojos, en die nabij de Spaanse steden noemen zich Carinepagotes’. Wij moeten deze namen maar nemen voor wat zij zijn: klaarblijkelijk niet al te nauwkeurig overgeleverd. Raleigh vertelde voorts dat hun opperhoofden ‘in hun eigen taal Acarewana genoemd

worden' en hun vijf 'kapiteins' Wannawanare, Carroaori, Maquarima, Tarroopanama en Aterima heetten. Sommige van de Indianen gingen met hem mee naar het vasteland om hem als gids of tolk behulpzaam te zijn op zijn vergeefse tocht om Eldorado te vinden, en hij vermeldt nadrukkelijk dat dit Arawak waren.

Raleigh's verkenner Captain Lawrence Keymis, die in 1596 een tweede tocht naar Guyana maakte, wilde naar Trinidad gaan, maar - aldus zijn journaal - 'met het Tabaco-eiland in zicht, gingen wij eerst daarheen'. Uit de bijzonderheden die hij vervolgens meedeelt, kunnen wij enigszins opmaken hoe de toestand er was bij het aanbreken van de 17de eeuw. 'Dit eiland is boordevol van alles,' bericht Keymis, 'en heeft een zeer goede aarde. Het is thans onbewoond omdat het de "Charibes" van Dominica tot kwade burens heeft. Die van Trinidad (klaarblijkelijk de Arawak) hebben de bedoeling en het plan om daar naar toe te vluchten wanneer zij Trinidad niet langer kunnen behouden. Hun enige twijfel is, dat wanneer zij daar gevestigd zijn, de Spanjaarden het ook zullen trachten te bezitten. De Gouverneur van Margarita (dat zijn de paarleneilanden nabij de Venezolaanse kust) ging onlangs in een Pinas erheen om dit eiland te bezichtigen. Gilbert, mijn loods, *die er een poos gewoond heeft*, houdt het voor de beste en vruchtbaarste grond die hij kent'.

Captain Keymis zelf bleef niet dralen op Tobago, maar vervolgde zijn reis naar het eveneens onbewoonde Granada en naar St. Vincent. *Dáár, en niet op Tobago*, kon hij uiteindelijk noteren: 'De tabak van deze plaats is goed'. St. Vincent vond hij echter vreselijk onherbergzaam, want 'de Indianen, kannibalen zijnde, beloofden ons goederen, maar lieten ons van dag tot dag wachten, zochten enkel naar een kans om ons te verraden, vast te grijpen en op te eten, zoals zij het kort geleden met de gehele bemanning van een Frans schip hadden gedaan'.

Het waren kennelijk Carib, want Keymis gaat voort: 'Dit verraad van hen werd ons door een van hun slaven (dat moet dus een Arawak geweest zijn) onthuld, want van toen af lieten zij het na om bij ons te komen. Wanneer zij, met schijnvertoon van hoffelijkheid (bij hen thuis) aanbieden

om op een van hun lage bankjes te gaan zitten, en het je gemakkelijk te maken, is dit een voorbode des doods voor vreemdelingen die hun vertrouwen schenken'. Keymis vertrok dan ook onverrichterzake en 'kwam tenslotte op Dominica, waar wij *geen goede tabak* konden krijgen'. De Indianen die hij daar aantrof, waren volop in opstand tegen de Spanjaarden.

Engelsen, Hollanders en Fransen begonnen de Spaanse ontdekkers en handelaars het leven aardig zuur te maken, en weldra raakten de schepen van deze landen met elkaar in gevecht. Met zijn allen trachtten zij bovenal 'het Iberische handelsmonopolie en de territoriale macht in de Amerika's te breken'. Voor hun plunderen of smokkelen - steeds het veiligst wanneer het in kleinere havenplaatsen of op een onbeschermd kust beproefd werd - vonden zij menigmaal een voortreffelijke thuisbasis op Tobago, buiten het gezicht van de Spaanse wachtposten op Trinidad.

Eerst na 1604, toen Engeland en Frankrijk door het Verdrag van Londen een afzonderlijke vrede met Spanje gesloten hadden, volgde een korte periode van rust en bleef het alleen aan de Hollanders overgelaten om - vooral na afloop van het Twaalfjarig Bestand - de Spanjaarden het leven te vergallen. Immers meer nog dan de Fransen of de Britten waren zij voor hun bestaan aangewezen op de handel overzee, een feit dat tijdens een groot deel van de 17de eeuw het lot van Tobago zou helpen bepalen.

De Engelsen legden al vroeg een zekere belangstelling voor Tobago aan de dag, maar zij hadden in een voor hen nogal troebele tijd - vòòr, tijdens en na Cromwell - eigenlijk al meer om handen dan zij goed aankonden. Het naburige Barbados hadden zij al voor een goed deel gekoloniseerd; sommigen vonden het daarom ongewenst om van Tobago een onnodige concurrent te maken. Het eiland werd liever overgelaten aan piraten en boekaniers, die er kwamen schuilen, hun gehavende schepen kalfateren, hun watervoorraad aanvullen of... stilletjes herstellen van alle opgelopen verwondingen. Het moet toen door heel wat schuim betreden en van heel wat misdaad getuige geweest zijn. Ongetwijfeld brachten sommige van deze louche lie-

den er ook veel tijd door met jagen om aan vers vlees te komen, hout kappen voor reparaties en brandstof en ruzie maken met elkaar over de verdeling van hun buit - en niet zozeer met het begraven van schatten of dubloenen, die men naderhand dan ook zelden of nooit heeft teruggevonden. Teveel Indianenogen, verborgen in het struikgewas en even onopvallend als die van slangen, moeten hen hebben bespied. De Indianen konden best na het vertrek van de rumoerige blanke indringers weer alles heben opgegraven en verstrooid. Wie zal het ooit te weten komen?

Omstreeks het midden van de 17de eeuw, toen de Dertigjarige Oorlog ten einde liep, waren de Duitse en Westslavische landen, vooral de kleine langs de Baltische Zee, er berooid aan toe. Evenals dit met de Nederlanders het geval was, zochten verschillende van die landjes naar expansie-mogelijkheden en meenden zij deze het best te kunnen vinden in de Nieuwe Wereld. Koerland (Letland), tevoren een handeldrijvende natie, was er al heel slecht aan toe, maar de ondernemingsgeest van het half miljoen inwoners van dit staatje, gelegen tussen de Baltische Zee en de Golf van Riga, was door alle oorlogsrampen eerder aangewakkerd dan uitgedoofd. De bevolking, deels uit landbouwers en ambachtslieden, deels uit vissers en zeehandelaren bestaande, werd aangevoerd door een allesbehalve alledaagse figuur, Hertog Jekabs (Lettisch voor 'Jacobus') die vernoemd was naar zijn peetoom, de Engelse koning James I.

Als een voorloper, zo niet een voorbeeld voor de Russische Tsaar Peter de Grote, bezocht Jekabs verschillende landen, ook de protestantse Lage Landen, om er van alles te leren, in het bijzonder scheepsbouw, navigatie en aardrijkskunde. Een en ander om zijn onderdanen te kunnen bijstaan bij hun voorgenomen kolonisatie van de 'nieuwe', dat wil zeggen: nog niet geoccupeerde gebieden in Afrika en Amerika. Hij zag wel in, dat het heel wat energie en durf zou vergen om zijn volk, dat nog maar weinig onder Duitse (Oost-Pruisische) invloed had gestaan, uit zijn cultureel isolement te halen. De taal die het sprak verschilde volledig van de Germaanse en Slavische talen, maar vrijwel alle Koerlanders waren Luthers en erg godsdienstig.

Hertog Jekabs wist hen tot emigratie te bewegen, zij het op een veel kleinere schaal dan plaatsvond in onze eigen eeuw, toen zij na de Eerste Wereldoorlog met blijvend verlies van hun onafhankelijkheid door de Russen onder de voet gelopen werden en ‘Kurzeme’ (Lettisch voor Koerland) bij de Sovjet-Unie werd ingelijfd. Reeds als jongeman en nog voordat hij de regerende vorst werd, had Jekabs in Nederland geheime besprekingen gevoerd met een Hollandse bankier, die hem de toezegging deed, zijn kolonisatieplannen te zullen financieren, als hij ooit kans zou zien deze te verwerklijken. En zijn kansen groeiden aanmerkelijk toen hij huwde met een prinses die een der grote aandeelhouders was in de reeds geruime tijd actieve West-Indische Compagnie. Er waren ook nog wel andere banden tussen de protestantse Koerlanders en de protestantse Hollanders, maar Tobago werd niet door laatstgenoemden, maar door de Britten onder de aandacht van Hertog Jekabs gebracht.

De Engelse zeelieden die al sinds 1580 het eiland bezochten, hadden telkens meegedeeld dat het ‘onbewoond’ was, althans door Christenen, en in 1608 vond James I, de zoon van Maria Stuart, het nuttig de soevereiniteit over dat ‘niemandsland’ voor zichzelf op te eisen. Een van zijn geliefde hovelingen was Philip Herbert, graaf van Montgomery, die inderdaad een erg beminlijk man geweest moet zijn, want hij was een van het ‘onvergelijkelijke broederpaar’ aan wie Shakespeare de eerste folio-editie van zijn werken opdroeg, en mogelijkwijze ook sommige van zijn sonnetten.

Een zekere Juan Rodrigues, ongetwijfeld een ondernemende Spanjaard uit Trinidad, is wellicht de pionier van alle kolonisten op Tobago geweest, toen hij reeds in 1614 op dit eiland begon met de aanleg van een tabaksplantage. Daar hij echter al na vier maanden om onbekend gebleven redenen zijn onderneming opgaf, mag hij tevens als het prototype gelden voor al de vele mislukkelingen die na hem tevergeefs hun geluk op het eiland kwamen beproeven. De Engelsen waren in dit opzicht vasthoudender dan de reeds al te zeer door ‘gemakkelijk’ te verwerven goud verweende Spanjaarden.

Na de dood van James I in 1625 bleef Montgomery in de gunst van diens zoon en opvolger Charles I, werd al dadelijk de Lord Chamberlain van deze vorst, en wijd Charles de gewoonte van zijn vader overnam om zijn landen ‘in de Amerika's’ bij voorkeur aan zijn hovelingen cadeau te doen, kostte het Montgomery weinig moeite om van zijn meester een patent te krijgen waarbij hem ‘bezittingen’ werden toegewezen, waarover de Engelse koning in feite niets te vertellen had. Dat ging zo in die dagen. Op 25 februari 1628, ‘in the third year of his now Majesty's Raigne’ kreeg Montgomery door brieven onder het Groot-zegel van Engeland ‘fully cleerly and absolutely’, voor altijd, met brede en ampele volmachten, royalties, privileges en jurisdicties, de eilanden Trinidad, Tobago, Barbados en Fonseca ‘ergens nabij de tiende graad noorderbreedte gelegen’ in leen. De gift werd in zijn geheel ‘Montgomery Province’ genoemd en was vooral een twijfelachtig geschenk omdat Barbados (en mondeling eigenlijk alle Caribische eilanden) reeds jaren tevoren door de koning was afgestaan aan James Kay, de graaf van Carlisle, terwijl het eiland Fonseca in het geheel niet bestond, al kon men het op allerlei kaarten zien prijken, zelfs nog op een kaart van 1866.

Kort na zijn begiftiging met de West-Indische eilanden werd Montgomery de vierde graaf van Pembroke, maar de naam van ‘Montgomery Province’ bleef verbonden aan zijn nog altijd waardeloze nieuwe bezittingen. Als echte hoveling miste hij trouwens elke ondernemingszin en tien jaar later deed hij een deel van zijn patent, namelijk dat voor Trinidad en Tobago, over aan een familielid, Robert Rich, de tweede graaf van Warwick, een rijk man en buitengewoon actief. Warwick was tevens een intrigant en een avontuurlijke persoonlijkheid, die op velerlei gebied een prominente rol speelde. Hij stond bekend als ‘kolonist en zeeman’, was vrolijk, open, een boeiend verteller die al menige riskante onderneming had mee-gefinancierd, zoals vestigingen in het gebied tussen de Amazone en de Oayapoc. Hij had daarmee weliswaar tot dusver weinig succes geboekt, maar was niet gemakkelijk te ontmoedigen.

Onmiddellijk na de aankoop van Pembroke's patent begon hij voorbereidingen te treffen voor de vestiging van

volksplantingen op Trinidad en Tobago. Maar wat laatstgenoemd eiland betreft, werd Warwick - waarschijnlijk zonder opzet - door Pembroke bedrogen, want al in 1628 hadden Nederlanders zich daar gevestigd, en wel aan de westkust. Weliswaar moesten deze kolonisten reeds enkele jaren later hun onderneming weer opgeven vanwege voortdurende aanvallen door de Carib uit St. Vincent en Granada, die door de Spaanse gouverneur van Trinidad tegen hen werden opgezet, maar in 1632 hernieuwden de Hollanders hun poging op Tobago. Ook deze mislukte toen drie jaar later Spaanse troepen uit Trinidad de vestiging veroverden, alle volwassen mannen ombrachten en alle overigen in ballingschap wegzonden. Al kort voordien, in 1634, verschenen er 212 Koerlanders op Tobago, die naar het heette het land van de 'inboorlingen' kochten, waarna deze het verlieten en naar elders trokken. Deze kolonie die de Spanjaarden ongemoeid lieten, bleek in 1639, bij aankomst van Warwick's eerste kolonisten onder commando van zekere Captain Masham, niettemin door Indiaanse invallers reeds totaal weggevaagd.

Eenzelfde lot wachtte Captain Masham's Engelsen. Zij werden al binnen het jaar aangevallen door de Carib uit St. Vincent en zagen zich gedwongen hun eerste toevlucht te zoeken onder de Arawak op Trinidad. Zonder zich door deze mislukking te laten ontmoedigen, ondernam Warwick in 1642 een tweede koloniale poging, vanuit Barbados door zekere Captain Marshall geleid, dezelfde die het jaar daarop 300 gezinnen naar Suriname overbracht, daar deze kolonisten 'al te zeer door de Carib' geplaagd, er de voorkeur aan gaven Tobago vaarwel te zeggen. In 1645 gaf Warwick alle verdere pogingen op. Zelf was hij toen reeds te zeer in de politiek verstrikt geraakt om zich nog met overzeese aangelegenheden te willen inlaten, want hij was een van de zeven 'Peers' die in contact stonden met de Schotse rebellen, al ten tijde van hun invasie in Engeland (1640), en druk bezig waren met het ten val brengen van Karel I, die in 1649 onthoofd werd.

Geen wonder dat Warwick in 1647 bereid was om met drie Londense kooplieden een contract te sluiten waarbij hij hun onder de gebruikelijke voorwaarden 20 à 24.000

acres ($\pm$ 10.000 ha) land op Tobago in huur gaf om er een kolonie te vestigen. Zelf nam hij hierbij voor geen stuiver meer risico. Van dit handeltje kwam evenwel niets terecht en het waren alweer Koerlanders die inmiddels een hernieuwde kolonisatiepoging op Tobago deden, welke ook weer mislukte omdat zij door de Indianen verdreven werden, waarna zij zich op het vasteland nabij de Pomeroon en Kaap Nassau gingen vestigen.

Nog gaven de Koerlanders het niet op. Zij kwamen in 1654 terug op Tobago, en hun vasthoudendheid om juist dit eiland te koloniseren, had een diepe oorzaak. Zoals reeds gezegd, was hun Hertog Jekabs de peetzoon van James I van Engeland en deze koning trad vaak als zijn beschermer op tegenover machtiger naburen als Zweden en Polen. De vaders van beide vorsten waren al nauw bevriend geweest en zowel de zoon van James I als zijn kleinzoon Charles II bleven goede vrienden van de Hertog. Bovendien onderhield Engeland, net als Nederland, nauwe economische betrekkingen met Koerland. Jekabs van zijn kant bereidde het politieke aspect van zijn overzeese ondernemingen zorgvuldig voor; hij slaagde er zelfs in een handels- en vriendschapsverdrag met Portugal te sluiten en ook goede betrekkingen aan te knopen met de hebzuchtige Spanjaarden die de hele overzeese regio en haar handel trachtten te monopoliseren.

Het schijnt dat Hertog Jekabs zijn eerste nauwkeurige inlichtingen over Tobago kreeg van Sir Thomas Roe, een Engelse diplomaat die voor korte tijd de Koerlandse belangen diende na een 'ontdekkingsreiziger' te zijn geweest. Roe had tijdens zijn zwerftochten ook op Trinidad gewoond, in 1611. Veertien jaar later had Sir Thomas Warner ten behoeve van Charles I alle Caribische eilanden 'in bezit' genomen, ofschoon alleen maar in naam en voor het geval andere pretendentes mochten komen opdagen.

Piet Heyn, die niet alleen de beroemdste admiraal van de West-Indische Compagnie was, maar - eerlijk gezegd - ook een echte piraat, was bij zijn achtervolging van de Spaanse zilvervloot door de 'Galjoenen Passage' tussen Trinidad en Tobago gezeild, om langs die weg de Caribische Zee te bereiken. Een van zijn vice-admiraals, Banc-

kert, die toen ook hij nog een gewone zeerover was, Joost van Trappen heette, liet bij deze gelegenheid (in 1628) het anker vallen bij Tobago. Hij ging met enige manschappen aan land om naar proviand uit te zien, maar werd daar gedood door de Indianen die er klaarblijkelijk woonachtig waren. Het nieuws van deze ramp verspreidde zich niet minder snel dan dat van Piet Heyn's verovering van de zilvervloot. De hebzucht van de 'Heren Negentien', de directeuren van de W.I.C., werd weer eens flink aangewakkerd door de rijke buit die blijkbaar ruimschoots opwoog tegen de geleden verliezen, en hun employés ter zee ontvingen nu het bevel 'alle neger-slaven afkomstig van Spaanse buitgemaakte schepen, op Tobago achter te laten', en wel voor de enkele Hollanders die er na het sneuvelen van Banckert waren achtergebleven.

Met name de Zeeuwen, die nog een belangrijk aandeel in de W.I.C. hadden, waren tuk op nederzettingen in de Guyana's en op de nabijliggende eilanden, bovenal op Tobago. Een van hun eerste expedities arriveerde daar al in 1628, een jaar nadat de Amsterdamse Kamer van de W.I.C. er het jacht 'De Kater' naartoe gestuurd had. Als 'patroon' van deze onderneming trad Jan de Moor, een van de directeuren van de W.I.C. op, die met twee schepen vertrok, maar zelf met een van die twee moest terugkeren. Het andere echter bereikte inderdaad Tobago, waar 86 kolonisten de overtocht overleefden. Het jaar daarop werden hun gelederen versterkt door een ander Zeeuws schip, dat onder admiraal Pater kwam aangezeild. Het eiland genoot de volle aandacht van de Heren Negentien en speciaal die van de Kamer van Zeeland.

In 1632 verliet een nieuwe groep kolonisten de haven van Vlissingen en door hun aankomst groeide de Nederlandse bevolking van Tobago aan tot een tweehonderdtal. Hollandse schepen voor Brazilië bestemd, kregen nadien vaak nadrukkelijk orders om op hun thuisreis Tobago aan te doen. Niettemin blijkt de Zeeuwse kolonie tussen 1634 en '37 te zijn ondergegaan, waarschijnlijk op de nieuwjaarsdag van 1637. Niemand weet wat zich in werkelijkheid afspeelde. Sommige historici nemen aan dat de volksplanting al in 1634 werd uitgeroeid, maar het is waar-

schijnlijker dat dit in 1637 gebeurde, toen de Spanjaarden vanuit Trinidad het eiland met zowat 400 soldaten en 3000 Indianen overvielen. Het kleine fortje van de Nederlanders moest wel capituleren, maar de bezetting - slechts 45 mannen en 20 jongens - zou worden gespaard en weggevoerd naar St. Christoffel of een ander eiland van hun keuze.

In strijd met deze toezegging werden zij evenwel gevankelijk weggevoerd naar de nabijgelegen Margarita's, waar de Spaanse gouverneur bevel gaf om al deze 'kettters' op te knopen. Door tussenkomst van de Franciscaanse missionarissen aldaar werd het leven van de jongens onder de zestien jaar gespaard, evenals dat van enkele mannen, vermoedelijk de Katholieken onder hen of degenen die voorgaven het te zijn. De twee kolonisten Jacob Onsiel en Cornelis de Moor - een zoon van bovengenoemde Jan de Moor - die respectievelijk als secretaris en penningmeester van de volksplanting waren opgetreden, werden naar Spanje overgebracht, maar wisten op de een of andere manier toch Zeeland levend te bereiken.

Dit alles had zich reeds afgespeeld toen de Koerlanders op de proppen kwamen. Dat Hertog Jekabs in 1610 Tobago als doopgift van zijn peetoom James I ontving, wordt door sommige historici voor een legende gehouden. De Britse vorst schonk het eiland immers later aan de graaf van Pembroke, die het na een poos weer overdeed aan de graaf van Warwick, wiens twee expedities in 1639 en in 1642 beide op een catastrofe uitliepen. Het is moeilijk te weten of de Koerlanders al voordien, of pas nadien aan de kolonisatie hebben meegedaan; de 'bronnen' spreken elkaar nogal tegen. Een daarvan deelt mede, dat zoals reeds vermeld, in 1634 niet minder dan 212 Koerlanders op Tobago omkwamen. Dit kan alleen gebeurd zijn als niet Jekabs (op dat tijdstip immers maar 14 jaar oud) maar reeds zijn vader, Hertog Willem, zich daadwerkelijk met de kolonisatie bezig gehouden had, en wel tijdens de woeligste periode van de Dertigjarige Oorlog. Erg waarschijnlijk is het dus niet. Eenzelfde bezwaar kan ook worden ingebracht tegen hen die de eerste Koerlandse vestigingen terugdateren tot 1640 en zelfs 1637. Dat zij deelnamen

aan de mislukte volksplantingen onder Captain Masham in 1639 of in 1642 onder Captain Marshall is eerder mogelijk. Maar de preciese gegevens om de geschiedenis van de eerste Koerlandse vestigingen te reconstrueren, ontbreken nog.

Hoe dan ook, na nog een mislukte kolonisatie-poging door de Engelsen, bood de Graaf van Warwick het eiland te koop aan in 1647, zonder dat er onmiddellijk kopers kwamen opdagen. Jekabs, die in 1642 zijn vader opvolgde en de oorlog in 1648 beëindigd zag, wist dat een van zijn voorgangers, Hertog Frederik, al in 1627 door Willem Usselinx benaderd was om deel te nemen aan een kolonisatie-project in het Caribische gebied. Iets later had zijn landgenoot, een zekere kapitein Deniger, die goed bekend was met de tropen, de oude Hertog nog eens aangespoord om mee te doen aan een Amsterdamse onderneming, met het resultaat dat een Koerlands schip met 212 kolonisten in 1634 naar Tobago vertrok. Een groot gedeelte van deze lieden waren echter Zeeuwen, de leiding berustte bij zekere kapitein 'Coroon' (of Caron, of Kroon?) die het op een akkoordje met de Arawak trachtte te gooien, tot groot misnoegen van de Carib van St. Vincent. De volksplanting werd al spoedig opgegeven, omdat de mensen het niet konden harden in het tropische klimaat. Dit is het 'andere' verhaal.

Het blijft een vraag (aldus dr. C.Ch. Goslinga in 'The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast', Assen 1971) of Hertog Jekabs persoonlijk bij deze laatste onderneming betrokken was. 'Het valt echter niet te betwijfelen,' aldus Goslinga, 'dat sinds het midden van de jaren dertig Jekabs en anderen met succes het Hertogdom Koerland verbonden hadden met Hollandse handelsbelangen. Een zekere Henryck Momber, vooraanstaand Amsterdams koopman, werd de voornaamste officiële agent voor Koerland's kolonisatie-pogingen. Het mysterie dat deze Koerlandse expedities omhult, kan worden toegeschreven aan de tegenstrijdige aanspraken op het eiland, die de Hertog wenste te ontzien'.

Met dit alles achter zich, werd het tijd voor de jonge Hertog om nogmaals een poging te wagen tot het stichten

van een volksplanting op Tobago. Jekabs, ‘te arm voor een koning en te rijk voor een hertog, daar zijn land in deze jaren weer heel welvarend geworden was’, begon deel te nemen aan de hoogst lucratieve handel in Afrikaanse negerslaven, en Tobago was een ideaal oord voor het uitbreiden van deze activiteiten. Eerst bood hij het patroonschap over het eiland aan zijn Hollandse vrienden aan, maar ‘Hunne Hoogmogenden verwaardigden zich niet dit aanbod te aanvaarden’. Door de vroegere mislukkingen op zijn hoede, nam Jekabs nu twee Nederlanders in dienst als leiders van niet minder dan 300 kolonisten - hoofdzakelijk Zeeuwen - die naar Tobago vertrokken en daar aankwamen kort nadat Captain Marshall en zijn volgelingen er waren verdreven. De Carib lieten niet lang op zich wachten om ook hen aan te vallen, en heel wat kolonisten vonden de dood.

Het zeventigtal overlevenden ontkwam naar Trinidad en geholpen door de Arawak daar - de gezworen vijanden van de Carib - vonden zij hun weg naar Guyana, waar zij zich nabij de Barima neerlieten. De Koerlandse historicus, dr. E. Anderson (in zijn uitvoerig, in het Lettisch geschreven en daardoor voor mij maar moeizaam leesbaar werk ‘Senie kurzemnieki Amerikā un Tobāgo kolonizācija’, Daugava 1970, dat hij mij ten geschenke gaf) vermeldt, dat tegen het eind van de jaren veertig er op Tobago een kleine en ‘illegale’ Zeeuwse post of factorij geweest moet zijn, die zich met smokkelarij en slavenhandel bezighield. Dit paste bij de plannen van Hertog Jekabs. ‘Tachtig gezinnen werden in 1653 ertoe verleid zich naar Tobago in te schepen, begeleid door 124 soldaten en 25 officieren om hen te beschermen. Wederom was de leider van deze expeditie een Hollander, Willem Mollens genaamd, terwijl de commerciële directeur een Koerlander was, een zekere Croynfanger. Een eskader van drie schepen verliet de Koerlandse haven Ventspils in het najaar van 1652 en liet op Tobago het anker vallen op de plaats, die sindsdien de naam draagt van Great Courland Bay. Ditmaal slaagde de expeditie.’

In naam van Hertog Jekabs nam Mollens bezit van het eiland en doopte het om tot ‘Nieuw Koerland’. Het verslag

dat hij aan de Hertog uitbracht, vermeldt dat het reeds geruime tijd ‘opgegeven’ was. Het Hollandse fortje van 1628 bijvoorbeeld, dat ‘Fort Vlissingen’ geheten had, vond hij geheel door tropische vegetatie overwoekerd. Een ander fort en enkele huizen die de Hollanders in 1634 gebouwd hadden, verkeerden in verregaande staat van verval.

Mollens, aangekomen aan boord van ‘Das Wappen der Herzogin von Kurland’, begon meteen aan de bouw van een nieuw fort, dat hij ‘Fort Jacobus’ noemde, en aan de uitleg van een stadje ‘Jekabspils’ in de onmiddellijke nabijheid van het fort. De Koerlanders bezetten aldus de mid-westelijke kuststreek van Tobago, grotendeels tussen de huidige dorpen Plymouth en Black Rock, nabij de monding van de kleine stroom die nog altijd ‘Courland River’ heet en de zogenaamde Turtle Beach. De tachtig gezinnen, uit velerlei nationaliteiten - Letten en Nederlanders, maar ook Duitsers, Fransen en Engelsen - samengesteld, vestigden zich in en rondom het stadje dat, blijkens een schetstekening uit die tijd, zelfs een kerkje kreeg. Ook de soldaten van het garnizoen ontvingen land voor hun persoonlijk gebruik; zij dienden zoveel doenlijk voor hun eigen onderhoud te zorgen. Het minimum aan land dat een gezin kreeg, bedroeg 63 acres, het maximum rond 600, want de kolonisten meenden dat zij alle ruimte hadden die zij zich maar konden wensen. ‘Zelfs de slaven kregen land en werden vrije lieden,’ meent Anderson. Hun vrijdom betwijfel ik ten zeerste, tenzij het om Indianen ging.

De eerste drie jaren genoot iedereen belastingvrijdom. Pas daarna hadden de kolonisten de ‘gebruikelijke’ bijdragen te betalen en waren zij gehouden hun slaven uitsluitend van de Hertog te kopen. Tal van magazijnen werden ingericht. Ook vreemdelingen kregen toestemming zich op Tobago te vestigen, mits zij de Hertog van Koerland als hoogste autoriteit erkenden. Niet alleen werd in het fort een spitsgetoerd Luthers kerkje gebouwd, maar Koerlandse zendelingen begonnen ook te trachten de vijf Caribische dorpen op het eiland tot het Christendom te bekeren. Dat men hun tevoren het land en hun jachtgebieden ditmaal zonder proces ontnomen had, scheen niemand

onder de Blanken te hinderen. Het was echter begrijpelijk dat de aanwezige Arawak zich niet bepaald vriendelijk meer gedroegen; vaak vielen ook zij de kolonisten aan, ofschoon deze voortdurend probeerden vriendschappelijke betrekkingen met hen aan te knopen. De vijandelijkheden van binnenvallende Carib bleven uiteraard onverminderd voortduren.

Middelerwijl waren de Zeven Verenigde Provinciën rijk en machtig geworden; ongelooflijk rijk en machtig voor zo'n kleine republiek. Vooral vanwege hun vloot werden de Nederlanders zelfs door de meest agressieve mogendheden - Spanje, Frankrijk en Engeland - gevreesd. Zij wisten overal door te dringen, hoewel zij vaak duur te betalen hadden voor hun vermetelheid en expansiedrift. In Zeeland hadden de gebroeders Lampsins, van huis uit Vlamingen net als Usselinx, een aanzienlijk handelshuis in Middelburg en een grote rederij in Vlissingen gevestigd. Zij kwamen op het denkbeeld de kolonisatiepogingen die Jan de Moor in 1628 op Tobago begonnen was, weer op te nemen en hadden al in 1648 het oog op dit eiland gevestigd. Twee jaar later kregen zij verlof van de W.I.C. om hun gang te gaan, maar moesten toen wachten tot de oorlog met Engeland voorbij zou zijn. Meteen na de Vrede van Westminster in '54 zonden zij een schip met 30 Zeeuwen naar Tobago, om het eiland zoal niet de iure, dan toch de facto onder hun beheer te brengen.

Het was geen willekeurige keus van hen, want Adriaen en Cornelis Lampsins waren de erfgenamen van Jan de Moor en zelf ook belangrijke personages. Cornelis was een tijdlang burgemeester van Vlissingen en levenslang gedeputeerde van Zeeland bij de Staten-Generaal. Adriaen, die korter leefde, bezat eveneens grote bekwaamheden, al had hij tevens iets van een sluwe gannef. Hij was een der bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie voor de Kamer van Middelburg. De gebroeders togen niet zelf naar Tobago, maar benoemden met goedkeuring van de Staten-Generaal (de 'soeverein' van de Nederlandse republiek) Hubert van Beveren tot gouverneur en een zekere Pieter Becquard tot militaire 'commandeur' van het eiland dat zij

nu, met het bekende lokaal-patriottisme van de Zeeuwen, tot 'Nieuw Walcheren' omdoopten. Verder maakten de Lampsins allerlei grootse plannen bekend en zorgden zij voor de bouw van minstens één kerk, waarin zowel in het 'Vlaams' als in het 'Waal' gepreekt werd, volgens de Rochefort's mededeling uit 1665. Men voorzag een grote toestroom van Hollandse kolonisten uit de Guyana's en elders.

Vier maanden na de Koerlanders op het eiland aangekomen, stichtten Van Beveren en Becquard daar hun kolonie 'aan de andere kant' van Tobago, de oostzijde, en schijnen zij een tijdlang in het geheel niets gemerkt te hebben van de aanwezigheid der Koerlanders. Dit was best mogelijk in de wildernis die bijna het gehele eiland nog was. Verder sloten de leiders een verbond met een van de Caribische opperhoofden die zij er aantroffen en zonden hem zelfs drie gijzelaars bij wijze van waarborg voor hun vriendschappelijke gezindheid. Van Beveren moet zich nogal achteraf gehouden hebben of pas later zijn aangekomen, want het was Becquard die nu steeds op de voorgrond trad. En toen deze merkte dat zijn kolonie niet de enige op het eiland was, misleidde hij zijn lastgevers door hun te berichten dat hij met zijn groep een paar maanden *voor* de Koerlanders op Tobago was aangekomen. De bedoeling van zijn leugen was duidelijk: prioriteit van occupatie betekende bovenal voorrang van 'bezit' en van wat men in die dagen van geweld als 'rechtmatige eigendom' placht te beschouwen.

Op zonderlinge wijze kwamen de Koerlanders achter de aanwezigheid van Nederlandse kolonisten op het betrekkelijk kleine eiland, namelijk toen zij bij toeval de blanke gijzelaars van het Caribische opperhoofd tegenkwamen. Zij slaagden er in de drie gevangenen los te krijgen, en deze op hun beurt legden de eed van trouw af aan Hertog Jekabs. Becquard, blijkbaar voor geen kleintje vervaard, moet hen zeer tegen hun zin aan de Indianen hebben overgeleverd of ook hen erg misleid hebben aangaande het lot dat hun te wachten stond. Hij vond het nu wel raadzaam een verdrag met de Koerlanders te sluiten. Beide partijen besloten het eiland voorlopig onder elkaar te verdelen,

totdat hun respectieve regeringen een definitieve regeling zouden treffen. Deze vreedzame overeenkomst zou de Koerlanders maar al te duur komen te staan.

Tijdens Cromwell's Commonwealth kon Jekabs niet langer steun van zijn vorstelijke vrienden tegemoet zien. Wel protesteerde hij bij de Lord Protector tegen de Zeeuwse bezetting op Tobago, en de Hollanders die op dat tijdstip in een delicate positie verkeerden, toonden zich niet erg geneigd om de Lampsins van harte te ondersteunen. De kwestie bleef dus een tijdlang onbeslist, terwijl desondanks een levendige handel gevoerd werd, met toenemende hoeveelheden invoer tegenover uitvoer van allerlei producten en goederen. Totdat Cromwell de gewenste overeenkomst aanging - echter niet met de Hollanders, maar... met Hertog Jekabs.

De Zeeuwen van hun kant waren geen lieden om zich met een kluitje in het riet te laten sturen en genoeg te nemen met slechts een beperkt deel van Tobago. Ofschoon de Koerlandse kolonie voortdurend versterkingen ontvangen had, werd het uitbreken van de Baltische Oorlog noodlottig voor hun onderneming. Want in die oorlog werd Hertog Jekabs door de Zweden gevangen genomen en de Koerlandse schepen die op weg waren naar West-Indië, werden regelmatig door de Zweedse onderschept. Geen goederen of proviand bereikte meer de Courland Baai op het eiland, terwijl de Zeeuwse kolonie, Nieuw-Vlissingen, gelegen aan de 'Lampsin's Baai' aan de Atlantische zijde, al wat zij nodig had kreeg aangevoerd.

Een ernstig conflict tussen de naburen was onvermijdelijk. Elk van beide kolonies besloeg maar een klein gedeelte van de kuststrook aan weerszijden van het eiland. De net zoals de Arawak dienstbaar gemaakte Carib bewoonden het midden en het noordelijke heuvelland met zijn diepe, moeilijk toegankelijke, vaak ravijn-achtige dalen. Hun strooptochten, menigmaal met behulp van Indianen uit St. Vincent, waren noodlottiger voor de Koerlanders die hun verliezen aan goederen en mensen niet konden aanvullen, dan voor de Nederlanders. Juist voordat Hertog Jekabs in 1657 gevangen genomen werd, kwam nog een schip met 120 Koerlanders op Tobago aan. Maar

de nieuwe gouverneur die de Hollander Mollens - toen een man van twijfelachtige loyaliteit - had zullen vervangen, arriveerde nooit. En op dit beslissende moment ontbeerden de Koerlandse kolonisten een leider.

Ondertussen begonnen de Lampsins, aangemoedigd door de Nederlandse autoriteiten, op hun beurt de enkele Koerlandse schepen in te pikken, die aan de Zweden hadden weten te ontsnappen. De toestand van de Baltische kolonisten verergerde van dag tot dag, terwijl de volksplanting van de Zeeuwen zich zo snel uitbreidde, dat die van de Koerlanders tenslotte weinig meer dan een enclave vormde binnen het Nederlandse occupatiegebied. Volgens een verslag uit 1658 waren niet meer dan 40 Koerlanders nog in staat om wapens te dragen, tegenover minstens 500 Nederlanders, in hoofdzaak Zeeuwen. Hun aantal werd nog aangevuld door evenzoveel Fransen, die zich onder hun gezag waren komen vestigen. Eenmaal op de hoogte van de rampspoed die Hertog Jekabs had getroffen, besloten de Hollanders over te gaan tot vernietiging van de Koerlandse kolonie.

Deze werd omsingeld en de Great Courland Bay geblokkeerd. Mollens, de dubbelzinnige, onbetrouwbare Commandeur, liet zich overreden om het eiland te verlaten. Na zijn vertrek werd de situatie hopeloos, en de Nederlanders trachtten hun tegenstanders ervan te overtuigen dat zij niets meer te verwachten hadden, nu hun Hertog gevangen zat. Menigeen was het hiermee eens, maar Holtzbruch, hun commandant en de opvolger van Mollens, weigerde met de vijand samen te werken. Het garnizoen begon toen te muiten tegen Holtzbruch en hij werd vervangen door een nieuwe leider, die de kolonie in december 1659 aan de Hollanders overgaf. Aldus werden de Koerlanders de gevangenen van de Nederlanders die zich nu als de onbetwiste meesters van Tobago beschouwden.

De nieuwe gouverneur van de Zeeuwse volksplanting, Huybrecht van Beveren, die de stichter Becquard opvolgde, beloofde de gevangenen vrije overtocht naar Koerland en teruggave van de enclave in geval de Hertog weer vrij zou komen. Een poos na de capitulatie veranderden de Lampsins het verdrag echter in die zin, dat Fort Jacobus

zich vrijwillig had overgegeven, en de Koerlanders dus geen verdere aanspraken konden doen gelden.

In 1660 eindigde de Baltische oorlog en kwam Jekabs inderdaad vrij. De Nederlanders hadden toen het eiland geheel in handen, terwijl een groot aantal Franse planters er onder protectie van de Hollanders ook een kolonie gesticht hadden, 'Le Quartier des Trois Rivières', op een plek niet ver van de Little Courland Bay en ten zuidwesten van de vroegere Koerlandse nederzetting, ongeveer waar vandaag het vissersdorp Buccoo is gelegen. In alle opzichten werkten de Franse en Hollandse groep uitstekend samen. Jaarlijks voerden zij flinke hoeveelheden uit aan tabak, indigo en andere kleurstoffen, suiker en katoen. Hertog Jekabs begon echter aan te dringen op het ten uitvoer brengen van de capitulatie-bepalingen, maar in plaats hiervan bleef de W.I.C. doorgaan met hem van zijn schepen te beroven. Tenslotte verklaarden de Lampsins dat zij wel bereid waren hem Tobago te verkopen voor het luttele bedrag van 200.000 gulden, maar partijen konden het toch niet met elkaar eens worden.

De rijke Cornelis Lampsins, die een flinke som gelds geleend had aan de Franse Zonnekoning, riep nu zijn bescherming in voor de kolonie, in de hoop dat enige steun van Frankrijk zijn positie tegenover de buitenwereld zou versterken. Maar Louis XIV was een slimmerik. Bij wijze van terugbetaling verleende hij de Vlissingse koopman een adelsbrief en verhief hij de would-be aristocraat tot 'Baron van Tobago'. Het kleine eiland werd opeens herschapen in een Franse baronie, door een koning die er volstrekt niets over te zeggen had. In 1662 kreeg Lampsins het hele gebied in erfelijk leen (zowel in mannelijke als vrouwelijke linie) van zijn wanbetaler. Het was lang niet de enige goocheltoer die deze vorst op zijn repertoire had.

Bij het begin van de jaren zestig werd het zogenaamd Nieuw Walcheren bewoond door 1000 à 1500 blanke kolonisten, die nu bediend werden door naar schatting 7000 slaven. De vestiging rondom de Lampsins Baai, nabij de huidige hoofdplaats Scarborough, kon door drie forten worden beschermd: het voornaamste was Fort Lampsinsberg, de twee kleinere heetten Fort Van Beveren en Bella-

vista. Men had inmiddels kans gezien de laatste 'wilde' bewoners, de Carib, naar St. Vincent te verbannen.

Terwijl de Nederlanders hierna weer verwickeld raakten in een van hun talrijke oorlogen met de Britten, deed Hertog Jekabs nogmaals een beroep op de nieuwe Engelse koning, Charles II, en slaagde hij in 1664 er in, met hem een verdrag te sluiten waarbij hij Tobago in ruil ontving voor de eilanden die hij ergens nabij West-Afrika heette te bezitten. De Hollanders kregen van Charles II te horen, dat zij Tobago voortaan als een Britse bezitting hadden te beschouwen, aan de Koerlandse vorst in erfelijk leen afgestaan. Het maakte echter niet de minste indruk op de Staten-Generaal, die integendeel het patent van de Lampsins verlengden en de benoeming van de nieuwe Commandeur, Johan Bolle, bekrachtigden, onder beding dat hij een goed vaderlander en van de Hervormde godsdienst zou zijn.

Dit nam niet weg dat Tobago telkens opnieuw door Engelse boekaniers werd aangevallen. En aangezien de kolonie ook niet langer de steun van Zeeland genoot - de Staten van Zeeland verkochten hun overzeese belangen aan de W.I.C. - kreeg het eiland telkens nieuwe 'bezitters', zowel Britse als Franse, totdat het, tamelijk verlaten, gemakkelijk kon worden heroverd door de Zeeuwse admiraal Abraham Crynssen, die zich meer om de verovering van Suriname bekommerd had. Dit gebeurde in 1667, aan het eind van de Tweede Engelse Oorlog. Bij de Vrede van Breda in dat jaar kreeg Nederland na veel geflikflooi bij Louis XIV weliswaar Tobago (evenals Suriname) toegewezen, maar dit deed niets af aan de Franse en Koerlandse aanspraken op het eiland.

Nu werd er weer een nieuwe Hollandse kolonie gevestigd, die in 1668 Abel Tisso tot goeverneur kreeg, een Fransman die geen woord Hollands sprak, maar niettemin een twintigtal jaren later 'Raad van Politie' in Suriname was en daar tot tweemaal toe als waarnemend gouverneur optrad. In 1670 kreeg de kolonie weer eens een Indiaanse inval te weerstaan, waarbij 19 blanken het leven verloren. De volksplanting had behoefte aan schepen om langs de kust te patrouilleren teneinde verdere Indiaanse aanvallen

vanuit de nabijgelegen eilanden te voorkomen. Wat Hertog Jekabs betreft, hij zond eind 1668 een Koerlands schip naar de oude plek van zijn kolonie, maar na enige soldaten aan wal gezet te hebben, liet de bevelvoerende officier na, het voormalige fort te bezetten. De Hollanders stelden hem toen voor de keus; òf zich bij hen te voegen, òf Tobago weer te verlaten. De Koerlanders gaven de voorkeur aan het laatste en de Hertog kon weinig anders doen dan in Nederland een rechtsgeding beginnen tegen de gebroeders Lampsins. En ofschoon een Koerlands contingent de Nederlanders bijstond in hun nieuwe oorlog tegen Engeland en Frankrijk, werden de Lampsins in het gelijk gesteld en kregen zij nu Tobago als erfelijk leen in handen.

Zij versterkten hierop de kolonie met nog eens 500 zielen. De schepen die deze avonturiers overbrachten, maakten onderweg nog een paar Engelse koopvaardijers buit, hetgeen voor de Britten aanleiding was om 'Nieuw Walcheren' eens de les te lezen. Deze taak werd toevertrouwd aan William Willoughby, de gouverneur van Barbados, die zich ook al voor de kolonisatie van Suriname geïnteresseerd had. Hij zond één oorlogsschip en zes transportschepen, met 600 man onder commando van Tobias Bridge, ter afstraffing van de Hollandse vijand. De gouverneur - hij heette ten onrechte Constant - moest weldra capituleren en Bridge beval zijn manschappen om alles te verwoesten wat zij maar te pakken konden krijgen. Alleen het leven van de 400 kolonisten die nog over waren, bleef gespaard; zij werden naar Barbados overgebracht met al hun slaven en vee, hoewel menigeen onder hen kans zag in de dichte bossen van Tobago te ontsnappen. Het heet, dat een aantal van de gevangen kolonisten op Barbados werden tewerkgesteld als 'white servants', dat is in feite: als blanke slaven.

Op de volksplanting van Cornelis Lampsins die door Louis XIV opgenomen in een militaire ridderorde als 'Chevalier de l'Accolade' ook uit dien hoofde 'rechtens' zijn bezit op Tobago tegenover derden kon verdedigen, maar steeds aangewezen bleef op troepen die de Staten-Generaal hem ter beschikking moesten stellen, rustte niet veel zegen. Bij de Britse inval door Tobias Bridge, toen

onder de heersende oorlogsomstandigheden het eiland praktisch weerloos was, kozen de Franse kolonisten aanstonds de zijde van hun tijdelijke Engelse bondgenoten. Er hadden zich ook nogal wat Quakers gevestigd, die vanwege hun geloofsovertuiging weigerden te vechten, zodat de Hollanders zich maar zes uur lang verweerden, waarna de ravage begon die in de minuten van de 'Raad van Barbados' uit 1673 terecht vermeld staat als 'The Tobago Plunder'. Het was duidelijk dat concurrentieangst, afgunst en nijd van de zijde der Barbadianen de voornaamse drijfveer bij een dergelijk optreden vormden.

Toch gaven de Nederlanders, in die tijd nog ongekennd hardnekkig, het ook hierna niet op. Bij de Tweede Vrede van Westminster in 1674 kregen zij Tobago terug en begonnen het eiland opnieuw te koloniseren, zij het op ietwat bescheidener schaal. Er vertrok een eskader uit Holland om het eiland de nodige bescherming te bieden en tevens de Fransen zoveel mogelijk het leven zuur te maken. Maar tijdens de overtocht deserteerde de Admiraal met zijn vlaggeschip, en slechts een deel van het eskader bereikte de volksplanting. De kolonisten die maar al te goed wisten wat zij van zulk een geduchte vijand als Frankrijk te verwachten hadden - het Hollandse eskader had hun schepen nabij Martinique kunnen zien - begonnen ijverig samen met de aangevoerde troepen het eiland te versterken. Zij bouwden één groot, goed verdedigbaar fort op de oude plaats van Fort Lampsins, vanwaar zij heel de Lampsinsbaai, die toen ook wel 'Roodklip Baai' (en vandaag 'Rockly Bay') genoemd werd, konden beheersen. Het nieuwe fort kreeg de naam van 'Sterreschans'. Niet ver daar vandaan werd nog een kleiner bolwerk ingericht. Tobago moest een waar arsenaal worden, en alles gebeurde inderhaast, daar men er van overtuigd was dat de Fransen niet op zich zouden laten wachten.

Vice-Admiraal Binckes, die nu het commando over het hele eiland op zich nam, liet nog een tweede en zelfs een derde estocade om Fort Sterreschans heen bouwen. Middelerwijl hadden de Fransen inderdaad rechtstreeks vanuit Martinique koers gezet naar Tobago en wel met tien oorlogsschepen, zes lichte vaartuigen, een brander en wat

vrachtschepen. Aan boord bevonden zich 4000 man, allen onder bevel van Admiraal d'Estrées. Toen zij op 19 februari 1677 in zicht kwamen, waren Binckes en zijn mannen nog druk bezig met de voltooiing van hun fort, terwijl een détachement soldaten noordwaarts werd uitgezonden naar de 'Palmyt Baai' (thans 'Hillsborough Bay') om de Fransen te beletten zich te ontschepen op de plaats waar dit het waarschijnlijkst leek. Tobago bezit echter teveel geschikte landingsplaatsen om ze alle te kunnen verdedigen en de Hollanders beschikten over niet meer dan tien schepen en vijf kleine boten. Reden waarom Binckes, er op rekenend dat de Roodklip Baai goed beschermd werd door de aanwezige gevaarlijke klippen die het binnenvaren van de haven uitermate bemoeilijken, al zijn marine en militaire krachten concentreerde rondom Fort Sterreschans.

Beneden in de haven rangschikte hij zijn schepen evenwijdig met de oever en plaatste hij twee onbewapende koopvaardijers en zijn proviandschip tussen de oorlogsvaartuigen en de wal. Op de koopvaardijers bracht hij alle vrouwen, kinderen, zieken en slaven over. Deze laatsten werden veel te onbetrouwbaar geacht om hen van wapens te voorzien en mee te laten vechten. In de vaste overtuiging dat alleen een gek hem aan deze zijde zou willen aanvallen, zond Binckes zijn verspieders uit naar de Palmyt Baai.

Hij vergiste zich deerlijk, want de Franse admiraal gedroeg zich juist als zo'n gek. Hij had de Hollanders ertoe gebracht hun Fort te versterken ten koste van hun vloot, en de schepen te beroven van hun zeelieden, hun kanonnen en hun ammunitie. Toen d'Estrées dus tegen alle verwachting in toch de baai binnenvoer om aan te vallen, zag hij kans de Nederlandse vloot al in betrekkelijk korte tijd bijna geheel te verwoesten. Het fort echter hield stand tegen meer dan duizend man. Dagenlang duurden de schermutselingen voort, en alles wees er op, dat de Fransen een enorme aanval voorbereidden om de Hollanders volledig in de pan te hakken.

Wat toen precies gebeurde, is niet helemaal duidelijk. De kronieken en documenten die over deze episode handelen, zijn nogal vaag en soms ook in tegenspraak met elkaar. Het schijnt dat bij de Fransen een crisis ontstond

over het commando en over de verdere strategie die zij zouden volgen. Tenslotte besloten zij tegelijkertijd zowel te land als ter zee tot de aanval over te gaan. Dit zou op 3 maart 1677 moeten gebeuren.

Het werd een nootlottige dag met een akelig begin. Want een ontevreden zeeman op een van de Nederlandse schepen pleegde verraad en loodste de hele Franse vloot dieper de Roodklip Baai in, waar de schepen van d'Estrée in twee groepen verschenen. De kanonnades van schip tot schip, van het fort uit en tegen het fort, brachten een ware slachting teweeg, even deerlijk voor beide partijen. Het bleef de Fransen onmogelijk om nabij de Sterreschans te komen en zij moesten zich met bijna 200 gesneuvelden en gewonden terugtrekken. De Hollanders hadden geen tijd om hun eigen verliezen te tellen.

Ook de schepen aan weerszijden kregen het hard te verduren. Maar nadat de Fransen er in geslaagd waren het vlaggeschip van Vice-Admiraal Binckes te veroveren, begonnen aan alle kanten de schepen te branden en bereikte het vuur zelfs de vaartuigen langs de oever, die met alle vrouwen, kinderen en slaven waren volgepakt. De meesten van hen kwamen om in de catastrofe. Maar dezelfde vlammen veroorzaakten ook een ontploffing op het eigen vlaggeschip van d'Estrées, hetgeen echter de gewonde Franse Admiraal er niet van weerhield nogmaals de capitulatie van de Nederlanders te eisen, iets waarin een deel van de Hollandse zeelui bereids had toegestemd. Beide vloten waren nu vreselijk gehavend.

Van het fort uit volgde het antwoord in de vorm van een nieuwe kanonnade op de reeds verlamde Franse vloot. Het werd een ware hel, met menig schip van beide partijen brandend in de passaatwind. Alle burgers op de koopvaardijsschepen waren reeds door het vuur omgekomen en slechts drie Hollandse schepen overleefden het gevecht. En ook deze waren langzaam zinkende. Aan de andere kant bleef geen enkel Frans schip onbeschadigd. Sommige zonken, andere verongelukten op de kust, weer andere waren onbevaarbaar of onbestuurbaar geworden. In de late namiddag vroegen de Fransen om een wapenstilstand, maar het fort ging voort met zijn kanonnades en bleef ook

de daaropvolgende nacht meestentijds doorgaan met vuren. Wat men ook van hem zeggen mocht, Binckes bleek een volhouder.

Tevergeefs trachtte d'Estrée gedurende de paar volgende dagen de Sterreschans tot capitulatie te bewegen. Binckes slaagde er integendeel in, twee van de gestrande Franse schepen zonder noemenswaardig verlies te veroveren. De Fransen trokken zich nu inderdaad terug naar de Palmyt Baai, waar Binckes verwacht had dat zij zouden landen, maar waar zij nu juist al hun soldaten inscheepten en... Tobago verlieten.

Nooit heeft een oorlog een 'happy-ending', voor welke partij dan ook. Bij thuiskomst van de Franse vloot kraaide de Gallische haan luider dan ooit victorie en juichte men om 'de grote overwinning', waarvan in werkelijkheid geen sprake was. Niettemin hadden de Fransen veel bereikt; zij hadden de ruggegraat van Nederlands macht over Tobago gebroken, en Vice-Admiraal Binckes werd door de autoriteiten in patria berispt, omdat hij had nagelaten zijn schepen de oceaan op te sturen, waar zij veilig geweest zouden zijn of beter in staat om de vijand het hoofd te bieden, in plaats van ze ingesloten te houden op de plaats die heden ten dage de haven van Scarborough is. Binckes verdedigde zich door vast te stellen dat hij op deze manier in staat was het fort te behouden al was het dan tegen een hoge prijs. Het was inderdaad een zeer hoge prijs, zowel aan mensenlevens als in materieel opzicht, want slechts de helft van de mannen waarover hij de beschikking had, schijnt de belegering te hebben overleefd. Nieuw Walcheren was nu nog maar een mannen-kolonie, zonder de verdere werkkrachten die men er broodnodig had.

Helaas lieten de Fransen het er niet bij zitten. D'Estrées kon het niet verkroppen dat hij er niet in geslaagd was de kolonie te veroveren. Hij deed een nieuwe aanval in december van hetzelfde jaar. Binckes was nog op Tobago en de Nederlanders zagen zich ditmaal spoedig genoodzaakt om te capituleren voor de grote overmacht van de vijand, die deze keer inderdaad van de landzijde uit het gehavende en nog bij lange na niet herstelde fort bestookte. De Sterreschans had zijn naam niet aan een gelukkig gesternte

ontleend. De Fransen hadden een nieuwe soort ammunitie in gebruik genomen, die zij 'vuurballen' noemden. Met een daarvan gelukte het hun het droge gras langs het pad naar het kruithuis van de Sterreschans in brand te schieten. Snel genoeg bereikten de lage vlammen het niet al te stevige gebouw dat ontplofte, en wel juist op hetzelfde ogenblik dat Binckes en zijn officieren het middagmaal gebruikten in de kleine eetzaal die men - dom genoeg - precies boven de gevaarlijke opslagplaats had ingericht.

De explosie doodde niet alleen de Vice-Admiraal en zijn staf, maar meer dan 250 man, de helft van het garnizoen. Dit gebeurde op 19 december 1677. Het noodlot had tegen de verdedigers beslist. De capitulatie van de Nederlanders werd getekend door kapitein Jolle Jollesz, de overblijfsels der versterking werden ontmanteld, en aldus eindigde het 'Hollands fort' waarvan heden ten dage geen enkel restant meer te vinden is, maar wel de naam bewaard bleef, en eindigde de Nederlandse occupatie van Tobago. Slechts een paar Hollandse schepen wisten aan de Fransen te ontkomen; het eskader dat door de Staten-Generaal ter assistentie was uitgezonden, arriveerde te laat.

D'Estrées keerde terug naar Martinique, ditmaal als een echte triomfator, en in Frankrijk werd een herdenkings-medaille geslagen, waarop de Sterreschans staat afgebeeld, met een 'vuurbal' er op afkomend. Voor de zoveelste keer bleef Tobago een paar jaar lang verlaten en slechts bezocht door boekaniers, piraten en andere avonturiers.

Bij de Vrede van Nimwegen in 1678 werd bepaald dat het eiland Frans zou blijven en dat het voorlopig niet meer gekoloniseerd zou worden. De Engelsen die zich ditmaal buiten de oorlog hadden gehouden, trokken zich niets van deze overeenkomst aan, maar begonnen in 1680 een nederzetting iets zuidelijker dan waar de Koerlanders zich oorspronkelijk gevestigd hadden. Onder de Schotse kolonel Francis Monck bouwden zij daar een nieuw fort op het kleine schiereiland tussen de Great Courland Bay en de Mount Irvine Bay. De nederzetting van zowat 135 mensen was echter ook al geen lang leven beschoren en werd reeds in 1683 opgeheven.

Intussen had Hertog Jekabs in 1677 zijn jongste zoon,

Hertog Ferdinand, tot gouverneur van ‘zijn’ Tobago benoemd, maar de jongeman bezocht nimmer het eiland. En toen na de dood van Jekabs in 1682 deze door Hertog Friedrich Casimir werd opgevolgd (Ferdinand werd pas in 1711 op zijn beurt de regerende vorst) bestond Casimir het toch nog enkele Koerlandse expedities - de laatste die bekend zijn - naar Tobago uit te zenden. Jekabs had in 1681 nog getracht zich te associëren met enkele Londense kooplieden onder aanvoering van Captain Poyntz (die in verband met Defoe's ‘Robinson Crusoe’ nog ter sprake komt) maar toen de overeenkomst al was gesloten, belette de Privy Council haar uitvoering om redenen van internationale politiek. Pas na twee mislukte pogingen in 1683 en 1684 vestigden de Koerlanders zich opnieuw nabij de oude plaats aan de Caribische Zee, onder een nieuwe gouverneur, de Koerlandse kapitein Bartold Schmoll, die boven op de heuvel met zijn weidse naam van Mount Irvine een nieuw fort bouwde. De volksplanting droeg een hoogst internationaal karakter, bestond uit Duitse, Scandinavische en Koerlandse kolonisten, werd door de Engelsen beschermd en lastig gevallen door invallen van door de Fransen opgehitste Carib uit St. Vincent. In minder dan een jaar tijds verlieten de meeste kolonisten de nederzetting, maar de kolonie werd niet geheel opgegeven. Een paar maanden later werd zij, en nu op grote schaal, versterkt door de Koerlandse gouverneur Dietrich von Alten Bockum. Deze werd na zijn dood opgevolgd door Abraham Marin en de volksplanting breidde zich noordwaarts uit tot aan de Castara Baai. Intussen schijnt geen van de Koerlandse leiders lang geleefd te hebben op het eiland.

Ondanks deze voldongen feiten vond de Britse regering het nodig, in 1687 een verklaring te publiceren, waarin zij te kennen gaf, het vroeger aan de Hertog van Koerland verleende patent in het vervolg van nul en gener waarde te achten. Hetgeen niet belette dat het jaar daarop Tobago's gouverneur Marin een handelscontract sloot met de ‘New England Trading Company’ van Samuel Shrimpton te Boston, waarbij zij een soort van driehoekstransactie opzetten tussen Tobago, Boston en het eiland Madeira. Het ging om een circuit van onderlinge import en export tussen

deze havens. Het nieuwe centrum van de vestiging op Tobago was nu Fort Casimir aan de Little Courland Bay, genoemd naar Hertog Friedrich Casimir van Koerland en Semigallia. Een jaar later, toen ook Marin gestorven was, kwam de volksplanting onder leiding te staan van kapitein Jan Cornelsen en luitenant Anton Vanton, wier namen nogal Nederlands aandoen. De pastor van de plaatselijke Evangelisch Lutherse Kerk was de welbekende dominus Christian Kruger.

En daar verscheen nu opeens in diezelfde tijd Louis de Courbon, Comte de Blenac, op het eiland om het plechtig tot Frans bezit te proclameren. Hij merkte dat de Koerlanders reeds een deel van het grondgebied hadden bezet, en besloot toen maar weer heen te gaan. Het werd stiller op Tobago, van lieverlede stiller, als in de grijze voortijd. In 1693 werd de Koerlandse vestiging nog genoemd door een Deense kapitein die haar bezocht en wist te vermelden dat de daar voorhanden magazijnen tot aan de nok toe gevuld zaten met tropische waren. Maar de Baltische Hertogen trokken zich niets meer aan van de kolonie, en van ten minste zeventig van hun landslieden is bekend dat zij naar Barbados overstaken, zich daar metterwoon vestigden om van tijd tot tijd naar Tobago terug te keren teneinde de grote bossen daar te exploiteren. Andere Koerlandse kolonisten uit Tobago lieten sporen na in Venezuela. De rest verdween in de mist der historie.

Op papier, door middel van allerlei contracten en verdragjes met Engelse en Hollandse compagnieën, hebben de Hertogen van Koerland nog getracht hun 'claim' op Tobago levend te houden. Zij beloofden aan hun kolonie allerlei democratische privileges, zoals vrijheid van religie, van commercie en van vergadering. In een tractaat van 1698 was zelfs sprake van de instelling van een 'parlement' uit twee kamers bestaande, en in een petitie van 1704 beloofde zekere professor Stringer een college op het eiland te zullen oprichten. Het waren slechts wensfantasieën.

William Dampier heeft stellig niet zomaar wat beweerd toen hij in 1697 bekend maakte dat Tobago 'nog altijd

braak ligt (ofschoon een heerlijk vruchtbaar land) omdat het tezeer nabij de Carib van het vasteland is, die het elk jaar bezoeken'. Niettemin verliep weer nauwelijks een jaar, of de Engelsen gingen tot actie over. Teveel vrijbuiters en piraten hadden Tobago als hun 'thuisbasis' ingericht en maakten van daar uit de diverse passages naar en van Zuid- en Midden-Amerika uit onveilig. Met voldoende soldaten aan boord verliet H.M.S. Speedwell Barbados om hen te lijf te gaan, en dit des te gereeder omdat de Britten vernomen hadden dat de hardleerse Koerlanders alweer bezig waren een nieuwe kolonisatie voor te bereiden. De Speedwell kreeg orders om alle schepen met koers naar Tobago te onderscheppen, eventuele Engelse vaartuigen inbegrepen. Want alweer had de Hertog van Koerland zich met Britse reders en kooplieden geassocieerd, en een voorgenomen nieuwe volksplanting zou onder leiding staan van Sir William Waller.

Er kwam niets van in, en om elk verder misverstand te voorkomen, verklaarde de Britse Kroon nogmaals (in 1699) de 'Courland Grant' van nul en gener waarde en bevestigde zij het Engelse recht op Tobago en St. Lucia. Tevergeefs boden Captain Poyntz en anderen petitie aan om het eiland nu - geheel onder Britse auspiciën - te mogen koloniseren. De mogelijkheid van concurrentie met Barbados werd niet geduld, en het eiland bleef een soort van onbewoonbaar verklaard niemandsland.

Tijdens de Spaanse Successieoorlog gebruikte een Frans eskader Tobago als operatiebasis, maar het eiland bleef verder aan de inboorlingen en hun stamverwanten overgelaten. Zo verliet een zekere Indiaan 'Ayris' Barbados om op Tobago als opperhoofd op te treden, vanwaar hij de Britse gouverneur van Barbados eens om hulp vroeg tegen 'opstandige negers' die het hem en zijn volk lastig maakten. Het betrof ongetwijfeld achtergelaten of ontvluchte negerslaven, zogenaamde marrons. Voor de Engelsen was dit een zoveelste gelegenheid om opnieuw hun soevereiniteit over het eiland - speciaal tegenover de Fransen - te bevestigen.

De Britse Gouverneur van Barbados kreeg zelfs de bevoegdheid om op Tobago land uit te geven voor de ver-

bouw van cacao, indigo, katoen, maar beslist niet van suikerriet. In 1721 zond hij H.M.S. Winchelsea er heen om nogmaals het piratennest op te ruimen, dat het eiland alweer geworden was. De bemanning wist zich daar meester te maken van de beruchte Captain Finn en zijn mede-geboefte. Maar er werden ook orders uitgevaardigd om de Fransen vooral niet te provoceren.

Een laatste poging van Hertog Ferdinand van Koerland en Semigallia, die hierbij gesteund werd door de koning van Polen, om Tobago terug te krijgen van de Engelsen, leidde tot niets en bracht de Baltische vorst ertoe het eiland aan de Zweden te koop aan te bieden. De Engelse regering liet niet na de prospectieve koper uit de droom te helpen aangaande het eigendomsrecht op de aangeboden koopwaar, en hem tevens te waarschuwen, zich liever niet met Tobago in te laten. Voor de Zweden schijnt dit laatste juist een aansporing geweest te zijn om het wèl te doen. Zij brachten 25 gezinnen plus de nodige slaven naar het eiland, maar werden er prompt door de Indianen verdreven.

Nog vóór de Vrede van Aken in 1748, al vóór of bij het begin van de Zevenjarige Oorlog, werden de vier eilanden St. Lucia, St. Vincent, Dominica en Tobago, door partijen 'neutraal' verklaard en teneinde verdere aanspraken van diverse Europese mogendheden te voorkomen, opzettelijk aan de Caribische inboorlingen overgelaten, min of meer bij wijze van reservaten. Van hun daadwerkelijke evacuatie door de Blanken kwam echter niets; volgens een Franse historicus was de regeling slechts een 'petite comédie', en bij de Vrede van Aken zelf, werd Tobago niet meer genoemd. In dat vredesjaar bracht de Marquis de Caylus, de Franse gouverneur van Martinique, er wat troepen plus enige kolonisten aan land en bouwde er een fort, hetgeen een protest van de Britten uitlokte, waarna de Fransen het fort weer afbraken en het eiland verlieten, evenals de nog aanwezige Engelsen, die van her en der binnengedruppeld waren.

In de tweede helft van de 18de eeuw, die ons niet verder bezig zal houden, ging Tobago van hand tot hand, geraakte nu eens onder de Franse, dan weer onder de Britse vlag, waaronder het tenslotte tot 1962 gebleven is, toen het -

reeds lang tevoren met Trinidad tot één administratieve eenheid verbonden - een soevereine staat werd, of liever: het kleinere zustereiland van de onafhankelijke republiek 'Trinidad and Tobago'. Eerst nog binnen het verband van een West-Indische Federatie, daarna, als een soort van Watt en Half-Watt, geheel apart, ofschoon nog altijd lid van het heterogene Britse Gemenebest.

Onder de rook van het al aardig geïndustrialiseerde Trinidad met meer dan een miljoen inwoners gelegen, heeft Tobago nog altijd het voorkomen van een natuurreserveaat, en het telt niet meer dan 35.000 zielen. Slechts één daarvan bezit op dit moment de Nederlandse nationaliteit, al valt hij moeilijk als een 'Hollander' in de volle zin des woords te beschouwen.

In totaal moest Tobago sedert zijn 'ontdekking' zeventien maal van vlag verwisselen; nogal veel voor een oord dat na 1750 zó welvarend werd, dat in Engeland de spreekwijze 'rich as a Tobago planter' ontstond, maar dat al na de afschaffing der slavernij in 1834 weer zó snel achteruitging, dat het zich vandaag 'stralend van oude schoonheid, maar krimpand van nieuwe armoede en schreeuwend van uitzichtloosheid' noemen mag.

Crusoe's echte eiland

Al tientallen jaren, misschien sinds Daniel Defoe zijn boeken over Robinson Crusoe schreef, worden de inwoners van Tobago gekweld door zelfingenomen ‘ontluisteraars’ die beweren dat het niet dit eiland is waar Crusoe's avonturen zich afspeelden, maar het eiland Juan Fernandez, een eindweegs van Chile's kust gelegen, en dat de oorspronkelijke avonturier een zekere Alexander Selkirk was. Men kan dit in de meeste literatuurgeschiedenisboeken lezen, maar of dit waar is, dat is een andere zaak. Mijn mede-eilandbewoners op Tobago zeggen van niet, en wel op goede gronden. Op hun verzoek, om hen te gerieven en ook om hen te ontlasten van een mogelijke beschuldiging van eilandelijk chauvinisme, ben ik maar aan het werk gegaan om het bewijs te leveren - het waterdichte bewijs waarover zij niet beschikten - dat Tobago inderdaad Crusoe's echte eiland is, en geen ander.

Tenslotte kan er maar één eiland op aarde zijn, dat met recht aanspraak kan maken op de eer, Robinson Crusoe's eenzame verblijfplaats en het schouwtoneel van zijn zonderlinge belevenissen te zijn geweest. Waarom was het dan juist Tobago, dit weelderig begroeide, aantrekkelijke, maar nog steeds spaarzaam bezochte zuster-eiland van Trinidad in West-Indië? Niet langer onbewoond als in Crusoe's dagen, is het met zijn hoofdzakelijk negroïde, opgewekte en goedmoedige inwoners een ideale plek voor reizigers met gevoel voor de rustige grootsheid en de harmonische stilte der natuur, waardoor zij iets gemeen hebben met de held van Defoe's onsterfelijk verhaal.

Gelukkig is het eiland vandaag gemakkelijk te bereiken, staat het open voor alle bezoekers, zowel arme als rijke, zonder van wie ook iets van de ontberingen te vergen waarmee Crusoe te kampen had. Maar het bezit nog steeds het merendeel van de prachtige kenmerken die Crusoe verrukten tijdens zijn lange jaren van ellende.

Bij de discussies over de vraag of Tobago al dan niet het

‘ware’ eiland van Robinson is - een dispuut gevoerd door lieden die meestal over onvoldoende kennis of verkeerde informaties beschikken - wordt gewoonlijk vergeten dat onze goede schipbreukeling geen ‘echte’ persoon was, maar slechts een verzonnen wezen - een creatie van Daniel Defoe, naar het heet geïnspireerd door de belevenissen van een schepeling, Alexander Selkirk. Deze werd gedurende vier jaren en vier maanden op Juan Fernandez in de Stille Oceaan achtergelaten in de onbewoonde wildernis, werd daar gered en publiceerde nadien een relaas van zijn avonturen. Dit relaas zou dan Defoe het grootse avontuur van Crusoe hebben gesuggereerd. In heel wat gerenommeerde literaire handboeken valt zulks te lezen, zonder dat hiervoor andere dan de meest oppervlakkige bewijzen worden aangevoerd of deze bewering door enig wetenschappelijk onderzoek wordt gestaafd. Anderen nemen die wijsheid dan weer klakkeloos over, met de bekende goedgelovigheid of een onjuist begrip voor feiten, bronnen en data.

Toch is het gemakkelijk en terzelfdertijd amusant om te bewijzen dat Crusoe's avonturen gedurende *achtentwintig* jaren, heel weinig gemeen hebben met die van de zeeman Selkirk gedurende een veel kortere periode, en dat Selkirk's kribbige en zelfs wat boosaardige persoonlijkheid volkomen verschilde van Robinson Crusoe's energiek, wijs, humaan en innig vroom karakter. Defoe beschreef bovendien niet alleen een milieu dat totaal verschilt van wat er op Juan Fernandez te zien valt, maar zonder Tobago bij name te noemen, gaf hij op menige bladzijde van zijn uitvoerig boek duidelijk te kennen dat hij een nauwkeurige ‘locatie’ voor Crusoe's verblijfplaats op het oog had. Onmiskenbaar geeft hij aan, dat deze locatie het eiland Tobago is, en nergens anders.

Om ook maar de geringste twijfel weg te nemen over de wettigheid van Tobago's aanspraak, behoren wij allereerst na te gaan of, en zo ja, wat Defoe aan Selkirk verschuldigd is. Daarna moet het geringe belang van Selkirk's verhaal in vergelijking met Crusoe's avonturen worden aangetoond, en dienen tenslotte de aanwijzingen die Defoe ons gaf inzake de geografische ligging en de topografie van het

‘echte’ eiland waarop zijn imaginaire held zoveel jaren van zijn leven doorbracht, te worden geanalyseerd.

Toen Columbus een nieuwe weg naar Indië zocht en de Caribische eilanden ‘ontdekte’, ontstond een grote verwarring in de naamgeving van allerlei wezens en dingen. Wij spreken nog altijd van ‘West-Indië’ en noemen de laatste overlevenden van de oorspronkelijke inwoners ‘Indianen’. Wij moeten zelfs een onhandig onderscheid in terminologie maken tussen de ‘rode’ Indianen die op het vasteland van Amerika wonen en de andere ‘Indianen’ uit aziatisch ‘Oost-Indië’, die wij nu ‘Indiërs’ of ‘Hindostanen’ noemen, en van wie er vele tienduizenden naar de Nieuwe Wereld emigreerden.

Met een soortgelijke verwarring hebben wij te doen wanneer een auteur - vooral een heel beroemde - na zijn fantasie gebruikt te hebben om een puur verbeeldingswerk te concipiëren, zichzelf onderwerpt aan de discipline der ‘waarachtigheid’ en alles in het werk stelt om zijn verhaal zó geloofwaardig en consistent in alle details te maken, dat zijn lezer met een tastbare werkelijkheid te doen krijgt. Onwillekeurig geeft laatstgenoemde namen aan de mensen en dingen, plaatsen en situaties, zelfs wanneer de auteur, om zijn eigen redenen, deze verzwijgt of wijs genoeg is om de valstrikken van ‘overbelichting’ en overprecisie te vermijden. Als hij niet de schrijver van een ‘documentaire’ wil zijn, maar veeleer uit is op dichterlijke schoonheid of wijsheid, zal zulk een auteur er zelfs op letten, dat hij sommige details juist ietwat vaag laat en soms belangrijke gegevens die anders tot verkeerde conclusies zouden kunnen leiden, opzettelijk verzwijgt. Hij zal soms zelfs een zekere onwetendheid willen veinzen of met opzet dubbelzinnig zijn.

Zelfs menig gerenommeerd literatuur-historicus onder Defoe's huidige lezers schijnt echter te vergeten, dat de schepping van ‘fictie’ een uitermate gecompliceerd proces is. Het is niet mogelijk uit de samenstelling van iemands bloed of huid te concluderen wat hij zoal gegeten heeft om de persoonlijkheid te worden die hij is. Bepaalde ingrediënten zullen nawijsbaar zijn, maar niet het geheel van zijn dagelijkse voeding, en zeker niet het hoofdbestand-

deel van wat hij gedurende een aantal jaren tot zich genomen heeft. De ervaren specialist zal zich zelfs niet tot een aannemelijke gissing laten verleiden. Hetzelfde geldt ook voor een literair product.

In het geval van Defoe, de schepper van een aantal voor het merendeel ‘fictieve’ romans, zal een zorgvuldige lezer vanzelf de bedoelingen van de auteur ontdekken, namelijk een goed, consistent en daarom geloofwaardig verhaal te vertellen, dat de lezers moet onderhouden en tot lering strekken, en hem terzelfdertijd enkele gevoelens en overtuigingen van de auteur bijbrengen. De werkelijkheid wordt benaderd, maar niet bereikt, zelfs niet verondersteld; de realiteit wordt gesuggereerd, maar niet vervalst of gecopieerd. Het verhaal is gefantaseerd, maar het is een ‘waar’ verhaal; niet waar aan de buitenkant, daar zijn inhoud - het relaas - niet in feite heeft plaatsgevonden, maar ‘waar’ aan de binnenkant, omdat het had *kunnen* gebeuren. Het verhaal is realistisch en geloofwaardig, ofschoon geen verslag van een werkelijke gebeurtenis.

Nu deed Defoe meestal enorm zijn best om zijn lezers te overtuigen van de waarachtigheid en betrouwbaarheid van zijn verhalen, en nergens heeft hij zich méér inspanning hiervoor getroost dan in zijn ‘Leven en vreemde, verrassende avonturen van Robinson Crusoe, uit York, zeeman’, zoals de volledige titel van het oorspronkelijke boek luidt. Dit was het eerste van de *drie* boeken die hij wijdde aan de biografie van een volledig verzonnen persoon, ‘geboren in het jaar 1632 (...) van goede afkomst’, met twee oudere broers, ‘niet opgevoed voor enig beroep’, en met een hoofd ‘al heel vroeg vervuld van onsamenhangende gedachten’.

Ditmaal overdreef Defoe echter zijn zaak. Want hij noemde zich niet de auteur, maar slechts de ‘uitbrenger’ van het verhaal, presenteerde het als een autobiografie, en volgde hiermee de heersende literaire mode, evenals in verschillende van zijn andere romans. Bovendien vond hij het nodig om in het ‘Voorwoord van de Schrijver’ te kennen te geven dat ‘de bewerker gelooft dat het gaat om een nauwkeurig relaas van feiten en nergens is er enig blijk van fantasie in te vinden’. Met opzet leidt hij zo de onschuldige en onwetende lezers om de tuin, met het gevolg dat menig-

een onder hen op zoek gegaan is naar ‘de ware Crusoe’, dat is: het prototype van Defoe's fictieve figuur, de man wiens avonturen hij wilde vertellen toen hij zijn beroemdste boek schreef.

Natuurlijk, fictie en fantasie, de levenssappen van deze auteur, moeten hun ‘bronnen’ of een ‘oorsprong’ hebben gehad, moeten ergens door gevoed zijn en moeten noodzakelijkerwijze uit ‘werkelijke’ stof zijn samengesteld. Defoe moet zijn denkbeelden ergens vandaan gehad hebben... Welnu, wat weten wij af van de achtergronden van de gefantaseerde meneer Crusoe, die thans door de magie der literaire creatie voor miljoenen mensen gedurende tal van generaties een veel ‘werkelijker’ persoonlijkheid is geworden dan alle lieden die sinds de dageraad der historie tot aan onze eeuw van ruimtevaarders ergens in een onbewoond oord werden achtergelaten en later gered?

Hoeveel ‘waarheid’ schuilt er in het ‘waarachtige’ levensverhaal van een Robinson die nooit in de ‘werkelijkheid’ heeft geleefd en die toch ‘werkelijk’ voortleeft in de herinnering van zovelen, al heel wat generaties lang?

Het eerste Crusoe-boek van Defoe werd op 25 april 1719 gepubliceerd en was onmiddellijk zulk een succes, dat binnen vier maanden vier edities de drukpers verlieten. In augustus van hetzelfde jaar had hij al een vervolg, het tweede deel (‘De verdere avonturen’) van Robinson Crusoe, gereed, en in het daaropvolgende jaar een moralistische verhandeling, getiteld ‘Ernstige overpeinzingen betreffende het leven van Robinson Crusoe’. Vandaag leest geen sterveling dit laatste werk, en met reden. Er bestaat nauwelijks een vervelender boek.

De publicatie van het eerste boek, dat anoniem verscheen, had de bedoeling een groot succes te zijn. Defoe, pas uit de gevangenis voor wanbetalers ontslagen en totaal berooid, was genoodzaakt geweest een financiële compagnon te zoeken. Op 23 april 1719 werd in het ‘Stationer's Register’ ingeschreven het recht van William Taylor, een boekverkoper te Londen, op ‘een geheel aandeel’ in een nieuw boekwerk, omschreven als *‘Het leven en vreemde, verrassende avonturen van Robinson Crusoe, uit York, zeeman: die achtentwintig jaren geheel alleen leefde op een*

onbewoond eiland aan de kust van Amerika, nabij de monding van de grote rivier Oriinoque (sic). Aan wal geworpen zijnde door schipbreuk, waarna geheel de bemanning omkwam behalve hijzelf. Met een verslag hoe hij tenslotte op zonderlinge wijze door zeerovers werd bevrijd.'

Deze omschrijving voor legale doeleinden kon moeilijk duidelijker zijn en op dezelfde wijze werden kort na bovengemelde datum ook de beide vervolgen van deze roman geregistreerd. Taylor was niet alleen de uitgever (in de commerciële zin) van deze boeken, maar ook van menige andere literaire schepping van Defoe in de hiernavolgende periode van zijn leven. Het werd echter al spoedig bekend wie als de auteur van 'Robinson Crusoe' moest worden aangemerkt.

Defoe was een zeer belezen man, bezat een veelzijdige kennis en een levendige belangstelling voor alles en nog wat. Hij had aardig wat gereisd voor zijn tijd en was zelfs een poos in Nederland geweest. Hij las bovendien vijf talen en moet een flink aantal van de bekende reisverhalen uit zijn tijd gekend hebben, speciaal zulke waarin avonturen voorkwamen van op een onbewoond eiland achtergelaten of gestrande zeelui, mensen die in volstrekte eenzaamheid toch in staat waren voor zichzelf te zorgen en te overleven, totdat zij door een gelukkig toeval werden gered en weer naar huis gebracht.

Sommige van zulke reisverhalen waren 'ware' geschiedenissen, andere louter een verzameling van verzonden avonturen, vaak zonder de geringste waarschijnlijkheid. Zulk een verhaal was het volledig op fantasie berustende boek van een Hollandse auteur die zich Henrick Smeeks noemde. Waarschijnlijk had hij reeds in 1678 onder zijn werkelijke naam van Alexander Olivier Exquemelin, chirurgijn en barbier te Amsterdam, een veelgelezen, op concrete feiten berustende geschiedenis van de Westindische boekaniers geschreven, getiteld 'De Americaensche Zee-Roovers', die weldra in het Duits, het Spaans, het Engels en tenslotte het Frans vertaald werd. Los van de vraag of Smeeks, ingeschreven als chirurgijn en barbier te Zwolle, en Exquemelin een en dezelfde persoon waren, is het zeker dat eerstgenoemde de auteur was van het fantastische,

spotzieke en soms grappige verhaal ‘Beschrijving van het machtige koninkrijk Krinke Kesmes’, een titel waarvan het niet zo direkt in het oog springt dat de zonderlinge benaming ‘Krinke Hesmés’ een anagram is van ‘Henrik Smeeks’, en de ‘H’ terwille van een beter in het gehoor liggende alliteratie tenslotte veranderd werd in een ‘K’.

Dit boek nu verscheen bij dezelfde uitgever (Jan ten Hoorn te Amsterdam) als dat van Exquemelin, en wel in 1709, dat is dus vóór de historisch vaststaande redding van Selkirk in 1709 en een aantal jaren voordat deze het verhaal van zijn avonturen in de Pacific het licht deed zien.

Reeds in het boek van Smeeks kunnen wij lezen van een scheepsjongen die alleen wordt achtergelaten op een of ander eiland in ‘de onbekende Zuid Zee onder de Tropicus Capricornus’. De arme knaap wist zich staande te houden omdat het woud dat het eiland bedekte, een overdaad aan vruchten rijk was. In een rivier vangt hij voldoende vis, aan de voet van een heuvel bouwt hij een hut uit takkebossen. Dan ontdekt hij een menselijk voetspoor (zoals Robinson Crusoe later)! Hij vindt ook enkele bruikbare gereedschappen en wapens en wordt erg actief om een prettiger leven te kunnen leiden. Naderhand bouwt hij een nieuwe hut die alleen door middel van een wegneembare ladder bereikt kan worden (evenals Robinson op een bepaald moment nodig vond te bouwen). Hij verkent zijn omgeving, gaat op jacht en houdt een dagboek bij (Robinson eveneens). Verder wordt hij bevoorrad door een wrak dat na een storm op het eiland aanspoelt, en op die manier krijgt hij ook een hond tot gezelschap. Tegen het eind wordt hij door ‘wilden’ aangevallen, slaagt er in enkelen van hen te doden, maar wordt niettemin gevangen genomen.

Blanken die juist op het nippertje op het eiland aan wal komen, bevrijden onze scheepsjongen, wiens ‘voorafbeelding’ van Robinson Crusoe heel wat treffender is dan de persoonlijkheid van andere ‘echte’ of gefantaseerde helden op onbewoonde eilanden.

Geen van de alleen achtergelaten of achtergebleven lieden die wij tegenkomen in de reisverhalen van de 17de of begin 18de eeuw, met inbegrip van Alexander Selkirk,

heeft méér gemeen met Crusoe dan deze lichtmatroos van meneer Smeeks. Defoe, die al vóór 1701 de Nederlandse taal best kende - hij was een geheim agent van Stadhouder Willem III die in 1688 koning van Engeland werd - moet bepaald onder de indruk geweest zijn van allerlei episoden uit het boek van Smeeks, dingen die Selkirk nooit overkwamen, en waarvan de schrijver van 'Robinson Crusoe' zo goed nota nam, dat wij ze duidelijk herhaald in deel I en II van zijn boek terugvinden. Van het gered worden door zeerovers, zoals de omschrijving van Crusoe's avonturen in het contract met William Taylor vermeldt, heeft Defoe klaarblijkelijk pas bij de voltooiing van het boek afgezien. Het verhaal van Smeeks moet het hem aanvankelijk hebben gesuggereerd, toen het contract geregistreerd, maar het boek nog niet klaar was.

In zijn tijd, evenals kort tevoren en daarna, ondervonden dergelijke verhalen als dat van Smeeks een zelfde soort van kritiekloze en half-angstige, half-opgewekte belangstelling als de tijdelijke verdwijning en uiteindelijke terugkeer van een astronaut heden ten dage zou genieten. Daarenboven maakten ze deel uit van de gangbare 'science-fiction' tijdens die hoogtijdagen van geografische ontdekkingen. Ze waren allerminst zeldzaam en vóór de publicatie van Crusoe I in 1719, was minstens een dertigtal van dergelijke geschiedenissen in omloop. Een belesen man als Defoe moet vast wel met een deel ervan bekend geweest zijn. Voedsel genoeg voor zijn fantasie.

Onder deze deels ware, maar in sommige gevallen ook gedeeltelijk of geheel verzonnen 'avontuurboeken', trok dat van Alexander Selkirk gedurende een korte periode nogal de aandacht. In zijn geval kwam er geen verzinsel aan te pas; zijn belevenissen werden door verschillende andere mensen bevestigd en kwamen in nagenoeg niets overeen met die welke Crusoe doormaakte tijdens zijn eenzame ballingschap op het nergens bij name genoemde eiland. Tal van specifieke bijzonderheden en typische voorvallen zijn in Crusoe I te vinden, die in Selkirk's verhaal niet voorkwamen. Zij danken hun waarschijnlijkheid aan gebeurtenissen in andere dagboeken en reisverhalen uit de laatste decennia van de 17de en het begin van de

18de eeuw, waarvan sommige zelfs betrekking hebben op China of ‘de eilanden’ van half-barbaren en het Verre Oosten.

Wat blijft er nog over van de alomverbreide bewering dat Selkirk's verhaal het voorbeeld geweest zou zijn van Crusoe I? Niet veel, al spreekt het bijna vanzelf dat Defoe niet alleen het verhaal, maar ook zijn auteur en subject zelf gekend heeft. Het ongewone avontuur van Selkirk was echter maar één gegeven onder tal van andere waar Defoe van uitging en die begrijpelijkerwijze tot belangrijke voorbeelden voor Crusoe I en II konden dienen. In ieder geval gaf Defoe het jaar 1632 als Robinson's geboortjaar aan, terwijl Alexander Selkirk (of Selcraig) pas in 1676 geboren werd. Defoe riskeerde niets, en Selkirk stierf al binnen het jaar van de publicatie van het derde Crusoeboek; hij was in tegenstelling met onze schrijver een allesbehalve bekende persoonlijkheid, ofschoon zijn werkelijke ervaringen wijd verbreid werden tijdens zijn leven. Volgens het verhaal van Defoe verliet Robinson zijn eiland op 19 december 1686, ‘nadat ik daarop achtentwintig jaren, twee maanden en 19 dagen had doorgebracht’. Met opzet stelde Defoe deze einddatum op een tijdstip waarop Selkirk maar tien jaar oud geweest zou zijn. De literatuurhistorici brachten moeizaam een identificatie tot stand, die Defoe juist zorgvuldig heeft trachten te vermijden.

Selkirk kwam uit Largo in Schotland, waar hij in 1695, als negentienjarige jongeman dus, voor de Kerkeraad moest verschijnen wegens onfatsoenlijk gedrag in het godshuis. Het is niet moeilijk zich in te denken, wat hij zoal op zijn geweten gehad kan hebben, want ‘hij verscheen niet, daar hij naar zee gegaan was’, en wel als ‘zeilmeester’ (onderstuurman?) op de sloep ‘Cinque Porte’, die zich aansloot bij de boekaniers onder William Dampier. Vanwege ruzie met zijn kapitein, Thomas Stradling, werd Selkirk in september 1704, toen zijn schip 400 mijlen ten westen van Valparaiso in Chile een van de Juan Fernandez-eilanden bereikt had, *op eigen verzoek* aan wal gezet, voorzien van een geweer, ammunitie, wat boeken, zijn navigatie-instrumenten en nog wat gewone levensbehoef-

ten. Een volstrekt andere situatie dan die waarin Robinson als schipbreukeling kwam te verkeren.

Bij nader inzien betreurde Selkirk zijn overijde beslissing en smeekte hij om weer aan boord te worden toegelaten. Dit werd de kennelijke heethoofd die hij was echter geweigerd en nu bleef hij in zijn eentje achter op het eiland Mas Atierra, tot de 31ste januari 1709, toen men hem levend en wel terugvond. Op de 12de februari werd hij door kapitein Woodes Rogers als stuurman meegenomen op het zeilschip 'The Duke' (met de bekende William Dampier als navigator) om later het commando te krijgen over een van Rogers' buitgemaakte schepen, de 'Increase', dat deze op 29 maart 1709 in de wacht sleepte. Rogers werd - tussen haakjes - later de eerste gouverneur van de Bahamas.

Aan boord van het zeilschip dat Selkirk meenam, was ook doctor Thomas Dover, een medicus die in Cambridge had gestudeerd en zowel in Bristol als in Londen zijn praktijk had uitgeoefend. Dr. Dover voer echter mee als eerste stuurman en was evenals Rogers een regelrechte boekanier. Maar hij ging er prat op, 172 zeelui van de pest genezen te hebben en werd beroemd door zijn recept tegen de hoest, de zelfs tot voor kort nog veel gebruikte 'Pulvis Doveri'. Het was deze doctor Dover die Selkirk het eerst ontdekte, in geitevellen gekleed, vermagerd en onsamenhangend van taal, daar hij het spreken verleerd had. Pas toen Dampier Selkirk herkende, werd hij een beetje spraakzamer.

Niet eerder dan 14 oktober 1711 bereikte de geredde zeeman de Thames. In 1712 was hij terug in Largo, maar ging in 1717 weer de zee op als onderkapitein van Zijne Majesteit's 'Weymouth'. Hij stierf op 12 december 1721. Intussen waren al tijdens Selkirk's leven zijn avonturen wijd en zijd bekend geraakt, zowel door hemzelf als door anderen, zoals bijvoorbeeld blijkt uit 'Cruising Voyage round the World' van de eerder genoemde Woodes Rogers, dat in 1712 verscheen, met een tweede druk in 1718, vlak voor de publicatie van Crusoe I. Rogers toonde zich in zijn reisverhaal geboeid door Selkirk's persoonlijkheid en solitair levensgedrag. Uitvoerig schreef hij over hem in zijn

journaal en vertelde daarin dat hij door een puur toeval zijn schip naar Mas Atierra had gebracht, om er zijn vele zieke bemanningsleden aan wal te zetten opdat zij vlug zouden herstellen. Daar trof hij Selkirk aan, al jagend op wilde geiten en iedereen van de sokken rennend. De man had twee hutten gebouwd, meubels en aardewerk gemaakt en werd door Rogers voor de grap ‘Gouverneur van het eiland’ genoemd, een uitdrukking die Defoe wèl aan *deze* bron ontleend zal hebben ten behoeve van *zijn* held Robinson.

In 1712 werd ook Edward Cooke's ‘Reis in de Zuid Zee en om de wereld’ gepubliceerd, met een verslag van Selkirk's wedervaren, en in het nummer van 3 december 1713 van het kort levende politieke tijdschrift ‘The Englishman’ bracht zijn redacteur, de bekende Sir Richard Steele (die van de ‘Tatler’ en de ‘Spectator’) een schets van de avonturen en wederwaardigheden van Selkirk, met wie hij kort tevoren persoonlijk kennis gemaakt had. Vandaar waarschijnlijk het alarm der heren literatuurhistorici over Defoe's ‘ontlening’.

Zelf heeft Selkirk ook een kort verhaal geschreven over zijn belevenissen als achtergelaten zeeman. Het droeg als titel: ‘De Voorzienigheid ten toon gesteld, of een verwonderlijk verslag van zekere Alexander Selkirk... met zijn eigen hand geschreven’. De juiste verschijningsdatum ervan is niet aangegeven, maar om voor de hand liggende redenen moet het na 1711 geweest zijn en hoogstwaarschijnlijk na 1713, daar Steele in datzelfde jaar Selkirk ontmoette, op wie de publicaties van Woodes Rogers en Edward Cooke in het jaar daarvoor hem attent gemaakt hadden.

William Dampier droeg ook het zijne bij om het publiek bekend te maken met de Juan Fernandez-eilanden, een groepje van vulkanische rotsformaties met dichte begroeiing. Het grootste heet Mas Atierra, om het te onderscheiden van het honderd mijl verder gelegen Mas Afuera. Iets ten zuidwesten van Mas Atierra ligt nog het eilandje Santa Clara. Het hoofdeiland is bijna 20 km lang en 6½ kilometer breed, vol steile, grillige en gepunte rotsen, waarvan de hoogste, ongeveer 1000 meter boven de zee-

spiegel, om zijn massieve vorm ‘El Yunque’ (het Aambeeld) genoemd wordt. De groep werd vernoemd naar de Spaanse zeevaarder die haar in 1563 voor de eerste maal op de kaart zette.

In 1700, toen Dampier deze eilanden aandeed, vond hij daar Captain Stradling met zijn ‘Cinque Porte’, die zo'n geweldige ruzie had met zijn scheepsvolk, dat 42 van de bemanning deserteerden. Zij werden later door Dampier aan boord genomen, behalve vijf die achterbleven. Toen Dampier met de ‘Cinque Porte’ daar vier jaren en zowat acht maanden later terugkeerde, vond hij nog maar twee van deze mensen terug; de anderen waren, naar hij meende, gevangelijk weggevoerd door Franse zeeschuimers. Kapitein Stradling werd op zijn beurt op Mas Atierra achtergelaten, en een lid van de bemanning dat bij hem bleef, zou dan Alexander Selkirk geweest zijn.

Dit is weer een geheel andere lezing van het geval. De juiste toedracht van zaken valt moeilijk meer te achterhalen. Vóór zijn dood in 1715 publiceerde Dampier diverse reisverhalen, die destijds veel opgang maakten.

Er is dus alle reden om aan te nemen dat Defoe op de hoogte was van Selkirk's avonturen, hoe die ook mochten geweest zijn, en dat hij - volgens een enkele bron - Selkirk zelfs in Bristol ontmoette ten huize van mevrouw Demaris Daniel, waar de zeeman hem niet alleen in kennis stelde van zijn verleden, maar zelfs *zijn papieren aan Defoe gegeven zou hebben*, zoals Selkirk naderhand aan mevrouw Daniel vertelde. Het ligt nogal voor de hand dat na het onmiddellijk succes van Crusoe I Selkirk geneigd was te geloven en dientengevolge te insinueren, dat Defoe van *zijn* geschiedenis gebruik gemaakt had. Noch uniek, noch half zo gevarieerd en uitgebreid als dat van Robinson, bevatte Selkirk's verhaal echter niets bruikbaar voor Defoe, tenzij een zekere geloofwaardigheid die Defoe erdoor kreeg, toen hij het bestond om *zijn held onvrijwillig*, ruim *achtentwintig* jaar te laten verblijven op een volstrekt ander eiland dan Juan Fernandez, en wel onder heel wat moeilijker omstandigheden dan die waarmee Selkirk te kampen had.

Dit alles in aanmerking genomen, kan men kwalijk Sel-

kirk's eiland met dat van Crusoe verwisselen. Op Mas Atierra hebben de latere bewoners in 1861 ergens bij een wijd uitzicht langs een heuvelweg een gedenkplaat aangebracht en de plek tot 'Selkirk's Uitkijkpost' gedoopt. Dat dit precies anderhalve eeuw na de publicatie van Crusoe gebeurd is, bewijst dat men zich Selkirk daar alleen herinnert dank zij Defoe. En op Tobago is men wijzer, is geen enkele plek naar Robinson genoemd, want het gehele eiland was zijn domein.

Er zijn intussen nog sterkere bewijzen voor de wettigheid van Tobago's pretentie. Defoe, die niet alleen de schepper was van Crusoe, is dit in nog veel sterkere mate van de voorbeeldloze (en voorbeeldige) 'Man Vrijdag', zoal niet van nog veel meer geweest, en hij kon nauwelijks nauwkeuriger geweest zijn bij het aangeven der geografische ligging van hun verlaten, onbenaamde eiland. Voorts zijn de topografische bijzonderheden, vooral in de eerste helft van Crusoe I, talrijk, duidelijk en terzake. Tot op heden zijn ze nog precies navijlsbaar, daar Defoe blijkbaar goed op de hoogte was (zonder er ooit geweest te zijn) en Tobago nog steeds niet al te zichtbaar is aangetast door de verwoestingen van de zogenaamde moderne ontwikkeling.

Ofschoon het eiland gedurende de periode tussen zijn ontdekking in 1498 en het eind van de 18de eeuw 'even regelmatig van vlag verwisselde als van seizoen veranderde', behoorde het vóór het midden van de 17de eeuw feitelijk aan niemand toe - en Crusoe werd verondersteld daar van 1659 tot 1686 geweest te zijn - maar het werd wel nu en dan bezocht, voornamelijk door boekaniers en piraten, die er kwamen 'uitrusten', zich wat herstellen, zoetwater innemen en hun schepen oplappen. Of zij er soms ook hun schatten verstoppt hebben, weet men niet. Die zijn in ieder geval nog steeds niet gevonden.

Tot aan het eind van de 18de eeuw werd het eiland ook herhaaldelijk geteisterd door razzia's van Caribs, Indianen uit Trinidad en elders, die bij voorkeur de nog niet door Spanjaarden bezette kleinste Antillen afstroopten. Ook Tobago was voorts een ware twistappel tussen de grote en kleinere potentaten van die tijd, en in deze hoedanigheid genoot het zelfs meer bekendheid dan sommige veel be-

langrijkere eilanden. Defoe moet dan ook alle gelegenheid gehad hebben om het nodige te weten te komen omtrent het bestaan van Tobago, zijn geografische ligging en zijn algemene topografie. Ruimschoots voordat hij aan Crusoe I begon te werken, waren reeds allerlei beschrijvingen van het eiland gepubliceerd, alsook rapporten over het-zelfs mogelijkheden als bron voor toekomstige weelde. De meeste van dergelijke publicaties waren echte propaganda-geschriften voor kolonisatie van het eiland, dat dan ook werd voorgesteld als een niemandsland, nog totaal onbewoond en onontgonnen.

Op het tijdstip dat Defoe zijn boeken schreef, leek Tobago belangrijker dan het naburige, nog maar gedeeltelijk gekoloniseerde Trinidad, dat veel groter is. Van oppervlak meer dan tweemaal zo groot als Mas Atierra, had Tobago zelfs in zijn onbewoonde staat zeer weinig gemeen met het eiland van Selkirk's ballingschap, dat tot aan het midden van onze eeuw nog geen 500 bewoners telde. Anders dan dit eiland met zijn vele spitse, naakte rotsen, heeft Tobago veelal glooiende hellingen, rijkelijk begroeid met heesters, struikgewas en varens. Op het eerstgenoemde eiland met zijn weinige hoge bomen, hoofdzakelijk sandelhout, blijken flora en fauna typisch Chileens, en aan zijn oevers dartelen veelal zee-olifanten en robben, terwijl er ook veel vogels zijn. Sedert 1616 heeft men er ook vee geïmporteerd, dat echter spoedig daarna verwilderde. Op het andere, Tobago, vindt men nog altijd in het centrale gedeelte een flink tropisch regenwoud.

In laatstgenoemd jaar bezochten enkele Hollandse zeevaarders de Juan Fernandez-eilanden en zagen daar tot hun verbazing dat ze reeds gekoloniseerd waren, maar weer totaal verlaten. Dampier kwam daar voor de eerste maal in 1680 aan, en vervolgens in 1683, al twintig jaar voordat Selkirk zich bij zijn bemanning voegde. Hoe kon Selkirk dan bij mogelijkheid een prototype van Crusoe zijn? Selkirk vond op zijn eiland allerlei gefabriceerde voorzieningen om te kunnen overleven, al was het niet zozeer voor een lange vakantie. Verder wist hij van meet af aan dat anderen op de hoogte waren van zijn verblijfplaats en dat noch Dampier, noch kapitein Stradling hem zouden

vergeten. Hij had de zekerheid dat een of ander schip op een later tijdstip zou terugkeren, en zo gebeurde het ook, na amper vier en een half jaar. Dampier wist precies wie en wat hij in 1709 op Mas Atierra zou aantreffen.

Crusoe kwam onder totaal andere omstandigheden te verkeren. Hij begon letterlijk met in het duister tasten en kon enkel gissen in welk deel van de wijde wereld de storm hem had laten aanspoelen. Niettemin wist hij, dat het heel ver weg was van Selkirk's eiland, want zijn schepper en auteur had besloten dat hij op Tobago terecht zou komen.

Nadrukkelijk situeerde Defoe Crusoe's niet al te eenzaam paradijs ergens in het Caribische gebied. Robinson had geen enkel nautisch instrument tot zijn beschikking, maar hij was een veel te ervaren zeeman om onder de gegeven omstandigheden niet een zo nauwkeurig mogelijk gegist bestek te maken van de plaats waar hij zich bevond. Hij kon zich niet zo gemakkelijk vergissen en had ook geen reden om de toekomstige lezers van zijn journaal voor de gek te houden. Na eerst tweemaal de kust van Guinea bezocht te hebben, was hij naar Brazilië getogen, waar hij scheep ging op het ongelukkige vaartuig dat terzelfdertijd zijn verderf en zijn redding werd. Van Brazilië uit vervolgde het schip zijn reis. 'Onze koers noordoost ten noorden houdende (...) passeerden wij de linie (...) waren volgens onze laatste waarneming 7 graden 22 minuten noorderbreedte, toen een hevige tornado of orkaan ons overviel voordat wij het wisten.' Dit legde Defoe toch maar 'tot op de minuut' vast.

Na twaalf dagen van hevige storm was het mogelijk dat 'de kapitein (...) vond dat hij zich op 22 lengtegraden ten westen van Kaap St. Augustin bevond, zodat hij zag dat hij onder de kust van *Guinea* geraakt was'. De storm moet Crusoe's kapitein bepaald in het hoofd geslagen zijn en Defoe ertoe gebracht hebben 'Guinea' met 'Guyana' te verwarren (of was het een nooit meer gecorrigeerde drukfout?) want hij vervolgt zonder blikken of blozen: 'of aan het noordelijk deel van Brazilië, voorbij de rivier Amazonas, naar die van de rivier Oronoque toe'. Dat is weer heel duidelijk en ook weer nauwkeurig, want in 1634 had een Frans decreet bepaald, dat de lengteberekening voortaan

zou uitgaan van de westpunt, Kaap San Augustino, van het eiland Ferro (Hierro), een der Canarische eilanden. Inderdaad zijn de geografen heel lang dit punt blijven gebruiken als de nul-lijn, zoals wij het heden ten dage met de meridiaan van Greenwich doen, omdat Ferro voor hen het meest westelijk gelegen land van de bekende Oude Wereld was. Maar hun lengteberekeningen klopten niet helemaal, en de oude 'lengte van Ferro' stemt niet geheel overeen met de actuele lengtegraad (18° WL) van genoemd eiland.

Deze 'fout' in aanmerking genomen, kunnen we zien dat Crusoe's schip 'in werkelijkheid' niet ver verwijderd was van de huidige coördinaten van Tobago: 11° 15' NB en 60° 40' WL. Want Ferro's actuele 18° WL plus 22° (als door Crusoe aangegeven) plus de gemaakte foutjes van de navigator en de afstand waarop het schip zich nog van Tobago verwijderd bevond, brengt ons niet ver van de ware lengte van Robinson's eiland. En wat bedoelde fouten betreft, deze zijn allerminst verwonderlijk wanneer wij weten, dat pas tegen het begin van de 18de eeuw de Middellandse Zee met zijn ware longitudinale uitgestrektheid van 41 graden in kaart werd gebracht. Bovendien verklaarde nog in 1794 de 'King's Cartographer' Thomas Jefferys op zijn overigens uitmuntende kaart van Tobago, dat dit eiland gelegen is tussen 42° 36' en 44° 56' *westelijk* van Ferro (d.i. Kaap San Augustin).

Robinson's schip werd bovendien over een grote afstand door de storm voortgesmeten alvorens zijn gezelschap ten einde raad besloot te trachten 'de kring van de Caribische eilanden' te bereiken, 'en daarom (...) Barbados uit de weg te blijven'. Derhalve 'koersten zij noordwest ten noorden uit, om een van onze Engelse eilanden te bereiken'. Maar 'op 12 graden 18 minuten breedte zijnde, werden wij door een tweede storm overvallen'. Het klopt dan ook precies dat de schepelingen zich ten noorden of noordoosten van Tobago bevonden, toen zij - tot hun grote ontsteltenis - land in zicht kregen. Het schip 'sloeg op het zand' en brak, terwijl de zee 'verschrikkelijk hoog tegen de oever op sloeg en met recht "den wild zee" genoemd mocht worden, zoals de Hollanders de zee tijdens een storm noemen'. Defoe gebruikte hier de Hollandse

uitdrukking met kennis van zaken en niet weinig ter 'verificatie' van zijn verhaal.

Helaas, 'het land zag er nog beangstigender uit dan de zee', en tenslotte werd Robinson aan wal geworpen, 'vrij van gevaar'. Toen hij zich enigermate op het eiland geïnstalleerd had, 'berekende ik door waarneming dat ik mij op een breedte van 9 graden 22 minuten van de linie bevond', - met het oog op de omstandigheden niet zo onaardig geschat, met in dit geval een misser van maar 1 ½ graad. Bij gebrek aan de onontbeerlijke instrumenten om de veel gecompliceerdere berekening van de lengte te kunnen maken, zweeg hij maar hierover en kwam hij zelfs niet tot een ruwe schatting. En juist deze twijfel, onnauwkeurigheid en verzwijging dragen weer het nodige bij tot de waarachtigheid van zijn verhaal en tot Defoe's welbekend 'realisme'.

Naderhand, wanneer hij zich op het westelijke deel van het eiland bevindt, zegt Crusoe in de verte turend: 'Ik ontwaarde duidelijk land, kon echter niet uitmaken of het een eiland of vasteland was. Maar het lag erg hoog, strekte zich van het westen uit naar het W.Z.W. en op zeer grote afstand; naar mijn schatting kon het niet minder dan vijftien of twintig zeemijl verwijderd zijn'. Net als iedereen op Tobago die daar vandaag op de uitkijk staat, zou gissen, nam onze held aan: 'het moet een deel van Amerika zijn (...) moet nabij de Spaanse gebieden liggen...' En bij nader inzien concludeert hij dat dit land 'de Spaanse kust' zou kunnen zijn, of misschien 'de wilde kust tussen het Spaanse land en de Brasiliën', - derhalve de Guyana's. Deze gedachte beangstigt hem ten zeerste, 'want ik hoorde dat de bevolking van de Caribische kust kannibalen waren, oftewel menseneters, en door de breedtegraad wist ik, dat ik niet ver van die kust verwijderd kon zijn'. Wat intussen van Tobago bij helder weer aan de westkant vanuit een hoogte te zien is, zijn de bergtoppen van het Venezolaanse Schiereiland van Paria, dat de gelijknamige Golf afsluit en de sedert Columbus beruchte 'Boca del Dragon' helpt vormen. In de Golf van Paria storten zich de westelijke Orinoco-mondingen uit.

Op een later tijdstip, wanneer 'de man Vrijdag' Robinson aan zijn verstand tracht te brengen dat hetgeen hij

hield voor ‘de stromingen van het getij’ in werkelijkheid werd ‘veroorzaakt door de grote trek en terugtrekking van de machtige rivier Oroonooka, in de monding van de golf van welke rivier ons eiland lag, zoals ik later ontdekte; en het eiland dat ik in het W. en Z.W. ontwaarde, was het grote eiland Trinidad, aan de noordpunt van de riviermonding,’ wordt hij beter georiënteerd. Maar hier maakt Defoe een paar vergissingen vanwaar uit Trinidad gezien kan worden en over de ligging van Tobago ‘in de monding van de golf’. Zijn fout wordt echter verklaarbaar wanneer men kijkt naar sommige kaarten van zijn tijdgenoten, met name naar de meer ‘algemene’, die niet getekend zijn volgens de Mercator-projectie waaraan wij gewend zijn, maar volgens het ‘Portolaans systeem’, gebaseerd op zeilaanwijzingen, gegist bestek en geschatte afstanden, terwijl andere kaarten gemaakt waren volgens een vrij ruwe ‘stereografische’ projectie. Specialisten zullen wel in staat moeten zijn om uit te vinden welke speciale kaart(en) Defoe voor de geest gehad moet hebben bij het schrijven van Crusoe I. Ik ben daar niet zo van op de hoogte en mis tijd en gelegenheid om mij daar verder in te verdiepen.

Niettemin is het juist in dit stadium dat Defoe van zins blijkt onze laatste twijfel weg te nemen, al gebeurt dit zonder de naam Tobago te noemen, daar Robinson immers geheel onbekend was met die naam. Maar de auteur kon niet duidelijker zijn; hij gaat voort met het preciseren van de plaatsbepaling, wanneer hij Vrijdag laat vertellen over de Carib die wonen op de Caribische eilanden ‘welke onze kaarten plaatsen in het deel van Amerika dat reikt vanaf de monding van de rivier Oroonooko tot aan Guyana en voorts tot St. Martha’. Of ‘Martin’? Bovendien krijgt Robinson van Vrijdag te horen dat ‘W. van hun land er blanke, gebaarde mensen net als ik woonden (...) hij bedoelde de Spanjaarden’.

Zo leerde Crusoe geleidelijkaan hetgeen er buiten zijn eiland te zien viel, beter dan voorheen te differentiëren, en wanneer hij op een heldere dag alleen op de top van een heuvel aan de oostzijde van het eiland staat - daar zijn inderdaad de toppen het hoogst - meent hij nu ‘het voornaamste continent van Amerika’ te bespeuren. Het moet

die dag dan wel héél helder geweest zijn.

Dit is de laatste geografische aanwijzing in *Crusoe I*. Wanneer Robinson gered wordt, is hij niet langer benieuwd naar de naam van zijn eiland. Nog altijd had de onbewoonde plaats geen naam en hij wilde er ook geen naam aan geven. Zijn ballingschap was ten einde en zijn belangstelling ging naar elders uit, ook al liet hij zich gewillig aanspreken met 'Uwe Excellentie', precies zoals Rogers spottenderwijze Selkirk had aangesproken. Robinson's schepper was niet ongenegen om dergelijke kleinigheden over te nemen! Hij blijft verder consequent wanneer hij zijn held in *Crusoe II* terugbrengt naar het eiland. 'Met geen geringe moeite' vindt Robinson de plaats, nadat 'wij een lange tijd vergeefs zochten en aan land gingen op verschillende eilanden aan de monding van de grote rivier Oronoque, maar geen was wat ik zocht'. Door langs de kust te varen, kwam hij te weten 'dat het continent dat ik gedacht had te zien vanuit het eiland waarop ik gewoond had, in werkelijkheid niet het vasteland was, maar een reeks van eilanden die van de ene kant tot de andere van de uitgestrekte monding van die grote rivier reikten'. Enkele Spanjaarden kwamen daar 'om zout te maken en om wat parelschelpen te bemachtigen als ze konden (...) en hoorden thuis op het eiland Trinidad, dat verder noordwaarts lag op 10 of 11 graden breedte'.

Klaarblijkelijk probeerde Defoe ditmaal zijn vroegere gegevens te verbeteren, maar zijn verbeelding speelt hem parten, want de Orinoco-delta is vlak en moerassig, en de Boca de la Serpiente is niet zichtbaar vanuit Tobago, zoals wél het geval is in het zuidwesten van Trinidad. Defoe wist heel wat, maar lang niet alles over zijn onderwerp en eens te meer laat hij na de naam te noemen van *Crusoe's* eiland. Na ons in zijn eerste verhaal een overstelpend aantal topografische bijzonderheden verstrekt te hebben, ziet hij er van af ons in zijn vervolghet verhaal nog aanvullende inlichtingen te verschaffen. 'Mijn eiland' is nu een voldoende aanduiding; suggestief genoeg, bovendien. Als een schrandere kenner van zijn lezers had hij alle redenen om in bepaalde opzichten 'geheimzinnig' te blijven en essentiële namen te verzwijgen. Maar aan de 'kenners' leverde

hij genoeg gegevens om hen tot voldoende identificaties in staat te stellen.

Blijft de vraag of Defoe werkelijk enige notie had van de topografie van Tobago, en waar hij in dat geval zijn kennis vandaan had. Men zal moeten toegeven dat zijn beschrijvingen in *Crusoe I* verrassend goed overeenstemmen met de zichtbare werkelijkheid op het eiland, waar nog zoveel er precies zo uitziet als aan het begin van de 18de eeuw. Wij zijn haast in staat de exacte plek aan te wijzen, waar Robinson aan wal gespoeld werd, waar hij zijn diverse woningen inrichtte, zijn grot had en voor zijn leven vocht. De beschrijvingen, reisverhalen en mogelijk ook afbeeldingen die de auteur tot zijn beschikking had, moeten vrij betrouwbaar geweest zijn. Ook was zijn gezonde fantasie stellig in staat om hem het resterende te verschaffen, zonder dat hij in ernstige feitelijke onjuistheden of domheden verviel.

De orkaan die *Crusoe's* schip liet vergaan - met kennis van zaken gedateerd omstreeks eind september in de laatste fase van het 'orkaan-seizoen' dat door iedereen in West-Indië met enige vrees wordt tegemoet gezien - laat onze held aan de oostkust belanden, en wel ten noorden daarvan, waar 'omdat de oever er erg vlak is (...) de zee mij tegen een rotsblok smeed (...). Ik klauterde over de klippen van de kust en zette mij neer op het gras'. In de nabijheid was 'een dikke, ruig begroeide boom als een den, maar vol dorens'. En 'ongeveer een achtste landmijl (a furlong) van de oever' vond *Crusoe* zoet water. Dit zou daar ook vandaag nog kunnen gebeuren.

Na een poos bereikte Robinson de monding van een riviertje en vond er 'een kleine inham bij de rechteroever van de beek'. De zeekust echter 'lag aardig steil' en 'een heuvel, niet verder dan een mijl van mij verwijderd (...) scheen hoger te zijn dan enkele andere heuvels die zich als een rug noordwaarts uitstrekten'. Waarmee *Crusoe* niet alleen een nauwkeurige algemene beschrijving geeft van het centrale deel van Tobago, maar waardoor hij tevens tot het treurige inzicht komt dat hij zich bevindt 'op een eiland, aan alle kanten door de zee omgeven, geen verder

land te zien, behalve wat rotsen die een heel eind verder lagen en twee kleine eilandjes, minder dan dit, die ongeveer drie zeemijl naar het westen toe lagen'. Zo schijnt hij min of meer aan te geven wat men nog altijd op een betrekkelijk heldere dag kan zien vanaf de top van de Main Ridge tussen het plaatsje Roxborough en de Bloody Bay, in de richting van Bloody Bay en Man-o-War Bay. Die kleine rotsige eilandjes liggen er inderdaad.

Crusoe werd al gauw gewaar, dat een deel van Tobago onvruchtbaar was, maar met een 'overvloed aan vogels', met geiten, wild in de bossen, 'wilde duiven' in de rotsholen, nauwelijks enig zoetwater tijdens het droge jaargetijde, en 'veel aangename savanna's of weilanden (...) een grote hoeveelheid tabak (...) grote aloë-planten (...) verschillende suikerrietstengels, maar wilde (...) meloenen in overvloed op de grond, en druiven aan de bomen'. Hij drong door 'in de delen die naar het midden van het eiland toe gelegen zijn' en 'na ongeveer vier mijlen getrokken te hebben' naar het noorden, ziet hij vanuit een van die dalen 'een heuvelreeks ten zuiden en ten noorden van mij' en, 'waar het land naar het westen scheen te dalen', leert de uitloop van een kleine bron hem, dat hij de waterscheiding van het eiland bereikt heeft. Daar ziet hij, net als de wandelaar heden ten dage, een 'overvloed aan cacaobomen, sinaasappelen en limoen, en citroenbomen; maar allemaal wild (...) groene limoenen (...) niet alleen aangenaam om te eten maar ook zeer gezond'. Dit kan elke toerist op Tobago nog verifiëren en beamen.

Op de vlakke grond vindt Robinson later 'hazen (...) en vossen, maar ze verschilden erg van alle andere soorten die ik tegenkwam'. Hij is dan aan de zuidzijde van het eiland, een kant 'veel plezieriger dan de mijne', waar hij zijn hut bouwde nabij 'een holle plek, een klein stukje diep uitgehold zoals de ingang van een grot, maar in werkelijkheid was er in het geheel geen grot of ingang in de rotswand (...). Het was aan de N.N.W.-kant van de heuvel', - een gegeven dat het ons makkelijk maakt de plek te situeren nabij het huidige plaatsje Black Rock of het achterland van Mount Irvine.

Wanneer hij bij de zeekust komt, is Robinson 'verbaasd

te zien dat ik mijn lot gekozen had aan de slechtste zijde van het eiland, want hier was het strand inderdaad bedekt met talloze schildpadden (...) een ontelbaar aantal vogels van allerlei slag' - vogels die hij kende of nog niet kende - 'en menigeen daarvan zeer goed vlees'. Hij vangt nu eens 'een jonge dolfijn', dan weer 'een grote landschildpad of zeeschildpad'. Minder bekwaam als ornitholoog dan als nauticus, houdt Crusoe een bepaalde soort vogel voor 'penguins', maar wanneer hij houtsoorten moet beoordelen, weet hij hoe 'het ijzerhout genaamde hout' te vinden en te gebruiken. Hij bouwt zich een boot en ontdekt de gevaarlijke stromingen die buitengaats door de rotsen en riffen worden veroorzaakt. 'Aan de westkant, ongeveer drie mijlen langs de kust varende (...) kwam ik bij een zeer goede inham of een heel klein riviertje of beek.' Dit kan gemakkelijk geïdentificeerd worden met de Great Courland Bay. En de plaatsen 'aan het westelijke uiteinde en aan de zuidwestelijke hoek van het eiland', waar onze held na tal van jaren bijna elke dag naar toe gaat om naar kano's uit te kijken, kunnen in geen ander deel van Tobago geweest zijn dan bij de vlakten die tegenwoordig de 'Lowlands' genoemd worden, ten zuiden van Scarborough, de richting van het vliegveld uit.

De weersomstandigheden die Robinson beschrijft, zijn ook in grote trekken dezelfde als die op Tobago. Over het algemeen was het om zeven uur donker. In april was er 'een verschrikkelijke aardbeving' gevolgd door 'een allervreselijkste orkaan'. Op een regenseizoen van februari tot midden april volgde een droog seizoen tot midden augustus; daarna een regenseizoen tot midden oktober, dat weer gevolgd werd door een droog seizoen tot midden februari. Maar hij merkt ook op dat het regenseizoen 'nu eens korter, dan weer langer aanhield', en men 'twee zaaitijden en twee oogsten elk jaar' kon verwachten. De heersende wind, zo ontdekte Crusoe, was meestal oost en oostnoordoost, soms 'hard waaiend' of aangroeiend tot 'een zeer grote windstorm, heel de dag door', zo niet tot een ware orkaan. Hier wist de auteur heel precies waar hij het over had. En de kleine aardbevingen in noordoost Venezuela zijn ook op Tobago maar al te goed voelbaar.

Wie waren dan toch Defoe's informanten? Het is niet zo moeilijk de voornaamste te achterhalen. Wanneer men de moeite neemt de gegevens in *Crusoe I* te vergelijken met die in de brochure getiteld 'The present prospect of the famous and fertile island of Tobago', door Captain J. Poyntz, voor de eerste maal verschenen in 1685, blijkt duidelijk dat dit een van de hoofdbronnen is van Defoe's kennis betreffende het eiland van Robinson. Het zijn bij voorkeur de details daaruit, die men in Defoe's werk terugvindt.

Kapitein John Poyntz was een van de promotors van een Londense sociëteit die van de hertog van Koerland een concessie had gekocht, welke deze vorst op het eiland bezat, op zich zelf een ietwat dubieus patent. Op dat tijdstip had Tobago reeds verschillende pogingen tot permanente kolonisatie doorgemaakt, maar praktisch gesproken was het nog altijd 'onbewoond' gebleven; zeker volgens de toenmalige imperialistische opvattingen. De Spanjaarden, de immigranten uit Koerland, de Nederlanders en de Fransen die er volksplantingen wilden stichten, waren allen genoodaakt geweest weer te vertrekken. Waarom zouden dan niet de Britten nog eens een kansje wagen?

Sinds 1681 had Poyntz met allerlei politieke en economische bezwaren tegen zijn kolonisatie-plannen te kampen. Daarom publiceerde hij enige jaren later zijn uitvoerige prospectus, in de hoop meer overheidssteun te verwerven en tevens de aandacht te trekken van het grote publiek. Desondanks werd een Engelse vestiging op het eiland telkens opnieuw van overheidswege verboden, uit vrees dat elke kolonisatie van Tobago hetzij politiek ongewenst, hetzij nadelig zou zijn voor de welvaart van Barbados (een Britse volksplanting op een naburig eiland) waar de zaken zich vrij goed ontwikkelden naar de wens der Engelse geldschieters. Tenslotte zond de Hertog van Koerland nogmaals een aantal kolonisten naar Tobago, maar dezen hadden meer hulp en meer mankracht nodig om zich te kunnen handhaven. En Poyntz, al bij herhaling teleurgesteld bij zijn pogingen, zo goed als bij latere, liet zich niet ontmoedigen. Hij koesterde grootse dromen en had in dit opzicht net zo'n karakter als Defoe, zijn wat

jongere tijdgenoot. Beiden geloofden zij heel sterk in het vooruitbrengen van de mensheid door vindingrijkheid, ondernemingszin en avontuur, gepaard aan bereidheid om gevaarlijke risico's te nemen. Poyntz bleef nog vele jaren na de publicatie van zijn brochure zijn kolonisatiepogingen doorzetten.

Geen wonder dat zelfs dertig jaar na die publicatie zijn schatten belovend pamflet nog altijd actueel was, zodat Tobago in de publieke belangstelling bleef en daardoor ook de aandacht trok van Defoe, de overal rondneuzende scharrelaar. Hij was immers ook erg belesen, erg op zijn *qui-vive* en van alles en nog wat op de hoogte. Als auteur bestudeerde hij zijn onderwerpen steeds heel grondig, al was hij tegelijkertijd een fantasierijke waarnemer.

De interessante en opzettelijk sensationele brochure van Poyntz (nog in 1901 te Port-of-Spain herdrukt) bevatte een uitermate gunstige en aantrekkelijke, hoewel feitelijk juiste beschrijving van Tobago. Defoe vond daarin alle inlichtingen betreffende het land, zijn fauna en flora en mogelijkheden die hij nodig had, maar - vanwege alle bovengenoemde politieke controversen - ook een goede reden om het eiland van Crusoe's avonturen *niet bij name te noemen*, noch zelfs de nadere aanduiding van 'in West-Indië' te gebruiken. Het was voor zijn doeleinden voldoende zijn lezers alle nodige gegevens te verschaffen om zelf het eiland met zekerheid te kunnen vinden. Door zijn 'zijdelingse' aanwijzingen bij monde van Robinson, konden zij meer te weten komen dan hij met evenzoveel woorden te kennen gaf. Hij rekende op de mogelijkheid van 'close readers'; voor de oppervlakkigen was hetgeen hij als terloops losliet, meer dan genoeg om hun interesse gaande te houden.

In 1659, het jaar waarop Defoe Robinson op het eiland liet aanspoelen, was Tobago inderdaad door al zijn blanke kolonisten verlaten en was het ternauwernood 'ontdekt' door Engelstalige zeelieden, met uitzondering van de Britse piraten en boekaniers die het voor een korte poos aandeden. Soms verschenen er wel Carib uit een der naburige Antillen en vertrokken weer. Maar toen Robinson het eiland in 1686 verliet, begon het boekje van Poyntz dat

toen net verschenen was, sterk de aandacht te trekken in Engeland, en Tobago was op dat moment al een begeerlijk vet brokje geworden, omstreden door de grote zeevarende mogendheden, bevolkt en gekoloniseerd, hoewel slechts spaarzaam en met tussenpozen. Maar nu stond het op het punt op meer grootscheepse wijze gekoloniseerd te worden, juist zoals in de verbeelding van Defoe, aan het eind van Crusoe I. Het vervolg daarvan, Crusoe II, biedt ons een grote menigte details van deze eerste (imaginaire) volksplanting, net zoals het in werkelijkheid had kunnen gebeuren, met of zonder de kolonisatie door de Koerlanders en Nederlanders, of door Captain Poyntz en zijn volgelingen. Maar zelfs bij deze latere episode bleef Defoe trouw aan zijn overtuiging en tactiek: *nomina sunt odiosa*, je kunt alleen maar last krijgen door het noemen van ‘echte’ namen of namen overhoofd.

In de ongeveer vijftig jaren vóór de publicatie van de drie Crusoe-boeken was Tobago het middelpunt van voortdurend oorlogsgeweld en zelfhandhaving. Er werden niet alleen tal van veld- en zeeslagen op en rondom en terwille van het eiland gevoerd, en het werd niet alleen menigmaal door schurken overvallen, maar rond 1700 werd het nog altijd bedreigd door de Carib van Trinidad en St. Vincent. Heel die tijd werd het omstreden door de grote Europese zeevarende naties, en ofschoon het lange tijd voor een woestijn gehouden werd, waren zij er tuk op om het in bezit te nemen en te exploiteren.

Captain Poyntz, die beweerde dat hij haast een dozijn reizen naar Tobago gemaakt had, probeerde in 1702 nogmaals belangstelling te wekken voor zijn verhoopte kolonie, door voor te wenden dat hij daar heimelijk rijke goudmijnen en een overvloed aan edelstenen, parels en ambergrijs had ontdekt. Het was opnieuw een vergeefse poging, want in 1704 werd Tobago weer voor een korte poos een niemandsland. Niettemin was het eiland zozeer (en in heel wat meerdere mate dan Trinidad) in opspraak gekomen, dat Defoe - zowel om opportuniteitsredenen als om redenen van waarachtigheid - niet verstandiger kon doen dan de naam van Robinson's eiland te verzwijgen, toen hij zich aan het schrijven zette van de Crusoe-boeken.

Het eerste deel moet hij al voor eind 1718 voltooid hebben, toen Barbados nog bezig was de kolonisatie van Tobago tegen te gaan.

Wat de aanduiding 'West-Indië' betreft, deze was van geen enkel nut voor Defoe's bedoelingen, want in zijn tijd omvatte deze term veel te veel, zoals men kan merken aan bijvoorbeeld de Britse 'Royal Letters' van 1676, waarin gewag gemaakt wordt van 'New York in the West Indies' en 'Virginia in the West Indies'. Pas een hele poos na Defoe's succesvolle publicaties werd het semantische veld van deze uitdrukking vernauwd tot zijn huidige omvang en betekenis.

Crusoe I en II zijn hoogst serieuze boeken, al zijn ze tegelijkertijd zeer boeiend en onderhoudend. In dit laatste opzicht verschillen zij totaal van de 'Ernstige Overpeinzingen' die Defoe nog bij wijze van omslachtig naschrift op de twee eerste boeken ten beste gaf. Crusoe I en II zijn echter maar al te vaak geëxcerpeerd en zowel in omvang als in strekking teruggebracht, om als kinderboeken of 'lichte lectuur' te kunnen dienen. In die soms wel aardige, maar niettemin wanstaltige vorm worden zij door de meesten beoordeeld. Maar de twee oorspronkelijke werken zijn heus tegen de tand des tijds bestand gebleven en ook nu nog de moeite van het aandachtig lezen waard, dank zij hun waarachtigheid, hun consistentie en - niet in de laatste plaats - de zorgvuldige documentatie die aan het gefantaseerde ten grondslag ligt. Dank zij ook het zeer menselijke daarin, want Defoe's held is met al zijn twijfels en vertrouwen, zijn aarzelingen en energie, zijn deugden en ondeugden, in ieder opzicht een man, een levensgroot mensenkind. Onverwisselbaar, met geen andere naam of identiteit dan 'Robinson Crusoe'. Ook zijn semi-paradijs is zo reëel als maar zijn kan, en Defoe gaf ons alle gegevens in handen om het heel exact op de globe te situeren, teneinde het zijn ware en enige naam te geven: Tobago, ons prachtige en liefelijke eiland.

Waar is Vrijdag gebleven?

Natuurlijk kent haast iedereen de geschiedenis van Robinson Crusoe: zijn langdurig verblijf op een onbewoond eiland, zijn ontmoeting met een 'goede' wilde die hij op een vrijdag tegenkwam en die naderhand zijn bediende werd, tot op het ogenblik dat zij verlost werden uit hun ballingschap. Al te dikwijls echter kennen volwassenen en kinderen het verhaal alleen maar van horen zeggen, terwijl anderen het wel gelezen hebben, maar dan in een verkorte of vereenvoudigde versie. Die zijn er trouwens legio. Veel geringer in aantal zijn echter zij die Defoe's meesterwerk in zijn oorspronkelijke, uitgebreide vorm leerden kennen. En zelfs onder dezen kennen de meesten niet *de gehele geschiedenis*. Er over voldaan dat zij zijn avonturen tot aan hun blijde afsluiting konden volgen, en na op de paar laatste bladzijden van Crusoe I gelezen te hebben dat Robinson veilig en wel zeer in zijn geboorteland terug was, waar hij trouwde, en dat hij nog een keer het eiland bezocht en het daarna verliet om naar 'the Brasils' te gaan, nemen zij genoegen met dit even mooie als boeiende verhaal en verlangen niet naar meer.

Hoeveel van deze brave lezers beseffen evenwel, dat wanneer zij zover gekomen zijn, zij slechts de helft kennen van Robinson's geschiedenis en die van zijn bediende? Defoe heeft zijn twee helden met hun stuk verleden niet zomaar in de lucht laten hangen of in het luchtledig gelaten, want hij schreef een vervolg op dit verhaal en zelfs een vervolg op dat vervolg, terugkijkend op de beide eerste boeken. Zodat wij eigenlijk te doen hebben met een Crusoe I, een Crusoe II en een Crusoe III.

Inderdaad nemen heel weinig mensen de moeite - en moeite is het - om het derde en zelfs het tweede deel van het origineel te lezen. De reden waarom deze boeken in de loop der tijden steeds meer verwaarloosd zijn door het leesgrage publiek is niet moeilijk te ontdekken. Men behoeft hun invloed en vormgeving slechts te vergelijken met de prachtige kwaliteiten van Crusoe I. Het laatste deel,

met de titel ‘Ernstige Overpeinzingen’, bevat precies wat het belooft. Het is een buitengewoon saai boek, zonder uiterlijke gebeurtenissen of nieuwe voorvallen, integendeel een schoolvoorbeeld van de slechtste zucht tot moraliseren, in een nadrukkelijke beschouwelijkheid waar zelfs de domste dominee zich niet aan zou durven wagen. Wie geen predikant of literatuurhistoricus is, moet er vooral niet aan beginnen. En zelfs dan...

Hetzelfde kan echter volstrekt niet gezegd worden van Crusoe II, de ‘Verdere avonturen’. De verwaarlozing die dat eerste vervolg geheel onverdiend ten deel viel, is te wijten aan de vele uitzonderlijke kwaliteiten van Crusoe I, die het moeilijk wist te evenaren, behalve misschien in de eerste helft welke uitsluitend gewijd is aan die avonturen van Robinson waar ook zijn ‘Man Friday’ aandeel in had. Zodra deze voorgoed uit het boek verdwijnt (en het verhaal bracht dit ‘noodzakelijk’ met zich mee) is het echter ook met de belangstelling van de lezer gedaan, het verflauwt al spoedig. Zonder Vrijdag is Robinson niet langer de oude, voortdurend intrigerende wereldreiziger.

Afgezien van de noodzaak waarin hij verkeerde om zijn schulden te betalen - Balzac o.a. zou er later van kunnen meepraten - schreef Defoe zijn Crusoe I met een dubbele bedoeling: niet alleen ‘om de wijsheid der Voorzienigheid in alle soorten van omstandigheden te rechtvaardigen en te eren’, zoals hij zelf te kennen gaf, maar ook als ‘een nauwkeurig relaas van feiten en nergens is er enig blijk van fantasie in te vinden’. Bij het schrijven van dit eerste boek stond hem nog geen tweede deel voor ogen; de gedachte hieraan kwam pas bij hem op door het onverwacht grote succes dat Crusoe I onmiddellijk al bij zijn verschijning mocht oogsten. Men kan dat eerste boek dan ook lezen en volkomen voldaan zijn, want het is een onafhankelijk, goed-afgerond geheel, met een open einde in de trant van: zo leefden zij nog vele jaren tezamen, tevreden en gelukkig.

Maar ook op een andere manier hield Defoe het einde open, door mee te delen dat Robinson zelf nog tien jaren lang ‘enkele zeer verrassende incidenten bij enige nieuwe avonturen’ meemaakte. En in de allerlaatste regel van

Crusoe I laat hij hem - misschien door een toevoegsel op het laatste nippertje - de toezegging doen: daarover ‘*misschien* een verder verslag’ te zullen uitbrengen op een later tijdstip. De auteur had het hierbij kunnen laten. Maar door het succes (en de aandrang van zijn schuldeisers) werd hij er toe gebracht om door te gaan en almaar weer verder zijn thema te exploiteren - net als vandaag nog gebeurt met zo menige schrijvers van best-sellers, lieden van heel wat minder kaliber dan Daniel Defoe.

Wat hebben de lezers van Crusoe I dan gemist door hun verwaarlozing van Crusoe II? Niet zo erg veel wat Robinson's avonturen betreft, wanneer hij Vrijdag niet langer meer bij zich heeft. Nadat hij als een rijk geworden man zijn eiland opnieuw bezocht heeft en daar is opgetreden als ware hij de wettige eigenaar en soeverein van het land, gaat hij echt aan het toeren, naar ‘de Braziliën’, naar Madagascar, naar het Verre Oosten, verder van zijn Engelse geboortegrond dan toen hij op zijn Caribisch eiland vertoefde. En heel de tijd maar bloed vergietend (tegen zijn zin overigens) en op het nippertje ontsnappend aan allerhande schrikwekkende gevaren. Wat hij vertelt is dan niet langer meer de oude unieke geschiedenis, maar een bonte herhaling of cocktail van veel ordinaire reisverhalen. Van het ogenblik af dat zijn eiland definitief uit zijn herinnering verdwijnt, tezamen met de man die het in zijn bewustzijn *verpersoonlijkte* - namelijk zijn bediende Vrijdag - is er niets oorspronkelijks, niets eigens meer te vinden in Robinson's vertelling. Zo zakt hij zoetjesaan af naar de prekerigheid die Crusoe III kenmerkt.

De eerste helft van Crusoe II echter bevat veel, dat de lezer van Crusoe I niet zou mogen missen. Mogelijk is hij niet langer geïnteresseerd in Robinson zelf of in de verdere geschiedenis van zijn eiland, ook al zou men hem hebben bijgebracht dat ze in feite een voorbode-melding is van de ontwikkeling en historie van Tobago. Maar wie kan de meest voor de hand liggende vraag beantwoorden die onwillekeurig ontstaat bij het beëindigen van Crusoe I: Waar is ‘de Man Vrijdag’ gebleven? Wat is er van die moeizaam gekerstende Indiaanse bediende geworden? Want in het verhaal groeit hij al gauw tot de antagonist en tweede held,

op de duur minstens even belangrijk en boeiend als zijn blanke verbeteraar die hij op zijn beurt zo dikwijls uit de droom (en uit de penarie) moet helpen. Is hij, de nobele wilde getransformeerd tot een half-geciviliseerde Christen van Engelse allure, geen even interessante persoonlijkheid als zijn meester geworden, wanneer zij samen het verlaten eiland de rug toekeren? Hoe verliep de rest van zijn leven? Heeft hij Robinson ten lange laatste in de steek gelaten, of ging hij dood vóór Crusoe? Of werd hij, na de auteur de nodige diensten bewezen te hebben om zijn doel te bereiken, eenvoudig door Defoe aan zijn lot overgelaten, kalmweg vergeten, zoals door zoveel romanschrijvers gedaan wordt? Kreeg Vrijdag volgens zijn eigen recht en mérites een ‘compleet’ levensverhaal, althans wat zijn leven als volwassene betreft, of niet?

Ik zou een rijk man zijn, kreeg ik een kwartje van iedereen die beweert dat hij de hele geschiedenis van Robinson Crusoe gelezen of gehoord heeft, en toch daarna het juiste antwoord schuldig blijft op de vraag: En wat is er van Vrijdag terecht gekomen? Waar is hij na Crusoe I gebleven?

Toch moet het antwoord positief luiden en heel beslist: ‘Ja! De complete geschiedenis van Vrijdag staat geboekstaafd. Authentiek, want door zijn eigen schepper Daniel Defoe’. Deze kon zich niet zo gemakkelijk van hem ontdoen als het merendeel van zijn lezers, want hij beschouwde Vrijdag niet als enkel een opsiersel of bijfiguur in zijn relaas, maar was geïntrigeerd door het probleem van 's mans acculturatie - een totaal nieuw probleem voor een serieus schrijver aan het begin van de 18de eeuw. Zó goed was hij in Crusoe I geslaagd met zijn schildering van de ‘nobeles wilde’, dat Vrijdag onwillekeurig voor elke lezer even ‘levend’ en minstens even belangwekkend is als zijn rusteloze meester. Met het gevolg dat Defoe zijn eigen niveau moest handhaven en inderdaad Vrijdag het volle pond gaf, niet alleen in zijn eerste boek, maar haast nog diepergaand en beter in de eerste helft van Crusoe II.

De reeds enigermate ‘verwesterde’ om niet te zeggen ‘verengelste’ wilde wordt na zijn wegvoering van het eiland hoe langer hoe sympathieker, tegen alle verwachtingen

(van de lezer) in. Defoe ontwikkelt hem tot een echte persoonlijkheid, gezegend met een speciale vorm van intelligentie en geestigheid. Hij laat hem zelfs zijn baas en leermeester overtreffen in moraliteit en menselijkheid, als wij Robinson's eigen getuigenis mogen geloven. De bijzonderheden welke worden aangevoerd om dit te bewijzen, zijn boeiend genoeg, terwijl wij zien dat Vrijdag in diepste wezen toch niets prijsgeeft van zijn aangeboren Indiaanse karaktereigenschappen, zijn specifieke 'wilde' superioriteit tegenover zijn blanke meester. Want hij is kennelijk een 'roodhuid', een Carib, zonder dat Defoe dit met evenzoveel woorden vermeldt. Het is daarom werkelijk de moeite waard, Vrijdag stap na stap te volgen; niet alleen terwijl hij nog op het eiland is, maar ook naderhand wanneer hij met Robinson allerlei reizen maakt, het dek van menig schip of de aarde van tal van verre landen betreedt, kortom, zo lang als Defoe, de schepper en beschikker van zijn lot, hem het leven gunt.

Tot beter begrip van dit vroege voorbeeld van 'acculturatie' - een wensbeeld, maar niet gespeend van zakelijk inzicht - kunnen wij het best onze studie beginnen bij het moment dat hij en Robinson voor de eerste maal elkaars aanwezigheid op het eiland ontdekken, zoals dit verteld wordt in de tweede helft van *Crusoe I*. Om vervolgens de vraag te beantwoorden, wat er van de Man Vrijdag terecht kwam tijdens de vele jaren die nog volgden na dit even gelukkige als beslissende moment.

De volkomen vereenzaamde zeeman Robinson stond dikwijls op de uitkijk naar kano's die voor een korte poos niet nader aangeduide 'kannibalen' naar het eiland brachten om daar zich te vergasten op een menselijke barbecue. Had het in zijn vermogen gelegen, hij zou hen niet met rust gelaten hebben, want het zou hem van nut geweest zijn, een of twee of ten hoogste drie van die wilden gevangen te nemen 'om hen volledig tot mijn slaven te maken', zoals het hem in zijn echt zeventiende-eeuwse denken, volkomen natuurlijk en vanzelfsprekend voorkwam. Kannibalen waren 'wilden', en waar konden wilden anders voor dienen dan om getemd en dienstbaar gemaakt te worden,

zoals men dit sinds mensenheugenis geprobeerd had te doen met velerlei gedierte van Gods schepping.

Hij was al betrokken geweest bij de slavenhandel op Afrika; het verlangen dat bij hem opkwam was dus niets buitenissigs. Maar een goede kans deed zich niet zo gemakkelijk voor. Pas toen hij al meer dan vijftwintig jaar op het eiland had doorgebracht, zonder omtrent het dienstbaar maken van de medemens tot een ander inzicht te zijn gekomen, ontdekte Robinson een grote groep kannibalen, talrijker dan hij ooit tevoren had gezien. Hij zag hoe zij uit hun vaartuigen ‘twee miserabele stumpers’ sleurden, klaarblijkelijk meegebracht om af te slachten en op te peuzelen. Een van de beide slachtoffers werd meteen neergeknuppeld, terwijl de ander kans zag te ontsnappen naar de plek waar Crusoe zijn primitieve, maar goed verborgen behuizing had. Robinson raakte hierdoor in ernstig gevaar zijn schuilplaats te verliezen.

De vluchteling, door slechts drie kerels achtervolgd, stak echter de beek over, die dicht bij Robinson's verblijfplaats stroomde, en werd nog steeds achterna gezeten door twee hunner. Robinson ‘wenkte met mijn hand’ naar de ontsnapte man om terug te komen, schoot toen beide zijn achtervolgers dood en maakte verder contact met de vluchteling, die hij met zich meenam. Zijn menslievendheid won het van zijn vrees.

De man, die tekens van volkomen onderwerping en dienstbaarheid gegeven had, werd door degene die zich nu plotseling zijn ‘meester’ noemde, ‘Vrijdag’ geheten omdat hun ontmoeting op die dag van de week plaatsvond. Want Robinson raakte nooit de tel kwijt van de ‘Sabbath’ (waarmee Defoe de ‘Dag des Heren’ bedoelde). Zonder verdere omslag onthoofdde Vrijdag met Crusoe's zwaard de ene vijand die gewond was, maar nog leefde. Waarna de vluchteling, behoorlijk gevoed door Robinson, maar vreselijk uitgeput, in slaap viel, in het volste vertrouwen op zijn blanke redder. Het antiracisme van zijn voorgangster Aphra Behn schijnt aan Defoe volledig te zijn ontgaan, zoals aan bijna al zijn tijdgenoten.

Toch was Robinson al meteen onder de indruk van de fysieke kwaliteiten van zijn slaaf. ‘Hij was een knappe,

flinke kerel, volkomen welgeschapen; met rechte, stevige ledematen, niet te groot; slank en goed van postuur (...) ongeveer zesentwintig jaar oud', en hij had 'een zeer goed voorkomen, zag er niet woest of nors uit'. Integendeel, Vrijdag vertoonde 'iets zeer mannelijks in zijn gezicht en toch had hij al de vriendelijkheid en zachtheid van een Europeaan (...) vooral wanneer hij glimlachte'. Met zijn lang en zwart haar, 'niet gekruld als wol', was hij 'niet helemaal zwart, maar erg taankleurig (...) van een helder soort vaalbruine olijkleur, die iets heel aangenaams in zich had - ofschoon niet zo gemakkelijk te beschrijven'. Hoe suggestief is deze bekentenis van onmacht tegenover het onbeschrijfelijk-vreemde! De toetsing aan het Europese somatische normpatroon was overigens in dit geval een 'must' voor Defoe. Want Vrijdag moest vóór alles sympathiek overkomen.

Het is duidelijk dat Robinson van het eerste ogenblik af dat hij de slapende wilde kon gadeslaan, van hem ging houden en meteen besloot hem als zijn factotum te gebruiken. Hun eerste gesprekken werden door middel van tekens en gebaren gevoerd, maar Vrijdag sprak ook de eerste woorden die Crusoe in al die jaren gehoord had, en hoewel hij de ander niet kon verstaan, dacht hij: 'ze waren aangenaam om te horen'.

De overblijfsels van de wilden die elkaar hadden bevochten en afgemaakt - immers zo zijn 'wilden' nu eenmaal onder elkaar - wekten Vrijdags eetlust, daar hij 'nog altijd in zijn aard een kannibaal was'. Maar zijn meester gaf hem onmiddellijk te verstaan dat hij hem zou doden als hij zich nog ooit zou bezondigen aan deze voedingsgewoonte, en het spenen van 'My Man Friday' bracht verder geen problemen met zich mee. Blijkbaar *zijn* kanibalen in een handomdraai te bekeren, althans wat hun appetijt betreft.

Bij stukjes en beetjes leerde Robinson hem zijn eigen taal, maar het omgekeerde gebeurde nooit. Hij gaf Vrijdag de nodige kleding en bouwde een kleine hut voor hem. Niettemin bleef hij op zijn hoede, vooral 's nachts. Spoedig genoeg 'begon Vrijdag heel aardig te spreken', bleek hij een harde werker en een ideale metgezel te zijn, met de-

zelfde rede en dezelfde goede eigenschappen die ‘God in zijn Voorzienigheid (...) ons heeft gegeven’. Ondanks zijn gebrekkig Engels, leerde hij met zijn meester gesprekken te voeren, waarvan Defoe ons op menig staaltje vergast. En Vrijdag was toen in staat om uit te leggen dat ofschoon hij door een groep vijanden gevangen genomen was en door hen zou worden afgeslacht, hij zelf tot een erg moedige stam behoorde, een ‘van de verschillende naties van zijn soort van mensen’, die aangeduid worden met de gemeenschappelijke naam van ‘Carib’.

Het was natuurlijk al in Defoe's tijd algemeen bekend, dat het woord ‘kannibaal’ is afgeleid van de Spaanse term ‘carribal’, die weer een misvorming is van het woord ‘carriba’, de naam die de Spaanse ontdekkers aan het wijdverbreide volk van de Carib gaven. Deze lieden waren inderdaad gewend om mensenvlees te verorberen, hoewel slechts bij bijzondere gelegenheden. Voor de Spanjaarden en andere Christen-veroveraars overigens reden genoeg om hen, waar zij maar konden, af te slachten of tot slaaf (‘rode slaven’) te maken.

Op de ouderwetse, heerszuchtige en nadrukkelijke manier die wij maar al te goed kennen uit de geschiedenis van missie en zending, trachtte Robinson onze Carib tot het Christendom te ‘bekeren’ en antwoord te geven op zulke logische tegenwerpingen van zijn dienaar en discipel als: ‘Waarom God niet doden de duivel, zo maken hem niet meer slecht?’ Hoe kon Vrijdag aannemen dat de ware god van zijn machtige meester, zoveel sterker dan ‘old Benamuckee’, de valse god die hij moest verzaken, zo dom kon handelen? Zelfs voor de vindingrijke Crusoe was het bekeringswerk geen gemakkelijke taak, en Vrijdags ‘me no understand’ moet hem meer dan eens tot wanhoop gedreven hebben. Als toegift van de tijd hebben deze scènes vandaag een bijzonder humoristische bijklank, contemporain als ze zijn met de ‘Lettres persanes’ en voorlopers van ‘Hadji-Baba’.

Niettemin kostte het Robinson niet zoveel tijd, of hij kon al verklaren: ‘De wilde was nu een goed Christen, een veel betere dan ik (...) sinds ik hem ertoe gebracht heb zulk een Christen te zijn als ik er maar weinig in mijn leven

gekend heb, die hem konden evenaren'. Na deze snelle transformatie werden de twee mannen dan ook 'intiemer met elkaar bekend', en voor de resterende tijd op het eiland - gelukkig voor hun goede kameraadschap duurde het nog maar drie jaar voordat zij gered werden - leefden zij met elkaar 'volmaakt en volledig gelukkig'.

Hun Christelijke gelukzaligheid schijnt echter met enige verstandverbijstering verbonden geweest te zijn, althans bij Robinson (en door hem bij meneer Defoe, zijn schepper) want van dit tijdstip af schijnen zij de tel kwijtgeraakt, wat de jaren betreft. Opeens begint immers de preciese rekenmeester die Crusoe altijd geweest was, te bekennen dat 'beginnend aan het zevenentwintigste jaar van mijn gevangenschap op deze plek', hij alle reden heeft om God dankbaar te zijn, in het bijzonder omdat hij niet langer alleen is, 'ofschoon de laatste drie jaren dat ik dit schepsel bij mij had, eigenlijk niet meegerekend behoren te worden'. Volgens deze notitie in zijn journaal zou hij zijn Man Vrijdag dus enkele jaren eerder ontmoet moeten hebben dan toen hij volgens zijn eigen zeggen 'meer dan vijfentwintig jaren op het eiland' had doorgebracht. Het is natuurlijk ook mogelijk dat zijn vertrouwde Voorzienigheid het Drukfoutenduiveltje heeft toegestaan hem en zijn auteur een lelijke strek te leveren. En wie zou zoiets ooit opmerken, tenzij een Nurks of de een of andere schoolmeesterachtige literatuurkenner, verzet op 'close-reading'?

Toen de Caribs nogmaals op het eiland verschenen om zich te goed te doen aan een gevangene met een grijze baard, voorzag Robinson zijn Vrijdag van 'een pistool en twee ganzeroeren', en samen slaagden zij er in het slachtoffer, een wat bejaarde Spanjaard, te bevrijden. Met zijn drieën brachten zij zeventien Indianen om het leven, terwijl vier in hun vaarttuig wisten te ontkomen. In een van de kano's die de Caribs achterlieten, ontdekten zij 'nog een arm schepsel dat daar levend lag (...) voor de slachtpartij', en deze man bleek... Vrijdags vader te zijn! Een van die heerlijke toevalligheden die elke romanschrijver tot zijn beschikking heeft, maar waarvan een verstandig auteur slechts een allerspaarzaamst gebruik maakt.

Onze dogmabewuste verteller is er nu van overtuigd dat hij in het bezit is van ‘drie onderdanen, en zij waren van drie verschillende religies. Mijn Man Vrijdag was een Protestant, zijn vader was een heiden en een kannibaal, en de Spanjaard was een Papist’. Maar de uitermate ruimdenkende Crusoe veroorlooft hun ‘gewetensvrijheid’. Dit is een thema dat in Crusoe II weer wordt opgenomen, daar in den brede behandeld wordt en er zeer praktische toepassing in vindt. Daarin zal de tot kolonisator geëvolueerde anachoreet echt als een verlicht despoot te werk gaan.

Het duurt niet lang, of er wordt landbouw op grotere schaal beoefend door Robinson en zijn drie assistenten, met optreden van de Spanjaard als toezichthouder. Want hij is, Papist of niet, immers een blanke. Zij planten bovenal gerst en rijst; zij cultiveren druiven om ze te drogen; zij vermeerderen de oorspronkelijke kudde geiten. Vervolgens worden de Spanjaard en Vrijdags vader met een kano vol proviand weggestuurd om de rest van de groep zeelieden te zoeken, waarbij de Spanjaard behoord had.

Terwijl dit tweetal weg is, ziet Vrijdag dan onverwachts een boot het eiland naderen, en Crusoe stelt vast dat het ‘een Engelse pinas’ is en dat een groot schip op enige afstand daarvan voor anker ligt. Wanneer de roeiboot de kust bereikt, is hij bang dat de landingstroep van elf man, van wie er drie gevangenen schenen te zijn, uit schobbejakken bestaat. Reden waarom Vrijdag, wijs geworden door oude ervaring en ongetwijfeld niet al te vast overtuigd van de waarheid der indoctrinatie van zijn meester, ‘in het Engels, zo goed en zo kwaad als hij kon, mij toeriep: O meester! Zie je dat Engelse mans ook gevangene eten, net als wild mans’.

Robinson komt tijdens de nacht echter te weten dat de gevangenen slachtoffers waren van een muiterij en door een groep van het opstandige scheepsvolk aan wal gezet waren. Deze laatsten werden gauw genoeg overweldigd door de twee gewapende inwoners, bijgestaan door de drie gevangenen, die de onfortuinlijke kapitein van het schip, zijn eerste stuurman en een passagier bleken te zijn. De volgende dag stuurde het schip een tweede sloep aan land, maar door velerlei listen wisten de ‘goede’ mannen al de

slechte te overheersen of te doden. Alle vijftig man die zich toen op het eiland bevonden, smeekten Crusoe om hun leven, onderwierpen zich aan zijn gezag en noemden hem 'Zijne Excellentie de Gouverneur'. De muiters kwamen tot een vergelijk met hun kapitein, die er tenslotte in slaagde zijn schip weer in bezit te nemen, dat hij vervolgens Robinson ter beschikking stelde.

Dan valt het besluit dat men de ergsten onder de oproermakers op het eiland zal achterlaten, terwijl Crusoe zijn land van herkomst zal trachten te bereiken, vergezeld door zijn trouwe bediende. Zij arriveren zonder verder ongeval in Engeland, waar Robinson, na een afwezigheid van vijfendertig jaar, blijkbaar veel te bezig is zijn zaken te beredderen om ook maar enige aandacht te wijden aan al de verrassingen die zijn getemde wilde moet hebben ondergaan bij zijn eerste kennismaking met onze westerse cultuur. Moet Vrijdag niet paf gestaan hebben van Londen met al zijn wonderen? Maar van het ogenblik af dat Robinson het eiland verlaat, wordt de Indiaan in Crusoe I niet meer genoemd, totdat wij te horen krijgen dat Crusoe, zonder veel uitstel nogmaals 'schip ging naar Lissabon (...) bij al deze omzwervingen heel eerlijk vergezeld door mijn Man Vrijdag, die zich bij alle gelegenheden een hoogst toegewijde dienaar betoonde'.

In Lissabon ontdekt hij, dat hij tijdens zijn afwezigheid een welgesteld man is geworden, en als een echte kapitalist huurt hij een Engelse zeeman in als tweede bediende 'naast mijn man Vrijdag, die nog te zeer vreemdeling was om de plaats te kunnen innemen van een dienaar op reis'. Want nu is Crusoe van plan om met nog wat andere metgezellen naar Spanje en Frankrijk te reizen en zo, hoofdzakelijk over land, terug naar Engeland. De toekomst zou leren dat hij gelijk had, maar het tegelijkertijd mis had wat Vrijdags capaciteiten betrof.

Het was november toen zij, na in Madrid geweest te zijn, een gids namen en kwamen bij 'the Pyrenean mountains', voorbij Pampeluna. 'Arme Vrijdag' - want van nu af aan wordt hij dikwijls 'arme' genoemd - 'was werkelijk beangst' bij het zien van alle sneeuw en verstijfd door de vreselijke kou, 'immers het was de strengste winter in heel

Europa, sinds mensenheugenis'. Vrijdag leed onder hetgeen 'hij voordien nooit van zijn leven gezien of gevoeld had'. Werkelijk? Defoe (en Crusoe) zagen het feit over het hoofd, dat hij toen al zijn eerste winter had doorgebracht in Yorkshire - voor iemand uit de tropen niet bepaald de aangenaamste streek om te overwinteren!

In datzelfde 'Pyrenee's gebergte' overkwam de reizigers een avontuur waarbij 'mijn man Vrijdag' anderzijds zijn werkelijke waarde en onvervangbaarheid zou bewijzen. Eerst redde hij de gids, toen deze door twee woeste wolven werd aangevallen. Een paar minuten later, toen Vrijdag nog in een opgetogen stemming en allerm minst door de sneeuw verblind, een beer zag, stelde hij meteen voor: 'Ik schudden die hand met hem, ik maken je een goede lach'. De daad bij het woord voegend en ondanks de waarschuwingen van zijn meester, naderde hij het enorme beest, smeed een steen precies tegen zijn kop aan, tergede het dier en liet het ruiken aan zijn geweer. Daarna klom hij in een boom, gevolgd door de beer, terwijl hij de hele tijd spotte en lachte en tegen het ondier sprak alsof het een menselijk wezen was. Na dit speels tafereel schoot Vrijdag de beer dood, door hem de tromp van zijn geweer tegen het oor te houden, waarna hij (in opdracht van meneer Defoe, let wel) de ergste wandaad beging die een ware Carib ooit kan begaan: hij debiteerde een onbeschaamde leugen, want hij zei tegen het met stomheid geslagen gezelschap: 'Zo wij beren doden in mijn land'. En dit terwijl er geen beren voorkomen in welk tropisch land ook, dat door Caribs bewoond wordt. Waarna hij zijn leugenachtige opschepperij nog aandikte door op Crusoe's bemerking 'Maar jullie hebben toch geen geweren', te antwoorden met het smoesje: 'Neen, niet geweer, maar schieten groot, heel lang pijn!'

Gelukkig is dit de enige keer dat wij ooit Vrijdag iets zien doen of horen zeggen dat zijn onberispelijk karakter onwaardig is. Was hij, de tot het Christendom bekeerde wilde al in zo'n korte tijd bedorven door de 'beschaving'? Of is deze ene onvolkomenheid, zo menselijk en zo begrijpelijk, niet juist een van innemendste trekken van het karakter dat hem werd toegeschreven? In ieder geval blijft

hij de nobele wilde voor iedereen die het voorrecht had hem te leren kennen - al was het maar op papier.

Na deze episode hebben de reizigers bij het invallen van de nacht nog allerlei gevaarlijke plekken te passeren, terwijl Vrijdag lustig links en rechts de horden wilde wolven beschiet. 'Ik geloof dat ik veel liever duizend mijlen over zee gereisd zou hebben, al zou ik er zeker van zijn elke week een storm tegemoet te gaan,' concludeerde Crusoe, en weldra handelde hij dienovereenkomstig. Zij kwamen in bitter koud weer aan in Toulouse en Parijs - vreemd genoeg zonder verdere commentaar. Eindelijk bereikten zij Calais en landden veilig in Dover. Een tijdje later trouwde Crusoe, werd weduwnaar, en gevolg gevend aan zijn neiging om weg te trekken, verliet hij Engeland, op weg naar 'de Braziliën'. Maar na zijn avonturen in de Pyreneeën wordt geen woord meer over Vrijdag gerept in Crusoe I. Hij verdween echter geenszins in het niet.

Het eerste vervolgdeel, 'De verdere avonturen van Robinson Crusoe', dat volgens zijn auteur te danken is aan 'het succes dat het eerste deel van dit werk in de wereld is ten deel gevallen', begint met een meer gedetailleerde beschrijving van hetgeen er in de paar laatste bladzijden van Crusoe I werd meegedeeld. Na getrouwd te zijn, verwekt onze held twee kinderen, koopt een boerderij, maar verliest vervolgens zijn vrouw. Gedurende heel deze periode lijkt Vrijdag van de aardbodem verdwenen. Hij wordt zelfs niet genoemd en wij komen niet te weten hoe hij als dienaar van een rijke meester, meer dan vijf jaren van zijn leven in 'merry old England' doorbracht. Wat deed hij na zijn bezoek aan het Europese vasteland? Een gezonde kerel van zo'n dertig-en-nog-wat jaren oud, blijft zo'n lange tijd beslist niet stilzitten, een ex-wilde stellig niet. Bedenk nu zelf maar, wat hij zoal kan hebben uitgericht, en hoe hij zich tegenover alle Roxane's en Fanny Hill's - zijn vrouwelijke mede-Christenen - geweed zal hebben. Wij moeten Defoe dankbaar zijn, dat hij dit stuk 'verbeelding' maar aan zijn stoute lezers heeft overgelaten; die kunnen zich nu op eigen wijze vermaken.

Wat Robinson aangaat, hij wordt door de dood van zijn

vrouw uit zijn evenwicht geslagen, begint door zijn zoete herinneringen geplaagd, te lijden onder zijn oude reislust 'die om mij heen hing als een chronische ziekte'. Verlangend om met eigen ogen te zien wat er van zijn eiland geworden was, ging hij scheep op een boot die hem daar naar toe zou brengen, vervolgens naar 'de Brasiliën' en daarna zelfs tot naar Oost-Indië. Plotseling is hij nu weer vergezeld door zijn 'man Vrijdag', en neemt hij ook enkele handwerkslieden mee om zich op het eiland te vestigen. Het tijdstip is dan net zowat acht jaar nadat hij en zijn bediende het toneel van hun eenzaam leven vaarwel zegden.

'Op de rivier van Canada' komen zij de bemanning tegen van een Franse koopvaardij die schipbreuk geleden had, en zij nemen niet minder dan vierenzestig mannen, vrouwen en kinderen aan boord. Hun opgetogenheid is even groot als die van 'arme Vrijdag, mijn vertrouwde wilde' - men vraagt zich af waarom hij opeens niet meer als een Christen beschouwd wordt - toen deze lang geleden zijn vader terugvond. Een paar maanden later bereikt Crusoe's schip een reeks van eilanden, 'op 19 gr., 32 min. breedte', doch blijkbaar 'in de monding van de grote rivier Oroonooque'. Hier komt Robinson tot de slotsom 'dat de wilden die naar mijn eiland toe kwamen, eigenlijk niet die waren welke wij Caribs noemen, maar eilandbewoners en andere barbaren van hetzelfde slag'. Hedendaagse ethnografen maken inderdaad een duidelijk onderscheid tussen de 'land- of continentale Caribs', die zich in de tropische regenwouden en savanna's van het vasteland ophouden, en de 'zee-Caribs', met wie ze slechts van verre verwant zijn en die de noordoostelijke kustzone van Zuid-Amerika bewoonden, vanwaar zij vele eeuwen geleden uitzwermden naar de eilanden die nog altijd hun naam dragen.

Wat de ligging van die eilanden betreft waar Crusoe terechtkwam, of Defoe (en door hem Robinson) was vreselijk in de war omtrent de breedtegraad van de Orinocomonding, die zich niet boven 10°NB uitstrekt, of - wat waarschijnlijker is - de Drukkersduivel heeft hun beiden nogmaals een poets gebakken, en behoort men '9 gr.' te lezen in plaats van '19 gr.'. Dit wordt helemaal duidelijk

wanneer wij in de volgende paragraaf lezen dat genoemde eilanden ‘behoorden bij het eiland Trinidad, hetwelk verder *noordwaarts* ligt op een breedte van 10 en 11 graden’. Dit is immers heel nauwkeurig. En het is dáár vandaan dat ‘ik eindelijk ruimschoots aan de zuidkust van mijn eiland aankwam’. Ook hier volgt dus uit, dat ‘mijn eiland’ geen ander geweest kon zijn dan Tobago, dat immers maar twintig mijl ten noordoosten van Trinidad ligt.

Wanneer Crusoe de plaats herkent, brengt hij zijn schip ‘veilig ten anker tegenover de kleine beek waar mijn oude woning was’. Onmiddellijk laat hij Vrijdag roepen en vraagt hem of hij wist waar hij zich bevond. ‘Hij keek een beetje om zich heen, begon toen met zijn handen te klappen en riep uit: “O ja, o daar, o ja, o daar”, terwijl hij naar onze verblijfplaats wees’. Vrijdag danst en springt en maakt capriolen ‘als een gekke vent’ bij deze herkenning en dan heeft zijn baas ‘veel te stellen om hem ervan te weerhouden in zee te springen en naar het strand op die plek te zwemmen’. Maar eensklaps barst Vrijdag in tranen uit.

Op Crusoe's vragen antwoordt hij, dat hij bang is, zijn vader niet meer levend terug te vinden. ‘Hij lang geleden dood; hij veel oud man.’ Dan ontwaart hij menselijke wezens aan land, ofschoon Robinson ze niet kan ontdekken, ‘neen, zelfs niet met een verrekijker’. Niettemin hoort deze de volgende dag dat inderdaad daar een stuk of vijf of zes mannen naar het schip hadden staan kijken. Vrijdag moet wel een heel scherp gezichtsvermogen hebben gehad! Echt Indiaans.

Crusoe ordert een sloep, hangt de witte vredesvlag uit, wil in zijn dooie eentje de wal op, en wenst de overigen voor een poos achter te laten. ‘Maar Vrijdag was niet op het schip te houden; want het liefhebbende schepsel had op een afstand zijn vader bespeurd (...) waar ik werkelijk niets van hem zag; en als men hem niet had laten gaan, zou hij in zee gesprongen zijn (...). Nauwelijks was hij aan wal, of hij vloog weg naar zijn vader, als een pijl uit een boog.’ Vader en zoon omhelzen elkaar en plengen tranen, bekijken elkaar, en dan zoent en liefkoost Vrijdag de benen van de oude man met de warmste betuigingen van kinderliefde.

Nadien wandelen ze samen urenlang langs de oever 'op en af', terwijl Vrijdag zijn vader aan de hand meevoert 'alsof hij een dame geweest was'. Telkens met tussenpozen gaf hij hem de een of andere lekkernij te eten. De aanblik hiervan, zei Robinson, 'zou een hond aan het lachen gemaakt hebben', maar aan deze commentaar voegt hij wel toe: 'als dezelfde kinderlijke genegenheid onder Christenen te vinden was (...) zou er nauwelijks enige noodzaak voor het vijfde gebod hebben bestaan'.

Vrijdags vader en de Spanjaard die (in *Crusoe I*) door Robinson waren weggezonden met het doel om naar de verongelukte kameraden van de Spanjaard te zoeken, hadden dezen inderdaad gevonden. Ze waren met zijn allen naar het eiland teruggekeerd, na van 'vriendelijke wilden' twee grote 'kano's of periaguas' (Defoe's spelling voor pirogues of prauwen) 'geleend' te hebben onder voorwendsel dat zij een korte pleziertocht gingen maken. De oude Indiaan had de herenigde Spanjaarden bijgebracht, hoe zij zich in stand konden houden, hetgeen zij inderdaad uitstekend deden. Tezeldertijd hadden de aan land gezette, of achtergelaten Engelse muiters niets anders uitgevoerd dan maar wat zwerven over het eiland en zich allerminst goed gedragen toen de Spanjaarden zich begonnen te vestigen. Zij werden een lastpost voor de overigen. Verschrikkelijke ruzies ontstonden, tot het ogenblik aanbrak dat een grote menigte wilden eens te meer het eiland binnenvielen. Bij die gelegenheid trad Vrijdags vader op als verspieder voor de Spanjaarden en gaf hij hun raad, hoe zij te werk moesten gaan. Een wrede veldslag volgde, waarbij veel wilden gedood en de rest op de vlucht gejaagd werden. Een drietal werd gevangen genomen en aan het werk gezet tot nut van het algemeen. Maar ze lieten zich niet temmen, merkt Robinson op, 'zoals ik het mijn man Vrijdag deed, die mij zo trouw was als het eigenste vlees op mijn botten'.

Op een wat later tijdstip waren ook boekaniers en piraten met hun gevangenen gearriveerd, om hun portie 'beschaving' toe te voegen aan die van de aan hun lot overgelaten zeelui, en zij joegen de eilanders de doodschrik op het lijf. Nog andere 'wilden' vertoonden zich; moeder-

naakte mannen evenals vijf vrouwen, wel mooi van figuur, maar ‘alleen taankleurig, en twee van hen hadden, als zij blank geweest waren, voor zeer knap kunnen doorgaan’. Zij werden door Vrijdags vader bekeken en ondervraagd, ten eerste om te weten te komen of hij een van hen kende, en ten tweede om te zien of hij hun taal kon verstaan. Slechts één van de vrouwen was in staat tot enige gedachtewisseling met de oude Indiaan. Zij kregen alle vijf iets om hun naaktheid te bedekken en ieder van de Engelse zeelui nam een van de dames tot zijn vrouw; ‘dat is te zeggen, tot zijn tijdelijke huisvrouw’, volgens onze meestal niet al te preutse auteur, die in zijn ‘Moll Flanders’ en ‘Roxana’ (van maar enkele jaren na de vrome Crusoe III ‘met zijn visioen van de Engelachtige Wereld’) wel een heel andere kijk op dit soort zaken ten beste gaf.

De degelijkere Spanjaarden wensten zich niet in te laten met de vijf Indiaansen, en bij die gelegenheid moest Vrijdags vader de vrouwen opnieuw geruststellen dat ze niet zouden worden opgegeten door de Engelsen die hen meenamen naar hun woning. Daar bleken zij na een poos ‘heel handig en proper binnenshuis’ te zijn.

Als zo vaak tevoren kwam weer een bende ‘Indiaanse wilden of noem ze hoe het u aanstaat’, op het eiland om er pret te maken en hun kannibalistisch feestmaal aan te richten. Een paar hutten van de zorgeloze Engelsen werden door de Indiaanse verspieters ontdekt, en heel de blanke bevolking, inclusief hun bedienden, moest vluchten of vechten voor hun leven. ‘De oude Vrijdag, ik bedoel Vrijdags vader’, hielp de Spanjaarden om hun aanplantingen te verdedigen. Zo werden de kolonisten telkens weer belaagd door de wilden, en tijdens een van hun invallen ‘raakte de arme oude Vrijdag gewond, hoewel niet ernstig’. Hij werd door een pijl getroffen. De bejaarde kerel bezat ongetwijfeld nog aardig wat levenskracht, want hij blijkt alweer goed opgeknapt te zijn wanneer hij zijn zoon terugvindt.

Zo werd het eiland steeds meer een plaats van veel bloedvergieten. De ‘oude Vrijdag’ sprak vaak met een krijgsgevangene die zij bij een van die gelegenheden hadden overmeesterd - hij behoorde kennelijk tot dezelfde

‘natie’ als de oude man - en vertelde hem dat de kolonisten niets liever wilden dan in vrede leven met al de Indianen die het eiland bezochten. Hij stelde de krijgsgevangene in de gelegenheid naar zijn volkje terug te gaan om zijn stamgenoten een en ander uiteen te zetten, ‘en hun goed bij te brengen, dat als zij hier niet dadelijk mee instemden, zij met zijn allen vernietigd zouden worden’. Waarop Vrijdag senior, vergezeld door een groep kolonisten en enkele van hun ‘Indiaanse slaven’ (zoals de tot huisbedienden getransformeerde gevangenen nu genoemd werden) de wilden gingen opzoeken. Zij sloten vrede en de voormalige vijanden werden ‘de trouwste kerels die men zich denken kon, om zich aan hun woord te houden’. Van de kolonisten leerden zij, hoe het land te bebouwen, en zo werd al binnen enkele jaren een ware multi-rationale kolonie opgezet. Of hun daarbij de trek in mensenvlees vergaan was, heeft Defoe vergeten mee te delen.

Er heerste dus vrede op het eiland toen Robinson en Vrijdag het weer kwamen opzoeken. Zelfs de grootste snoodaard onder de kolonisten ‘was nu een heel ondernemende, onontbeerlijke en bedaarde kerel geworden’. Na de eilandbewoners van veel nuttige goederen voorzien en hun allerhande hulp en bijstand verleend te hebben, trof Crusoe bovendien een aantal maatregelen ten einde de bestaande rust en orde te consolideren. Hij gedroeg zich alsof hij de soeverein van zijn eiland was, maar handelde feitelijk op een ongekende democratische wijze. Met instemming van iedereen verdeelde hij het grondgebied dat hij zo goed kende ‘in drie kolonies en niet meer’. De eerste die hij instelde was die van ‘de Spanjaarden met Oude Vrijdag en de eerstgekomen dienaren (“servants” waren destijds eigenlijk “glebae addictae”) (...) en dat werd in één woord de hoofdstad’.

Daar, bij Robinsons oude verblijfplaats aan de voet van de heuvel, ‘waar zij hun onderneming zo hadden vergroot en uitgebreid, evenals op de flanken van de heuvel,’ dáár waren de kolonisten door een bos ‘volkomen verborgen en toch helemaal vrij’. De ‘kleine stad’, op die manier heel goed beschermd, had maar twee nauwe toegangen. ‘Een

daarvan was precies beneden, aan de waterkant van de beek (...) de andere was in twee gedeelten de ladder op.' Als vanouds moest men langs twee ladders omhoog om het kleine plateau te bereiken, zoals ons uit *Crusoe I* bekend is.

Waar zou nu op Tobago de plek geweest zijn die Defoe op het oog had voor *Crusoe's* 'kleine stad'? Men zou geneigd zijn te denken dat het ergens nabij het noordwestelijke deel van Scarborough moet zijn, dat wil zeggen tussen Calder Hall en de Bacolet River, met een mogelijkheid voor de kolonisten om hun onderneming oostwaarts uit te breiden in de richting van de Minister Bay, die vroeger ten tijde van de Nederlandse kolonisatie van Tobago de 'Luyaerts Baey' genoemd werd. Maar al zou men dit uit een deel van de context kunnen afleiden, toch is het minder waarschijnlijk en best mogelijk dat Defoe met opzet vermeden heeft een plek aan te geven die reeds in de tweede helft van de 17de eeuw en in de jaren voordat hij zijn verhaal schreef, goed bekend was.

Men dient de plaats die hem voor de geest gestaan moet hebben, veel meer aan de zuidkant van het eiland te zoeken; daar waar Robinson volgens *Crusoe II* bij zijn aankomst zijn oude verblijfplaats al van zee uit kon zien. Dit geeft aanleiding te veronderstellen dat de bedoelde plek daar gelegen was, waar de eerste heuvels van Mount Irvine beginnen en de zogenaamde Lowlands ophouden - dus ten oosten van het welbekende golfterrein. Dit is des te waarschijnlijker omdat volgens de (gedeeltelijk gefantaseerde?) topografie in zowel *Crusoe I* en *Crusoe II* als door Robinson's laatste mededeling, de Spaanse nederzetting 'steeds oostwaarts ging', zodat de plek niet erg dicht bij de Atlantische Oceaan-zijde van het eiland geweest kon zijn.

De hedendaagse bezoeker zal vermoedelijk nog wel een paar meer mogelijkheden ontdekken en mag dan voor zichzelf proberen voor eens en voor altijd de knoop door te hakken in deze kwestie. Maar laat hij dan vooral de angstvallig-nauwkeurige auteur steeds ernstig nemen en op zijn woord geloven!

De tweede kolonie, in het noordoosten, werd toegewezen aan de voormalige Engelse muiters die opzettelijk

waren achtergelaten toen Crusoe gered werd, en aan de andere Engelse immigranten, met inbegrip van de ambachtslieden, die hij had meegebracht. De derde kolonie - klaarblijkelijk in het minder geschikte noordelijke en noordoostelijke deel van het eiland, omdat voorlopig 'heel het oostelijk deel van het eiland onbewoond' werd gelaten, liet Robinson met twijfelachtige, maar echt Europese edelmoedigheid over aan de 'wilden', die er voor voelden om te blijven, en was verder bestemd als arbeidsveld voor de missie onder de Indiaanse landbouwers. Want - verbaas u niet - het toeval (of liever de Voorzienigheid volgens Defoe) wilde, dat Crusoe een Fransman, een katholieke priester als passagier mee aan boord genomen had naar Oost-Indië, en deze volijverige man, die de toestand op het eiland vanuit zijn eigen gezichtspunt beoordeelde, voelde zich genoopt zijn plannen te wijzigen. Aan zijn smeekbede aan Crusoe om erin toe te stemmen dat hij terwille van het Christendom en de bekering der heidenen achterbleef, verbond hij heel wijselijk een tweede verzoek: 'uw man Vrijdag bij mij te laten (...) om mij behulpzaam te zijn; want zonder enige bijstand kan ik niet met hen spreken, noch zij met mij'.

De vrome man sprak alleen Frans en kende zijn Latijn, maar hij was zich ook bewust van zijn roeping, al was hij maar een 'Papist'. Had Vrijdag misschien al een mondjevol Frans opgestoken op zijn reis van Toulouse naar Calais, in Parijs of misschien ook in Engeland waar het in Defoe's dagen door zovelen uit de beter opgevoede stand gesproken werd? De priester althans moet het verondersteld hebben. Bij monde van Robinson nam Defoe hier zijn kans waar om niet alleen iets van zijn 'moderne' opvattingen over multinationale kolonisten ten beste te geven, maar ook om zijn zegje te doen aangaande het vraagstuk van de godsdienstige tolerantie, die juist in zijn dagen in Engeland in hoge mate ter discussie stond. Zijn held diende zich in al deze opzichten 'voorbeeldig' te gedragen.

Het ligt voor de hand dat Robinson er niet over piekerde afstand te doen van zulk een intelligente dienaar en trouwe kameraad op al zijn reizen als Vrijdag was. Hoe kon hij, zelfs om 's hemels wil, zijn beste vriend achterlaten om zijn

dagen te beëindigen als tolk van ‘een Papistische priester’? Hij windt dan ook geen doekjes om zijn negatief antwoord, want ‘daar ik Vrijdag had opgevoed om een Protestant te zijn, zou het hem in verwarring brengen een andere belijdenis te omhelzen’. Hoe zou zijn dierbare bediende ooit kunnen geloven ‘dat zijn oude meester een ketter was en verdoemd zou worden’? Het ‘zou tenslotte het grondbeginsel van de arme kerel ruïneren en hem aldus doen terugvallen tot zijn eerste afgodendienst’. Ook was Robinson ‘er van overtuigd dat Vrijdag voor niets ter wereld erin zou toestemmen, van mij te scheiden’, en ook dat ‘ik hem niet ertoe kon dwingen, zonder kennelijke onrechtvaardigheid’. Immers hij en Vrijdag hadden elkaar beloofd dat zij bij elkander zouden blijven.

Maar vindingrijk als Crusoe onder alle omstandigheden was, stelde hij een aanvaardbare oplossing voor. Vrijdag's vader, die als de steevaste medewerker van de katholieke kolonisten Spaans geleerd had (en ongetwijfeld geen Protestantse begrippen had opgedaan) zou de Franse missionaris heel wel van dienst kunnen zijn als meertalige tolk, wanneer de priester zowel de Caribs als de blanke bevolking zou willen benaderen. ‘De arme, volijverige priester’, die behoorde tot ‘de orde van St. Benedictus’, vond dat de behoefte aan godsdienst onder de blanke kolonisten inderdaad even groot was als onder de wilden. Reden waarom hij bereid was om van iedereen op het eiland een voorbeeldig Christen te maken - al was het op een duidelijke oecumenische basis. Op een verstandige en haast hedendaagse manier zette de priester dit uiteen tegenover Crusoe, die hem in dezelfde trant antwoordde dat ‘als alle leden van zijn kerk een zelfde gematigdheid bezaten, zij weldra allemaal Protestant zouden zijn’. Aan dit wederwoord voegde hij als geruststellende mededeling toe: ‘wij disputeerden nooit ofte nimmer’.

Ofschoon ‘deze waarlijk vrome Papist’ geen misgewaad noch een priesterkleding bezat, gelukkig wel ‘een zwart kleed, iets als een soutane met een sjerp er omheen’, toog hij zo opgewekt als hij maar kon aan de arbeid. De voormalige super-schobbejak onder de Engelse muiters werd nu de eerste persoon die zich door de priester liet bekeren,

en wel met Crusoe's persoonlijke medewerking. 's Mans bijzit, door haar bedgenoot onderricht, werd de eerste die zich liet dopen en deugdelijk in de echt verbinden. Zij werd gevolgd door alle overige concubines van zijn landgenoten. Wat de gepacificeerde Indianen betrof, die welke met de kolonisten samenwoonden werden gemakkelijk zodanig onderwezen 'dat zij nooit enig verschil van mening of dispuut over godsdienstzaken met elkaar hadden'. Zoals te verwachten viel van vers-gekerstende Caribs.

Het is jammer dat Defoe ons niets meer verteld heeft over Vrijdags vader. Maar wij kunnen ervan verzekerd zijn dat deze zelfs op hoge leeftijd een nuttige tussenpersoon geweest moet zijn tussen de blanke bevolking en de Caribs. Deze laatsten mochten nu naar believen komen en gaan. 'Als zij niemand hinderden, zou niemand hen hinderen.' En tot slot merkt Crusoe op, dat hij nooit meer hoorde dat een van de planters nog aangevallen of gestoord werd. Dat is te zeggen, niet door de Indianen. De 'fictieve waarheid' is hier in volledige overeenstemming met de historische feiten, want in 1719, toen Defoe dit gedeelte van zijn verhaal schreef, hadden de Indianen heel het noordelijk en noordoostelijk stuk van Tobago reeds vreedzaam en ongemoeid bezet en zowat een halve eeuw later waren zij er nog.

Het bewijs hiervoor levert een der oudere kaarten van Thomas Jefferys, gedrukt in 1765. Daarop staat nog in bijzonderheden aangegeven dat deze gebieden onder verschillende opperhoofden door een aantal vestigingen werden bevolkt. In het westelijk midden lezen wij: 'Koning Peter, het Indiaanse opperhoofd met zowat 14 of 16 mensen woont hieromtrent'. En in het oostelijk midden: 'De Indiaanse Koning Cardinal met zijn vrouwen en zowat 80 mensen woont op een heuvel hieromtrent'. Verschillende indicaties van 'Indianen' plus één van een 'Indiaanse stad' ziet men bij de Atlantische kustlijn aangegeven, en ten westen van 'Frans fort' noteert Jefferys op zijn kaart: 'De Indiaanse Koning Roufelle met zijn vrouwen en volk, ongeveer 30 in getal, woont hier'. Maar noch op deze landkaart, noch op de prachtige die hij bijna dertig jaar later, in 1794 publiceerde, is enige duidelijke afbakening

zichtbaar van het grondgebied der Indianen of dat van de kolonisten. De naam van 'Koning Peter' - klaarblijkelijk een gekerstend opperhoofd - leeft nog altijd voort op Tobago, door de liefelijke kleine baai aan de Caribische zijde van het eiland, die naar hem vernoemd is. De laatste Indianen zijn sinds lang uit Tobago verdwenen, evenals op St. Vincent en Grenada. Dominica is de enige kleine Antille waar nog een groepje van hen voortleeft.

'Ik ben nu klaar met het eiland,' aldus luidden Crusoe's laatste woorden over Tobago. Moge geen enkele bezoeker en geen enkele huidige inwoner het hem nazeggen!

Na al zijn zaken netjes opgeknapt te hebben, verliet Robinson voorgoed het eiland, zonder de nadrukkelijke mededeling dat hij Vrijdag met zich meenam - had hij niet reeds verklaard dat zij nooit ofte nimmer van elkaar zouden scheiden? - of hoe verdrietig Vrijdag geweest moet zijn bij het afscheid nemen van zijn vader. Binnen enkele dagen arriveerden zij in 'de Braziliën' waar zij, naar de kust toe afgedreven, hun schip ankerden, denkend 'dat zij voor niets behalve vuur te vrezen hadden', ondanks het feit dat zij een groot aantal wilden in hun kano's zagen rondpaddelen.

'In deze situatie lagen wij voor hen klaar, en binnen de kortste keren kwamen zij op ons af; maar nimmer kregen Christenen zo'n afschuwelijk schouwspel te zien (...) Toen zij ons te na kwamen, schenen zij geslagen door ontsteltenis en verbazing.' De wilden trokken zich echter terug, na zowat vijftig pijlen afgeschoten en een van de zeelui gewond te hebben. Maar Crusoe, vol goede bedoelingen, wilde hun geen kwaad doen, en toen 'ongeveer een half uur later zij allen in één groep op onze achtersteven afkwamen en al aardig dichtbij waren (...) ontdekte ik gemakkelijk dat het enige van mijn oude vrienden waren, dezelfde soort wilden met wie ik gewend was om te gaan'. Hij commandeerde alle manschappen 'bij elkaar te blijven' en... daar stapt Vrijdag gelukkig weer het verhaal binnen!

Crusoe beveelt hem 'naar buiten op het dek te gaan', en een palaver met de wilden te beginnen - voor Defoe is wie geen Christen is altijd een 'wilde' - want hij oordeelt het

verkieslijker om vriendschappelijke betrekkingen met hen aan te knopen, dan tegen Indianen te strijden. Hij heeft hen intussen immers leren kennen als potentiële Christenen en bruikbare lieden. Om hem te gerieven mag Vrijdag nu toch dienst doen als tolk en onderhandelaar, en vanzelfsprekend gehoorzaamt zijn dienaar hem en schreeuwt hij hun luidkeels toe in zijn taal, om te weten te komen wat hun bedoeling is.

Crusoe weet niet of Vrijdag al dan niet verstaan wordt, maar zes van de wilden die nog wat dichterbij komen, keren plotseling hun kano's een halve slag, hurken wat voorover en 'toonden ons hun naakte derrières'. Op deze niet mis te verstane internationale taal, en bij deze vreselijke belediging door de wilden, 'riep Vrijdag meteen uit dat zij zouden gaan schieten'. Deze waarschuwendende woorden waren de laatste die hij sprak, en het was goed gezien van Defoe dat hij ze niet letterlijk weergaf; het dramatisch effect zou er door geleden hebben. In het Engels riep Vrijdag het, zoals bij deze gelegenheid paste, en 'ongelukkig voor hem, arme kerel; zij lieten een driehonderdtal pijlen losvliegen en tot mijn onuitsprekelijk verdriet doodden zij de arme Vrijdag, daar geen enkele andere man voor hen te zien was. De arme kerel werd door niet minder dan drie pijlen getroffen en zowat drie andere vielen vlak bij hem neer, zulke ongelukkige scherpschutters waren het'.

Moeten wij dit geen heldendood noemen? De nobele, tot vredestichter aangewezen wilde, die op bevel van zijn vertrouwde 'kapitein' zich geheel alleen blootstelt aan de honderden pijlen door een heel squadron van gemene vijanden afgeschoten, verdient zo iemand niet de naam van held?

Vanzelfsprekend nam Crusoe op bloedige wijze wraak. Hij was 'zo razend over het verlies van mijn oude bediende, de kameraad bij al mijn leed en eenzaamheid', dat hij niet meer te houden was. Niet zozeer beledigd door 'de slechte manieren om hun blote achtersten naar ons toe te keren', dan wel in twijfel of de wilden hun verachting trachtten uit te drukken of niet, wil hij zelfs in dit uur van tragisch verlies redelijk blijven - nobele blanke als hij in de

ogen van zijn schepper is. Woedend is hij omdat zij zo verraderlijk ‘mijn oude Vrijdag hadden gedood, die ik zo geheel en al liefhad en hoogachtte, en die dit inderdaad ten volle verdiende’. Robinson beschouwt zichzelf volledig ‘gerechtvaardigd voor God en de mensen’ om zoveel wilden als hij maar kan te doden of te verzuipen ofte verwonden, de rest van de troep weg te jagen en maar één gevangene te maken. Naderhand leren zijn zeelui deze stakker een beetje Engels, maar met een allerbedroevendst resultaat, want ‘zijn uitspraak was zo gek, allemaal keelgeluiden’.

Defoe liet Vrijdag zich uitdrukken in een soort van pidgin-Engels, en volgens Crusoe was het bijna onmogelijk om de slaven de taal van hun meester behoorlijk te leren spreken. Teveel realistisch om zelfs over deze kwestie zijn beweringen niet met bewijsmateriaal te ondersteunen, laat Defoe Robinson waarnemen, ‘dat al deze inboorlingen, evenals die van Afrika, als zij Engels leren, steeds twee *e*'s aan het eind van de woorden toevoegen, waar wij er maar één gebruiken, en dat zij daarop de klemtoon leggen, zoals *makee*, *takee* en dergelijke (...). Ik kon Vrijdag er nauwelijks toe brengen het achterwege te laten, ofschoon hij het ten slotte wel deed’. Zelfs in dit opzicht was Vrijdag dus een uitblinker, daar andere slaven hun Engels spraken ‘alsof ze een prop in de mond hadden (...) en hun woorden alleen vormden zoals een jachthoorn een deuntje maakt, met een open keel’. Fonetici onder de huidige ethnolinguïsten en creolisten kunnen hun voordeel doen met deze vroeg-achttiende-eeuwse observaties.

Zoals te verwachten viel, begroef Robinson ‘de arme, eerlijke Vrijdag’ (want ‘arm’ blijft tot het einde zijn naam als epitheton van vertedering vergezellen) in het wijde oude zeemansgraf en ‘met alle betamelijkeid en plechtigheid die mogelijk was door hem in een doodkist te leggen en hem in zee te werpen; en ik liet ze elf kanonschoten voor hem lossen; en zo eindigde het leven van de meest dankbare, trouwe, eerlijke en meest toegenege dienaar die ooit iemand gehad heeft’.

Voorwaar een welverdiende epitaaf voor een man, die alles bijeengenomen, door geweld van Europese wapens

tot slaaf gemaakt werd met behulp van het ‘welwillend’ vernuft van een blanke medemens. Hoezeer Defoe ook zijn best deed om Robinson op een voetstuk te plaatsen, Vrijdag was in alle opzichten zijn evenknie. Een vraag blijft, of Defoe dit ook zo bedoeld heeft, dan wel of zijn schepping zijn bedenker de baas werd.

Vandaag, meer dan twee en een halve eeuw sedert Defoe zijn verhaal vertelde, hebben wij ook nog steeds geen antwoord op de vraag, hoe oud Vrijdag was toen hij stierf. Toch valt zijn ten naaste bije ouderdom op dat tijdstip wel te berekenen. Want volgens Robinson's schatting moet zijn man ‘ongeveer zesentwintig jaar oud’ geweest zijn toen zij elkaar voor het eerst ontmoetten, en dit gebeurde toen de verteller al ‘meer dan vijentwintig jaar’ op het eiland had doorgebracht, waar hij in de tweede helft, of om nauwkeuriger te zijn, eind september of begin oktober 1660 aanspoelde. Crusoe noteert ook heel accuraat dat hij ‘het eiland op de negentiende december 1686 verliet, zoals ik uit het scheepsjournaal te weten kwam, nadat ik achtentwintig jaren, twee maanden en 19 dagen daarop geweest was’. Dus mogen we aannemen dat de ontmoeting met Vrijdag omstreeks 1684 plaatsvond en Vrijdag zal dus wel circa 1658 of wat later geboren zijn. Daar al op de eerste bladzijde van Crusoe I staat aangegeven dat Robinson (hij heette eigenlijk Kreutznaer en zijn vader kwam uit Bremen) in 1632 geboren werd, was hij zelf dus tussen de vijftwintig en zevenentwintig jaar ouder dan Vrijdag, en waren zij respectievelijk 58 en 33 à 36 jaar oud toen zij van het eiland werden gered. Eigenlijk is het alsof Defoe heeft willen suggereren, dat Vrijdag net geboren werd toen Robinson op het eiland terechtkwam.

Volgens Crusoe I zochten zij hun oude verblijfplaats weer op in 1694, en volgens Crusoe II was dat in april 1694-5. Er blijkt iets aan de hand met Defoe's dateringen, want hij gebruikt nu herhaaldelijk een ‘onzekere’ jaartelling, aangegeven door een streepje tussen twee opeenvolgende cijfers. Een verklaring hiervoor zoek ik door te veronderstellen dat hij om zijn Schotse lezers te gerieven (en hij moet er vele gehad hebben door zijn Crusoe I) of

om nog meer ‘echtheid’ aan zijn verhaal bij te zetten, hij zowel de Engelse als de Schotse jaartelling aangaf. Want in Schotland begon men in 1600 al met het invoeren van de Gregoriaanse kalenderhervorming, iets waartoe de Britten pas in 1752 overgingen. Het verschil in jaartal treedt uiteraard op aan het eind van het jaar volgens de oude, en aan het begin van het jaar volgens de nieuwe (in Schotland geldende) telling. Defoe schrijft dan ook in *Crusoe II* dat Robinson in ‘het begin van het jaar 1693’ besloot om weer Engeland te verlaten, ofschoon ‘ik op mijn leeftijd van 61 jaar ietwat geneigd zou moeten zijn om thuis te blijven’. En dan gaat hij scheep op ‘de 8ste januari 1694-5’, maar komt, aangezien hij geen aanleiding had om zijn reis meer dan een jaar uit te stellen, in april 1694 op zijn oude eiland aan, dat hij weer verliet ‘op de vijfde mei 1694, na vijftwintig dagen daar bij hen te zijn geweest’.

Slechts weinige dagen later, dat wil zeggen: in de eerste helft van mei 1694, dus 1695 volgens onze jaartelling, werd Vrijdag gedood. Onze vriend stierf derhalve toen hij om en bij de zesendertig was, en dus in de bloei van zijn leven. Zijn meester was op dat tijdstip al ruimschoots de zestig gepasseerd, een krasse, maar reeds wat oudere man - oud voor zijn eeuw - met een ongeneeslijke drang om rond te reizen.

Waarom al dit chronologische gekissebis, zal de lezer zich vermoedelijk afvragen. Is de schrijver van deze kleine *Crusoe*-studie soms vergeten dat hij het heeft over een totaal fictieve figuur en niet over een historisch personage? Soms is het goed of leuk om de smalle grens tussen de wereld der verbeelding en die der realiteit met opzet of uit speelsheid uit te wissen. De serieuze historici mogen zich er gerust aan ergeren dat hun methoden worden toegepast op een figuur die helemaal nooit ‘bestaan’ heeft, maar het niettemin al een paar eeuwen lang bestaat om niet minder scherp in onze cultuur aanwezig te zijn dan de schim van bijvoorbeeld Nebucadnezar of keizer Barbarossa. En is het niet prettig om over de man Vrijdag en zijn meester te spreken alsof het ‘echte’ mensen waren - wat zij immers nog altijd zijn - of goede oude bekenden? Zij zijn even aantrekkelijk voor het eeuwige kind in ons als voor de

onafgebroken verouderende wijsneus waartoe wij ons als volwassene ontwikkelen.

Genoeg over dit alles. Zonder zijn lieve metgezel bij zich, wordt kapitein Crusoe nogal een zeurpiet. Zijn ‘verdere avonturen’ na Vrijdags dood laten ons enigszins koud, en hij schijnt dit zelf al bij voorbaat gevoeld te hebben toen hij voor de tweede keer te kennen gaf: ‘Ik heb nu afgedaan met mijn eiland en met alle verder geredekavel daarover...’, waarna hij zijn toehoorders wegstuurt met de openhartige waarschuwing dat zij van nu af aan alleen moeten verwachten ‘de dwaasheden van een oude man te lezen’.

In Crusoe II blijft Robinson ‘tien jaren en negen maanden’ weg uit Engeland en geeft hij inderdaad nog eens 1694 aan als het sterfjaar van Vrijdag. In de slotparagraaf van het boek legt hij voorts de plechtige verklaring af dat ‘na 72 jaar geleefd te hebben’, en ‘vastbesloten mijzelf niet meer af te matten’, hij bezig is ‘mij voor te bereiden op een langere reis dan al deze’, welke hij heeft afgelegd. Wat hij niet met evenzoveel woorden zei, maar stellig ook wilde uiten, was dat hij nu klaar stond om - misschien weer op een andere vrijdag - zijn trouwe en unieke bediende opnieuw te ontmoeten. Ditmaal echter voor altijd, ‘in vrede’. Het stáát er; ‘in vrede’ zijn de twee allerlaatste woorden in Crusoe II.

EINDE